

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, priėmusi teisinius aktus ir politinius nutarimus, įtvirtinančius nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymą, 1990 m. kovo 17 d. pradėjo formuoti Lietuvos Respublikos Vyriausybę - Ministrė Pirmininke paskyrė KAZINIERĄ DANUTĘ PRUNSKIENĘ, Ministro Pirmininko pavaduotojais - ALGIRDĄ MYKOLĄ BRAZAUSKĄ ir ROMUALDĄ OZOLĄ.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymas buvo priimtas kovo 22 d. Sutinkamai su šio įstatymo 25 straipsniu Lietuvos Respublikos Ministrės Pirmininkės K. Prunskienės teikimu buvo paskirti: kovo 23 d. - VAIDOTAS ANTANAITIS - miškų ūkio ministru, RIMVYDAS JASINAVIČIUS - pramonės ministru, VYTAUTAS PETRAS KNAŠYS - žemės ūkio ministru, ROMUALDAS KOZYROVIČIUS - materialinių išteklių ministru, PRANAS KŪRIS - teisingumo ministru, MARIJONAS MISIUKONIS - vidaus reikalų ministru, JUOZAS OLEKAS - sveikatos apsaugos ministru, ROMUALDAS SIKORSKIS - finansų ministru; kovo 24 d. - ALGIS DOBRAVOLSKAS - socialinės apsaugos ministru, ALGIRDAS SAUDARGAS - užsienio reikalų ministru; kovo 26 d. - LEONAS VAIDOTAS AŠMANTAS - energetikos ministru, DARIUS KUOLYS - kultūros ir švietimo ministru, ALGIMANTAS NASVYTIS - statybos ir urbanistikos ministru; kovo 27 d. - KOSTAS BIFULIS - ryšių ministru; kovo 29 d. - JONAS BIRŽIŠKIS - susisiekimo ministru; balandžio 2 d. - VYTAS NAVICKAS - ekonomikos ministru ir balandžio 3 d. - ALBERTAS AMBRAZIEJUS SINEVIČIUS - prekybos ministru. Iki šiol dar nepaskirtas vienas Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko pavaduotojas.

Formuojant Lietuvos Respublikos Vyriausybę, kiekvienas jos narys išdėstė deputatams savo veiklos programą.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės nariai 1990 m. balandžio 11 d. prisiekė Lietuvos Respublikai.

Vyriausybė sutinkamai su Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymu suformavo Vyriausybės, naujų ministerijų bei departamentų aparatą, nustatė kiekvieno jų pagrindines funkcijas. Šis darbas iš esmės buvo užbaigtas iki birželio 1 dienos.

Lygiagrečiai su naujų struktūrų formavimu Lietuvos Respublikos Vyriausybė rengė išplėstinę savo programą. Jos rengimo eiga, pagrindinės nuostatos, atskiri skyriai sistemingai buvo nagrinėjami Vyriausybės konsiliumo posėdžiuose. Rengiant programą, dalyvavo visi Vyriausybės nariai. Kiekvienas jų rengė atitinkamus programos skyrius (poskyrius, dalis) jų veiklos sferai priskirtais klausimais.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos rengimą sutrukdė balandžio 18 d. prasidėjusi ekonominė Respublikos blokada, kuri tęsėsi 2,5 mėnesio.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė bus dėkinga Aukščiausiosios Tarybos deputatams už pastabas bei pasiūlymus dėl šios programos. Ji apsvarstys juos ir atitinkamai patikslins Lietuvos Respublikos Vyriausybės programą.

LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS
P R O G R A M A

1990 m. spalio 11 d.

T U R I N Y S

1. VYRIAUSYBĖS NUOSTATOS UŽSIENIO POLITIKOS SRITYJE	4
2. VYRIAUSYBĖS VEIKLOS TEISINĖS NUOSTATOS	14
3. LIETUVOS EKONOMIKOS BŪKLE IR JOS STABILIZAVIMAS	17
3.1. Ekonomikos būklės įvertinimas	17
3.2. Ekonomikos stabilizavimo priemonės	26
4. EKONOMIKOS REFORMOS PROGRAMA	33
4.1. Ekonomikos reformos principai	33
4.2. Nuosavybės santykių transformavimas ir ūkio privatizavimas	46
4.3. Valstybinio turto fondo sukūrimas	57
4.4. Kainų ir antimonopolinė politika	58
4.5. Finansų, biudžeto ir mokesčių politika	64
4.6. Bankų, kredito ir pinigų politika	66
4.7. Ekonominių ryšių su užsieniu plėtojimas	68
5. SOCIALINĖS REFORMOS PROGRAMA	75
5.1. Socialinė apsauga	79
5.2. Sveikatos apsauga	84
5.3. Kultūra ir švietimas	86
5.4. Ūkio aprūpinimas specialistais	91
6. VYRIAUSYBĖS REGIONINĖ POLITIKA IR BENDRADARBIAVIMAS SU SAVIVALDYBĖMIS	93

7. LIETUVOS ŪKIO REKONSTRAVIMO PROGRAMA	98
7.1. Svarbiausieji valstybiniai prioritetai ir ūkio rekonstravimo kryptys	99
7.2. Žemės ūkio ir maisto kompleksas	102
7.3. Miškų ūkis ir miško pramonė	105
7.4. Kuras ir energetika	107
7.5. Pramonės šakos	110
7.6. Statybos ir urbanistikos kompleksas	122
7.7. Transportas ir ryšiai	125
7.8. Ūkio ekologizavimas ir gamtos išteklių naudojimas	128
8. PRIEDAI	132
8.1. Pagrindiniai Lietuvos Respublikos įstatymai ir programos ekonomikos reformai įgyvendinti	133
8.2. Privatizavimo etapai ir darbai	136
8.3. Normatyvinių dokumentų, reikalingų privatizavimui vykdyti, sąrašas	139

1. VYRIAUSYBĖS NUOSTATOS UŽSIENIO POLITIKOS SRITYJE

Lietuvos Respublikos užsienio politikos strateginis tikslas yra Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimas ir jos sugrąžinimas į Pasaulio bendriją.

Sis kelias turėtų eiti per Europą į Pasaulį, įsijungiant pirmiausia į pagrindinį Europos politinių procesų vyksmą. Šiuo metu Europoje dominuoja du pagrindiniai politiniai procesai - tai Vakarų Europos integracija bei totalitarinės sistemos irimas Rytų Europoje ir pačioje TSR Sąjungoje. Stiprėja jų sąveika, ryškėja nuoseklus Rytų Europos valstybių persiorientavimas Vakarų Europos link.

Lietuvos užsienio politika turi būti subalansuota šių procesų atžvilgiu. Išryškėja trys pagrindinės šios politikos kryptys:

1. Pasirašyti su TSRS dvišalę tarpvalstybinę sutartį, įtvirtinančią visišką politinę Lietuvos Respublikos nepriklausomybę. Vykdyti lanksčią užsienio politiką TSRS atžvilgiu, atsižvelgiant į šioje šalyje vykstančius demokratinius judėjimus ir decentralizavimo procesą ekonomikos sferoje. Ekonominiai susitarimai su TSRS negali būti interpretuojami kaip Lietuvos Respublikos įtraukimas į TSRS politinę ar ekonominę sąjungą ir negali būti dingstis tokiems veiksams.

2. Tapti pilnateisiu Europos politinio integravimosi procesų, visų pirma Helsinkio-2, dalyviu.

3. Įsijungti į Europos Ekonominės Erdvės kūrimą, plečiant Lietuvos Respublikos dalyvavimą Europos ir pasauliniame darbo pasidalijime.

Sių tikslų turi būti siekiama subalansuotai, derinant užsienio politiką su Vakarų Europos integravimosi ir TSRS decentralizavimosi tarpusavio sąveika. Be to, įvertinant Lietuvos galimybes patraukti Vakarų Europos valstybių dėmesį, turi būti orientuojamasi į atitinkamų integracijos zonų interesus:

- a) naujai persiorganizuojančios TSRS,
- b) Vakarų Europos,
- c) Šiaurės Europos,
- d) Rytų Vidurio Europos (Pentagonalo-Adrijos-Dunojaus sąjunga).

Sprendimai politinių santykių srityje turi būti priimami atsižvelgiant į būtinumą užtikrinti efektyvų ekonominės sistemos funkcionavimą. Santykių su valstybių sąjungomis plėtojimas sudarytų prielaidas Lietuvai giliau integruotis į pasaulinę rinką. Iš pradžių tikslinga siekti pasirašyti daugiašales ir dvišales sutartis su Šiaurės Tarybos bei Europos Laisvosios Prekybos Asociacijos šalimis dėl ekonominio bendradarbiavimo bei didžiausio palankumo statuso suteikimo prekių, paslaugų, kapitalo ir žmonių judėjime. Europos Laisvosios Prekybos Asociacijos šalys jau yra pasirašiusios dvišales sutartis su Europos Bendrija, o Šiaurės Tarybos šalys kelia tikslą glaudžiai susieti savo ekonomiką su Europos Bendrija, todėl Lietuvos aktyvus bendradarbiavimas su šiomis sąjungomis būtų svarbi prielaida jai integruotis su Vakarų Europos šalimis.

Kartu reikia toliau plėtoti santykius su Europos Bendrija. Būtina siekti, kad Lietuva gautų su šiomis valstybių grupėmis iš pradžių bent asocijuotos valstybės statusą (kokį jau turi

Suomija su Europos Laisvosios Prekybos Asociacija, o Rytų Europos šalys siekia gauti 1991 m. su Europos Bendrija). Tačiau norint paspartinti Lietuvos integraciją į pasaulinę ir ypač Vakarų Europos rinką, reikia sukurti ekonominę sistemą, artimą Europos Bendrijos Vieningosios Europos Rinkos modeliui. Tam būtina kuo greičiau pritaikyti Europos Bendrijos mokesčių principus, standartus, statistikos metodus ir t.t.

Kartu reikia siekti gauti iš Europos Bendrijos bendrosios preferencijų sistemos statusą, kokį jau turi daugelis besivystančių šalių. Būtų taip pat naudinga Lietuvai dalyvauti įvairiose Europos Bendrijos programose (RACE, Eureka, BRITE, Bridge ir kitose). Tokia politika leistų Lietuvai greičiau įsiliesti į būsimą Europos Ekonominę Erdvę.

TSRS persiorientavimas į rinkos ekonomiką, Leningrado ir Kaliningrado srityse planuojamas laisvų zonų sukūrimas, Lenkijos perėjimas prie rinkos ekonomikos ir pagaliau Vokietijų susivienijimas paverčia Baltijos valstybes vienu naujų Europos ekonomikos centrų, verčiančių prisiminti Hanzos Sąjungą. Todėl reikia tinkamai išnaudoti Rytų - Vakarų bei Skandinavijos - Rytų Vidurio Europos ašių sąveiką. Šiems tikslams pasitarnautų Baltijos Tarybos institucionalizavimas ir internacionalizavimas. Tam būtina sukurti atitinkamus vykdomuosius organus (komisijas, komitetus, banką, fondus ir kitus), Baltijos rinką, leidžiančią sumažinti trijų Baltijos valstybių ekonominę priklausomybę nuo TSRS ir perorientuoti jų ekonominius ryšius į Vakarų Europą.

Santykių su TSRS sureguliuavimas yra svarbiausias Lietuvos Respublikos užsienio politikos uždavinys. Jis įgalintų įtvir-

tinti visišką politinę Lietuvos nepriklausomybę, paspartintų jos tarptautinį pripažinimą. Politinė tokio įtvirtinimo išraiška turėtų būti dvišalė tarpvalstybinė sutartis su TSRS.

Lietuvos Respublika yra suinteresuota tolesniais TSRS demokratizavimosi procesais, nes yra įsitikinusi, kad rinka ir valdymo decentralizavimas galėtų sumažinti įtampą, atsirandančią tarp TSRS centro ir jos respublikų, užtikrintų vidinį sąjungos stabilumą. Kartu Lietuvos Respublika palaiko sąjunginių respublikų siekius įtvirtinti savo valstybinį suverenitetą ir yra pasirengusi palaikyti su jomis abipusiai naudingus santykius.

Politinių santykių sureguliuojimas su TSRS suformuos palankesnes įvairių susitarimų dėl ekonominio, techninio, mokslinio, kultūrinio bendradarbiavimo prielaidas tiek tarpvalstybiniu, tiek atskirų ūkinių subjektų lygiu.

Naujos sąjunginės sutarties parengimą ir pasirašymą Lietuva laiko TSRS vidaus reikalu ir jame nedalyvauja. Tačiau tai neužkerta kelio lygiateisiam, abipusiai naudingam bendradarbiavimui visose srityse.

Pagrindinis Europos vystymosi veiksnys yra jos integracija, apimanti visas gyvenimo ir valstybių tarpusavio santykių sferas: ekonomiką, politiką, kultūrą, teisę ir kt. Konkreti šio proceso išraiška yra tiek dvylikos Vakarų Europos valstybių - Bendrosios rinkos narių siekimas iki 1993 metų sukurti ekonominę-finansinę bei politinę sąjungą, tiek Rytų ir Vidurio Europos valstybių pastangos patekti į jau egzistuojančias Vakarų Europoje organizacines struktūras.

Ekonominės-finansinės bei politinės sąjungos kūrimas susijęs su tam tikros suvereniteto dalies perdavimu Europos Bendrijos organams. Ne visos valstybės yra pasirengusios tokiam žingsniui, pavyzdžiui, Beniliukso valstybės, būdamos didelės politinės ir ekonominės sąjungos šalininkės, nerimauja dėl didžiųjų Vakarų Europos valstybių išsigalėjimo Europos Bendrijoje.

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad santykiai tarp Europos Bendrijos ir Rytų Vidurio Europos šalių pastaruoju metu labai pagerėjo. Jie grindžiami prekybos ir ekonominio bendradarbiavimo sutartimis.

Formuojantis naujai politinei situacijai, Europos Taryba įvedė "specialaus pakviestojo" statusą Centrinės ir Rytų Europos šalims, kviečiamoms dalyvauti Parlamentinės asamblėjos sesijose. "Specialaus pakviestojo" statusas suteikiamas tik šalims, kurios vykdo Helsinkio Paigiamojo akto ir Pasitarimo Europos bendradarbiavimo ir saugumo klausimais konferencijose priimtų dokumentų nuostatas, SNO Generalinės Asamblėjos 1966 metais priimtus Žmogaus teisių paktus.

Lietuvai, siekiančiai patekti į jau veikiančias integruotas struktūras Vakarų Europoje, būtina užmegzti santykius tiek su Europos Bendrija, tiek su Europos Taryba. Reikėtų stengtis iš pradžių su Europos Bendrija pasirašyti dvišalę bendradarbiavimo sutartį, o Europos Taryboje gauti "specialaus pakviestojo" statusą.

Iš susivienijusios Vokietijos laukiama naujų politinių, ekonominių ir kultūrinių iniciatyvų Rytų ir Vidurio Europos, taip pat Lietuvos atžvilgiu. Atsižvelgiant į tradicinius Vokie-

tijos ir Lietuvos ryšius, šiuolaikiniai jų santykiai turėtų būti grindžiami gera valia.

Nustatant prioritetines Lietuvos užsienio politikos kryptis Vakarų Europoje, būtina taip pat atsižvelgti į istorinę santykių su šio regiono valstybėmis patirtį, į jų nuostatą Lietuvos nepriklausomybės atžvilgiu, taip pat į atsirandančias naujas galimybes.

Vienas perspektyviausių Lietuvos grįžimo į Europą kelių eitių per Šiaurės Europos regiono sąvokos įprasminimą ir materializavimą. Šiaurės regioną sudaro Danija, Švedija, Norvegija, Islandija, Suomija, Latvija, Estija ir Lietuva. Vykstant Europoje naujų politinių-ekonominių preferencijų išsikristalizavimo procesams, jos yra suinteresuotos Bendrų Šiaurės Namų stiprinimo politika, kurios viena iš sudėtinių dalių yra Lietuvos, Latvijos ir Estijos įtraukimas į Bendrų Šiaurės Namų struktūras, kas padidintų viso regiono politinę-ekonominę reikšmę Europoje.

Yra du lygiagretūs keliai.

Pirmasis - tai politinių ryšių ir diplomatinių santykių su Šiaurės Europos valstybėmis užmezgimas ir plėtojimas. Be šito neįmanomas lygiavertis ir pilnateisis Lietuvos buvimas regione. Šis procesas jau iš dalies prasidėjo.

Antrasis kelias - visapusiškas bendradarbiavimas su Šiaurės Europa per Šiaurės Tarybos - Baltijos Tarybos sąveiką.

Todėl norint įeiti į Bendrus Šiaurės Namus, reikėtų pirmiausia institucionalizuoti Baltijos Tarybą parlamentiniu ir vyriausybinio lygiais, sukurti efektyvias struktūras (galbūt panašias į Šiaurės Tarybos) ir rūpintis tuo, ką jau yra pada-

riusios Siaurės Tarybos šalys, - visapusiška ir gilia Rytų Baltijos valstybių integracija.

Dar viena skandinaviškojo bendradarbiavimo ypatybė - didelis jo decentralizacijos laipsnis. Todėl įvairios Lietuvos institucijos turėtų nuodugniai išstudijuoti Siaurės Tarybos veiklą ir pačios imtis iniciatyvos plėtoti abipusiai naudingą bendradarbiavimą.

Rytų ir Vidurio Europa, nors būta ir esama panašumų, yra labai nevienalytis regionas tiek politinės, tiek ekonominės reikšmės Lietuvai atžvilgiu. Pagal reikšmę šias šalis galima būtų sąlygiškai suskirstyti į tris grupes. Pirmoji grupė - Lenkija, antroji grupė - ČSFR, Vengrija ir Austrija, trečioji grupė - Jugoslavija, Rumunija, Bulgarija, Albanija.

Lenkija - tradiciškai svarbi Lietuvai šalis. Per Lenkiją ir toliau Lietuvai bus artimiausias kelias į Vakarų Europą, todėl geri santykiai ypač svarbūs derinant tranzitų bei kitas ekonomines sutartis. Pradinis politinių ir diplomatinė santykių užmezgimas, keičiantis situacijai, turėtų atitinkamai keistis.

Antroji šalių grupė - tiek savo geografine padėtimi, tiek savo interesais - yra Vidurio Europos valstybės. Jų domėjimasi Lietuva reikia visokeriopai skatinti ir stiprinti tarpusavio ryšius. Šių šalių tarpusavio ekonominis suartėjimas Pentagonalo-Adrijos-Dunojaus sąjungos struktūrose ilgainiui gali peraugti į glaudesnę politinę prasme, nors šios šalys oficialiai pabrėžia suinteresuotumą suartėti su Vakarų Europos struktūromis. Šių šalių politinius sluoksnius Lietuva domina kaip poten-

cialus partneris, nors dažniausiai jie domisi Pabaltijo regionu apskritai. Šiuo palankumu reikėtų nedelsiant pasinaudoti: stengtis keistis interesų biurais ir plėsti informacijos tarnybų tinklą šiose šalyse, skatinti Respublikos įmonių bendradarbiavimą su šių šalių firmomis. Su šiomis valstybėmis būtini diplomatiniai santykiai.

Santykių su Jugoslavija pobūdis išaiškės priėmus naują šalies Konstituciją, kai bus galutinai suformuoti JSFR respublikų tarpusavio santykiai ir prioritetai. Tikslinga plėtoti ryšius su Rumunija, Bulgarija, taip pat su Albanija, nes tai galėtų turėti teigiamo poveikio Lietuvos ekonominiam augimui. Šiose Rytų ir Vidurio Europos šalyse tikslinga turėti Lietuvos atstovus.

Lietuva visuomet labai palankiai traktavo JAV ir Kanados politiką, nepripažįstančią Baltijos valstybių inkorporavimo į TSRS. Jos palaikymui svarbų vaidmenį atliko lietuvių išeivija. Tai buvo ir yra didelė politinė ir moralinė atspara Lietuvai. Būtų tikslinga suaktyvinti Lietuvos Respublikos užsienio politiką, siekiant visiško diplomatinio santykių atstatymo. Tam galėtų tinkamai pasitarnauti Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Kanadoje esančių Lietuvos diplomatinio ir konsulinio tarnybų aktyvesnė veikla, ekonominių ir kultūrinių ryšių su lietuvių išeivija stiprinimas.

Ieškant naujų ekonominių ir politinių Lietuvos Respublikos partnerių, reikėtų atkreipti dėmesį į Ramiojo vandenyno ir jo pakrantės regioną. Ypatingą vietą, mūsų požiūriu, šioje pasaulio dalyje užima Australija, kurios draugiškumas, palankus nu-

siteikimas Lietuvos atžvilgiu, stiprias šaknis turinti lietuvių išeivija šioje šalyje leidžia ir toliau tikėtis gerų tarpusavio santykių bei numatyti galimybes tolesniam jų plėtojimui įvairiose srityse. Be to, turėtume atkreipti dėmesį šiame regione į sparčiai besivystančias industrines valstybes, jų vykdomas naujos rinkos ir partnerių paieškas bei galimą šių valstybių susidomėjimą atsikuriančia Lietuvos Respublika.

Lietuvos Respublikos santykiai su Pietų Amerikos valstybėmis bus vystomi palaipsniui, atsižvelgiant į esamas politines realijas bei ekonominio suinteresuotumo laipsnį. Prioritetinę svarbą turėtų politinių ryšių ir diplomatinių santykių atnaujinimas su tomis Lotynų Amerikos valstybėmis, kuriose yra išeivių iš Lietuvos bendruomenės - Argentina, Brazilija, Urugvajus, Kolumbija ir Venesuela. Būtų tikslinga paskirti jose Lietuvos Respublikos garbės konsulus, remti išeivijos lietuviškąją kultūrą.

Siekiant Lietuvos Respublikos politinės nepriklausomybės įtvirtinimo, reikia stebėti ir stengtis įsijungti į SNO vykstančius procesus. Įstojimas į SNO specializuotas organizacijas leistų gauti mums reikalingą informaciją, aktyviai įsijungti į pasaulio politinės ir ekonominės integracijos procesus, tikėtis techninės, ekonominės ir humanitarinės pagalbos, kreditų. Ekonominės perspektyvos požiūriu ypač svarbus Lietuvos dalyvavimas tarptautinėse ekonominėse organizacijose. Tarp priemonių, palengvinančių Lietuvai užmegzti tarptautinius ryšius, būtų ir Lietuvos grįžimas ar įstojimas į Pašto, Elektros ryšių, Meteorologijos, Tarptautinę Darbo ir kitas organizaci-

jas. Šis procesas jau prasidėjęs, ir jį paspartinti gali laipsniškas atsiskyrimas nuo atitinkamų TSRS struktūrų.

Lietuvos Respublika, siekdama sukurti laisvą demokratišką visuomenę, turi skatinti konstruktyvias Lietuvos piliečių bei organizacijų pastangas ir iniciatyvą užmegzti tarptautinius ryšius, plėsti humanitarinį bendradarbiavimą. Tiesioginiai žmonių ir organizacijų kontaktai leistų Lietuvai greičiau įsijungti į Europos ir Pasaulio tautų bendriją.

2. VYRIAUSYBĖS VEIKLOS TEISINĖS NUOSTATOS

Vyriausybė pagal savo kompetenciją numato aktyviai dalyvauti kuriant teisinę demokratinę Lietuvos valstybę. Tuo tikslu ji rengia teisinę bazę suverenios valstybės savarankiškumui įtvirtinti, realų pagrindą įstatymų leidžiamajai, vykdomajai ir teisminei valdžiai aiškiai atskirti. Šiame kontekste Vyriausybė ypač didelę reikšmę teikia Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo sudarymui.

Vyriausybė mano, jog būtina artimiausiu laiku sudaryti realų politinį ir teisinį pagrindą autoritetingam ir nepriklausomam teismui funkcionuoti, jo veiklai demokratizuoti, suformuluoti svarbias teismo organizavimo ir veiklos nuostatas, atitinkančias nepriklausomos Lietuvos valstybės ir demokratinės visuomenės kūrimo poreikius, užtikrinti teismo nepriklausomumą nuo įstatymų leidžiamosios bei vykdomosios valdžios organų. Taip bus einama teisinės valstybės kūrimo kryptimi, kurioje būtų garantuota įstatymo ir teisingumo viršenybė.

Vadovaudamasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir atsižvelgdama į tuos naujus pokyčius, kurie įvyko ir vyksta nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje, Vyriausybė įstatymų leidybos iniciatyvos būdu numato pertvarkyti teismų struktūrą ir jų veiklą taip, kad teismams būtų suteiktas demokratiškesnis turinys, įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių prioritetas. Kai kurių kategorijų civilines ir baudžiamąsias bylas dėl nusikaltimų, nesančių labai pavojingais visuomenei, galėtų be žalos teisingumui nagrinėti teisėjai vienasmeniškai. Tai ne tik atpigintų teisingumo vykdymą, bet ir padidintų jo

operatyvumą ir efektyvumą. Vyriausybė bendradarbiauja įgyvendinant Lietuvos Respublikos teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymą.

Vyriausybė numatė pakeisti kai kuriuos galiojančius Lietuvos Respublikos įstatymus bei rengti naujų įstatymų projektus, atsižvelgiant į tai, kad jie atitiktų visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus ir normas, išdėstytus tarptautinėse konvencijose, prie kurių Lietuvos Respublikai reikės prisijungti, ir į tai, kad jie atspindėtų tautoje susiklosčiusią ir ugdomą teisingumo sampratą. Taip pat bus nuosekliai įgyvendinamos priemonės piliečių teisėms ir laisvėms užtikrinti.

Demokratizuojant politinę sistemą, bus siekiama, kad Lietuvos Respublikoje laisvai ir savarankiškai veiktų politinės partijos, visuomeniniai judėjimai ir organizacijos (išskyrus priklausančius kitoms valstybėms), kad jų veikimo laisvės principai tarnautų demokratinės valstybės kūrimui ir stiprinimui.

Naudodamasi konstitucine įstatymų leidybos iniciatyvos teise, Vyriausybė ir toliau teiks Aukščiausiajai Tarybai reikalingų įstatymų bei keistinių teisinių normų projektus, pagal savo kompetenciją kontroliuos ministerijų, departamentų ir kitų pavaldžių tarnybų, taip pat vietos savivaldybių priimamų aktų teisėtumą. Šioje veikloje Vyriausybė remiasi demokratijos, teisėtumo, naudingumo Lietuvai ir viešumo principais.

Vyriausybė, neviršydama savo kompetencijos, griežčiau kovos su nusikalstamumu ir kitais teisės pažeidimais, rengs ir realizuos rinkos ir Lietuvos valstybės bei jos piliečių turto apsaugos teises priemones. Tuo tikslu formuojama nauja valstybinių priemonių prieš nusikalstamumą ir teisės pažeidimus

programa, apimanti tiek jų prevenciją, tiek įvairias atsakomybės už juos formas.

Aukščiausiosios Tarybos, Vyriausybės ir teisėsaugos organų ir kitų institucijų poreikiams teisinės informacijos srityje tenkinti formuojama Respublikos teisinės informacijos sistema.

Vyriausybė savo teisinę politiką numato kreipti į visas veiklos sferas, iš jų ir į ekonomikos reformos, socialinės apsaugos ir socialinio teisingumo įgyvendinimą. Respublikos turto, tarp jo ir žemės, privatizavimas yra vienas artimiausių uždavinių. Teisinė politika šioje srityje padės sudaryti prielaidas įstatymiškai pagrįstai funkcionuoti visoms nuosavybės formoms, realizuoti nuosavybės subjektų veiksmų ir samdos laisvę. Verslinė, kūrybinė ir humanitarinė iniciatyva turi būti laisva nuo suvaržymų ir visokeriopai skatinama.

Vyriausybė ir kiti valstybiniai valdymo organai rūpinsis, kad Respublikos piliečiams ir pareigūnams būtų prieinami teisiniai aktai, nustatantys jų teises ir pareigas, kad jiems plačiai būtų aiškinami įstatymai ir poįstatyminiai aktai. Tam reikalui stiprinamos ministerijų, departamentų, įmonių ir organizacijų juridinės tarnybos, organizuojama teisinės literatūros leidyba.

3. LIETUVOS EKONOMIKOS BŪKLĖ IR JOS STABILIZAVIMAS

3.1. Ekonomikos būklės įvertinimas

Vertinant dabartinę Respublikos ekonomikos būklę, būtina atsižvelgti į tai, kad visą pokario laikotarpį Lietuvos ūkis buvo vystomas kaip integruota TSRS ekonomikos komplekso dalis, vyraujant ekstensyviems veiksniams ir komandiniam-administraciniam valdymo metodams. Tai sąlygojo Respublikos ūkio deformuotos struktūros susiformavimą, priverstinai primestą didelę priklausomybę nuo TSRS apsirūpinant daugeliu strateginių žaliavų bei jo vienpusišką orientaciją į TSRS rinką ir silpnus ekonominius ryšius su pasauline ekonomika. Vadinamoji socialistinė ūkininkavimo sistema lėmė menką ekonomikos efektyvumą, neracionalų žmogaus potencialo, gamtos ir kitų išteklių panaudojimą. Visa tai apsprendė žemą žmonių gyvenimo lygį. Lietuva, iki karo užėmusi prideramą vietą tarp Europos valstybių, šiandien praktiškai negali lygintis beveik nė su viena iš jų pagal ekonomikos išvystymą ir ypač žmonių gyvenimo lygį. Pagal nacionalinio produkto apimtį, tenkančią vidutiniškai vienam gyventojui, dabar atsiliekame praktiškai nuo visų Vakarų Europos valstybių.

Respublikos ekonominiam-socialiniam potencialui sukurti ir vystyti pokario metais investuota 50 mlrd. rublių, kurių didžioji dalis buvo panaudota ekstensyviai pramonės plėtojimui statant naujas pramonės įmones, susietas su TSRS žaliavų baze ir kooperuotu mazgų, detalių ir pusfabrikačių tiekimu TSRS įmonėms. Tuo tarpu paskutiniaisiais dešimtmečiais veikiančių įmo-

nių rekonstrukcijai nebuvo skiriama reikiamo dėmesio. 1989 metais pagrindinių gamybinių fondų atnaujinimo koeficientas tesiekė tik 7,2 %, trečdalis pagrindinių fondų yra visiškai susidėvėję, o pramonėje pagrindinių gamybinių fondų susidėvėjimas siekia net 45 procentus. Ypač blogoje būklėje atsidūrė tradicinės mūsų pramonės šakos - lengvoji, maisto, medžio apdirbimo.

Priverstinė kolektyvizacija iš esmės pakeitė ūkininkavimo formas žemės ūkyje, panaikino natūralius žemės ūkio gamybos plėtojimo stimulus, deformavo žemės ūkio gamybos struktūrą. Žemės ūkis vis labiau buvo specializuojamas kiaulininkystės ir paukštininkystės kryptimi, tam naudojant atvežtinius pašarus ir neatsižvelgiant į realią vietinių pašarų bazę. Pagal pagrindinius žemės ūkio kultūrų derlingumo ir produktyvumo rodiklius Lietuva vis labiau atsilieka nuo Europos šalių. Javų derlingumas mažesnis maždaug dvigubai. 1989 metais Lietuvoje iš vienos karvės vidutiniškai buvo primelžiama 3800 kilogramų pieno, kai Danijoje, Švedijoje - beveik 6000, Suomijoje - daugiau kaip 5000 kilogramų.

Priverstinis žemės nusavinimas, paspartintas vienkiemių sistemos likvidavimas, ne visada deramai apgalvotas žemių pertvarkymas jas melioruojant, neefektyvi pati ūkininkavimo sistema dirbtinai nuvarė valstietį nuo žemės, sugriovė visą Lietuvos kaimo sanklodą. To išdava - žymiai kaimo gyventojų dalis, pirmiausia jaunimas, persikėlė į miestus, kaimas labai nuseno. Daugelyje rajonų, ypač šiaurės rytų Lietuvoje, pensinio amžiaus gyventojai sudaro apie 30 %, 22 rajonų kaimo vietovėse praeitais metais jau vyko depopuliaciniai procesai.

Beatodairiška ūkio industrializacija, nesubalansuotas ekologiškai pavojingų ūkio ir pramonės šakų vystymas, jų koncentracija nedidelėje respublikoje ir net atskirose jos vietovėse (Kėdainiai, Jonava, Klaipėda ir kt.), agrotechnikos ir agrochemijos elementarių taisyklių nepaisymas, taip pat nepakankamos investicijos gamtosaugai sukėlė krizinę ekologinę situaciją Lietuvoje. Vien per pastaruosius penkerius metus atmosferos teršimo šaltinių padaugėjo 1,5 karto, kasmet daugiau kaip 400 tūkst. tonų taršalų išmetama į atmosferą, didėja autotransporto išmetamų taršalų kiekis. Jau tradiciniais oro užterštumo židiniais tapo Naujoji Akmenė, Kėdainiai, Jonava, Mažeikiai.

Ypač sunkiai sprendžiama vandenių valymo problema: dabar išvaloma tik ketvirtadalis nutekamojo vandens. Kritinė padėtis susidarė Kuršių marių ir Nemuno bei daugelio mažų upių baseinuose. Užteršta net 85 % Kuršių marių įlankos, 45 % Baltijos jūros pakrantės. Nemuno žemupyje užterštas fenolu, gyvsidabriu, kitais sunkiaisiais metalais.

Nežiūrint kritinio užterštumo, vandens valymo įrengimų statyba ir veikiančių rekonstrukcija vyksta lėtai: Vilniaus biologinio valymo įrenginių statyboje panaudota mažiau kaip pusė skirtų lėšų, Palangos mechaninio valymo įrengimai turi būti atiduoti naudoti šiais metais, bet jų statyba atsilieka, nebus baigta Klaipėdos biologinio vandens valymo įrengimų statyba. Ilgose diskusijose ištargo keletą metų Kauno vandens valymo įrengimų statybos klausimas. Neišspręsti vandens valymo klausimai su kaimynine Kaliningrado sritimi, kurios miestai yra labai grėsmingi Nemuno ir Kuršių marių teršėjai.

Ekologinės padėties blogėjimas labai siejasi su viso mūsų ūkio efektyvumo lygiu. Lėtas naujų tobulesnių technologijų diegimas, nesuinteresuotumas taikyti ekologiškai švarias technologijas sąlygoja minėtuosius reiškinius. Iš kitos pusės, netaikant medžiagas taupančios technologijos, didėja perdirbamų medžiagų masė, o kartu ir taršalų kiekis. Augant gamybai, visuminio visuomeninio produkto medžiagų imlumas per pastaruosius 10 metų praktiškai nepasikeitė, o daugelyje išsivysčiusių šalių jis sumažėjo 1,5-2 kartus.

Respublikos ekonomikos raidą, be abejo, veikė ir tebeveikia TSRS jau 7-ojo dešimtmečio pabaigoje pradėjęs lėtėti ekonominis augimas, sąstingis, pastaraisiais metais peraugęs į didelę ekonomikos krizę. Respublikos nacionalinių pajamų prieaugis, 1981-1985 metais sudaręs 4,7 % per metus, sumažėjo iki 4 procentų 1986-1989 metais, o šiais metais sukurtos nacionalinės pajamos bus apie 5 % mažesnės negu praeitais metais. Tai siejasi taip pat su gana neefektyviu kapitalinių investicijų panaudojimu. Kasmet didinant naujų statybų skaičių ir pažeidžiant jų atidavimo naudoti terminus, išaldoma labai daug finansinių ir materialinių išteklių. Antai 1989 m. nebaigta statyba sudarė daugiau kaip 1,6 mlrd. rublių, arba 74 % metinių kapitalinių idėjų apimtį. Nors šiais metais Vyriausybė gerokai sumažino statomų objektų skaičių, tačiau nebaigta statyba gali sudaryti apie 2 mlrd. rublių.

Kaip matyti, ekonomikos srityje negatyvios tendencijos kaupėsi daugelį metų ir jų pasireiškimas prasidėjus ekonominei reformai tapo neišvengiamas. Šiandieninės socialinės-ekonominės

krizės potencialas kaupėsi dešimtmečiais ir pasireiškia ne tik gamybos, bet ir socialinėje sferoje.

Viena iš didžiausių disproporcijų socialinėje sferoje yra atotrūkis tarp pinigų masės ir jų padengimo prekėmis bei paslaugomis. Tai sąlygoja ištisas kompleksas priežasčių, iš kurių reikėtų visų pirma išskirti nepakankamą vartojimo reikmenų gamybos ir paslaugų sferos lygį, vidaus rinkos apsaugos mechanizmo nebuvimą, taip pat spartų gyventojų piniginių pajamų didėjimą, dažnai nesusietą su darbo rezultatais. Antai 1989 m. lėšos darbo apmokėjimui, palyginti su 1970 metais, padidėjo net 3,5 karto, o darbo našumas išaugo tik 2,2 karto. Be to, šiais metais, atsisakius darbo apmokėjimui skirtų lėšų administracinio reguliavimo, neužkertant kelio kooperatyvams dideles pinigų sumas išleisti į rinką grynų pinigų pavidalu, pinigų cirkuliacijos ir vidaus rinkos padėtis dar labiau pablogėjo. Jei ankstesniais metais Respublikoje pavykdavo nemaža pinigų išimti iš apyvartos, tai praeitų metų IV ketvirtyje ir šiais metais turėjome nuolat didinti pinigų išleidimą į apyvartą. Vien per šių metų 9 mėnesius į apyvartą išleista daugiau kaip 740 mln. rublių, o per metus galima pinigų emisija - apie 1 mlrd. rublių. Didžiausioji šios emisijos dalis tenka lėšų darbo užmokesčiui ir indėlių išmokėjimo padidėjimui. 1989 m. sausio-rugpjūčio mėnesiais indėlių likučiai Taupomajame banke padidėjo 368 mln. rublių, o per šių metų aštuonis mėnesius jie sumažėjo 221 mln. rublių. Tai rimtas ekonomikos nestabilumo ir gyventojų nepasitikėjimo esama ekonomikos sistema požymis.

Didėjant atotrūkiui tarp pinigų masės ir prekių bei paslaugų kiekio, plečiasi infliaciniai procesai, kyla kainos, deformuojasi prekių paklausa, smarkiai plinta spekuliacija, vartojimo rinka vis labiau pakeičiama normuotu prekių paskirstymu ir "juodąja rinka", ir tai didina socialinę įtampą. Visa tai nesudaro realaus pagrindo geriau gyventi. Apie 15 % Respublikos gyventojų pajamos yra mažesnės nei 100 rublių - oficialiai pripažinto gyvenimo minimumo. Šeimų biudžeto tyrimo duomenimis, per dvidešimt metų išlaidos maistui darbininkų ir tarnautojų šeimose padidėjo 50, kolūkiečių šeimose - 25 %. Tai daugiausia lėmė pagrindinių maisto produktų ir ne maisto prekių kainų kilimas: 1989 metais darbininkų ir tarnautojų šeimos už duonos produktus mokėjo 30 % brangiau nei 1969 metais, už bulves, mėsą ir mėsos produktus - 55 %, už daržoves, vaisius, uogas ir vynuoges - beveik 2 kartus daugiau. Ypač pabrango maisto produktai šiais metais: I pusmetyje jų kainos, palyginti su 1988 metų I pusmečiu, pakilo 8 % (per paskutinius ketverius metus - 11 %). Dėl maisto produktų deficito ir gana didelių jų kainų susiklostė neracionali gyventojų mityba. Išlaidos ne maisto prekėms išgyti darbininkų ir tarnautojų šeimose padidėjo 46, kolūkiečių - 24 %.

Greta piniginių pajamų ir jų padengimo šaltinių subalansavimo, gyvenimo minimumo užtikrinimo klausimų, ne mažiau aktuali yra butų problema. Lietuvos industrializavimas paspartino gyventojų migraciją iš kitų respublikų, o priverstinis kolektyvizavimo procesas - masišką gyventojų persikėlimą iš Respublikos kaimų į miestus. Butų statyba nebuvo adekvati miestų gyventojų skaičiaus didėjimui. Šiuo metu sąrašuose butui gauti yra

142,1 tūkst., arba 17 % visų miesto vietovėse gyvenančių šeimų ir viengungių. Susidėvėjusiuose ir avariniuose namuose gyvena 57 tūkst. žmonių, o privačiai - apie 37 tūkst. šeimų ir viengungių. Dėl statybos darbų ir statybinių medžiagų kainų didėjimo ir jų stygiaus nuo 1976 metų sumažėjo individualinių gyvenamųjų namų statyba.

Butų įrengimas, jų plotas žymiai skiriasi nuo Europos šalių statomų butų. Pavyzdžiui, Lietuvoje atiduodamų naudoti butų vidutinis plotas yra 65 m², o Suomijoje - apie 79, Danijoje - 96, Švedijoje - daugiau kaip 91, Prancūzijoje - 89, VFR - 100, Belgijoje - 94 m².

Gyvenime nepasiteisinusi ekonomikos sistema atspindėjo ir kitose socialinėse srityse: iškreipta pensinio aprūpinimo sistema, įvairūs pajamų paskirstymo ir perskirstymo metodai (per vadinamuosius visuomeninio vartojimo fondus), dotacijų sistema ir kt. Tai atspindi ir gyventojų sergamumo, mirtinumo, vidutinės gyvenimo trukmės ir kitose charakteristikose, kurių rodikliai gerokai atsilieka nuo atitinkamų išsivysčiusių Vakarų Europos šalių. Gyvenimo lygį ir socialines sąlygas apibendrintai atspindintis vidutinės būsimo gyvenimo trukmės rodiklis Lietuvos gyventojams yra 72,4 metų, o JAV, Didžiojoje Britanijoje, Prancūzijoje, Belgijoje, Danijoje, Kanadoje, Suomijoje - 75-76 metai, Švedijoje - net 77 metai.

Vyriausybės darbą po jos sudarymo labai apsunkino ne tik bendra krizinė ekonomikos būklė, bet ir 1990 m. balandžio 18 d. prasidėjusi ekonominė Respublikos blokada, kuri tęsėsi 2,5 mėnesio. Blokados laikotarpiui buvo visiškai nutrauktas naftos

tiekimas, 6 kartus sumažintas gamtinių dujų tiekimas, nebuvo tiekiamas metalas ir jo gaminiai, vamzdžiai, plastmasė, cheminiai pluoštai, kaučiukas, miško medžiaga, medicina ir jos gaminiai, popierius, traktoriai, automobiliai ir jų atsarginės dalys bei kitos mašinos ir įrengimai, taip pat nemaža maisto produktų ir žaliavų.

Nuo pat pirmųjų blokados dienų Vyriausybė ėmėsi įvairių galimų administracinių, organizacinių, techninių ir kitų priemonių ūkio darbui ir gyventojų aprūpinimui stabilizuoti. Nuolat veikė Vyriausybė antiblokadinė komisija, kuri kartu su savivaldybėmis operatyviai sprendė išteklių (ypač naftos kuro ir gamtinių dujų) racionalaus panaudojimo ir paskirstymo klausimus, ėmėsi priemonių gyvybiškai svarbių ūkio šakų darbui užtikrinti, ištekliams tiesioginių ryšių būdu gauti, apeinant ir geležinkelio blokadą. Blokados laikotarpiu Respublika tiesioginiais mainais įsivežė produkcijos ir prekių už 773 mln. rublių. Vyriausybė savo normatyviniais aktais reguliavo prekių ir produkcijos išvežimą iš Respublikos.

Principiniai ūkinės veiklos blokados sąlygomis reguliavimo klausimai buvo nagrinėjami ir sprendžiami Aukščiausiosios Tarybos suformuotoje Valstybinėje antiblokadinėje komisijoje.

Prie blokados įveikimo nemažai prisidėjo neformalus judėjimas, visuomeninės organizacijos, deputatai. Vyriausybė visapusiškai palaikė ir skatino tiesioginius įmonių ryšius su Baltijos valstybių ir TSRS respublikų įmonėmis.

Vyriausybės įgyvendinamos priemonės leido apskritai išvengti Respublikos ekonomikos sužlugdymo, tačiau blokados padari-

niai ir dabar atsiliepia normaliam žmonių darbui ir aprūpinimui.

Blokados metu stokojant energetikos, kuro ir materialinių išteklių tam tikru mastu sutriko pramonės, statybos, transporto ir žemės ūkio įmonių bei organizacijų darbas. Dėl to tiesioginiai nuostoliai minėtose šakose sudarė 115 mln. rublių. 1990 metų II ketvirtyje Respublikos pramonė pagamino produkcijos už 329 mln. rublių, arba 11,2 % mažiau negu per atitinkamą 1989 metų laikotarpį.

Dėl nereguliaraus įvežamų pašarų tiekimo sumažėjo gyvulių ir paukščių skaičius: 1990 m. birželio 1 d., palyginti su 1989 m. birželio 1 d., gyvulių skaičius sumažėjo 62,9 tūkst., kiaulių - 187 tūkst., o paukščių 1 mln. 188 tūkstančių.

Blokada atsiliepė ir transporto, statybos, prekybos ir kitų šakų darbui. Dėl prastovų pagrindinėse ekonomikos šakose 1990 metų II ketvirtyje nacionalinių pajamų sukurta beveik 15 procentų mažiau negu tuo pačiu 1989 metų laikotarpiu. Respublikos biudžetas II ketvirtyje negavo 84 mln. rublių vien iš apyvartos mokesčio. Nepaisydama to, Vyriausybė stengėsi kompensuoti už prastovas, paremti darbininkus ir specialistus, juos išsaugoti. Visa tai pareikalavo iš Vyriausybės imtis gana griežtų išlaidų iš valstybės biudžeto apribojimo priemonių, sumažinti asignavimus biudžetinėms įstaigoms ir organizacijoms išlaikyti. Ir vis tik biudžeto deficitas dėl blokados padidėjo apie 170 mln. rublių.

TSRS įtvirtinta ekonomikos sistema per penkiasdešimt metų Lietuvoje nedavė pranašautų suklestėjimo rezultatų, o 1985 me-

tais paskelbta, tačiau nenuosekliai vykdyta pertvarka, jos sukelti reiškiniai dar labiau išbalansavo Respublikos ekonomiką, sukėlė rimtus krizinius reiškinius visoje finansų sistemoje ir pinigų apyvartoje. Padėti apsunkina ir tai, kad ankstesnioji administracinė ūkio valdymo sistema iš esmės jau demontuota, tačiau naujosios kūrimas nevyksta taip sparčiai. Naujų ekonominių santykių įtvirtinimas neįmanomas per kelis mėnesius. Todėl, rengiant reformą, tuo pat metu Vyriausybei tenka imtis kai kurių rinkos ekonomikai nebūdingų priemonių.

3.2. Ekonomikos stabilizavimo priemonės

Neveiksminga ekonominė sistema, atvira siena nuo irstančios ir skurstančios Tarybų Sąjungos rinkos, taip pat mūsų rinkai padaryta ekonominės blokados žala pareikalavo nedelsiant imtis stabilizavimo priemonių. Priešingu atveju ne tik susilauktume gilių socialinių padarinių, bet ir sutriktų ekonominės reformos prielaidų formavimas.

Lietuvos Vyriausybė, derindama savo poziciją su Baltijos rinkos valstybėmis, ėmėsi įgyvendinti tarpusavyje susietas stabilizacines priemones, normalizuojančias vartojimo rinką ir ūkinių ryšių sistemą. Rengiami pertvarkymai bankų, pinigų-kredito, finansų sistemoje, kainodaroje.

Formuojant Vyriausybės politiką ekonomikos stabilizavimo srityje, atsižvelgiama ir į tai, kad TSRS ir RTFSR artimiausiu laikotarpiu bus mėginama taip pat įgyvendinti ryžtingas padėties ekonomikoje stabilizavimo priemones, kurių galima neigiamą

poveikį Respublikos ekonomikai būtina įvertinti, o neigiamus padarinius - neutralizuoti.

Atsižvelgdama į konkrečias šio laikotarpio sąlygas, greitindama reformos parengimą ir įgyvendinimą, tuo pat metu Vyriausybė savo veiklą vykdo šiomis pagrindinėmis Respublikos ekonomikos stabilizavimo kryptimis:

Vartojimo rinkos stabilizavimas. Didžiausias rūpestis šioje srityje - papildyti vidaus rinką gyventojams būtinomis prekėmis ir paslaugomis. Kol nėra aktyvaus rinkos subjektų verslumo, ši darba daugiausia tenka atlikti ministerijoms ir jų padaliniams. Jis sudėtingas dėl to, kad nėra reikiamos valiutos prekėms pirkti.

Padėtis rinkoje bloga pirmiausia todėl, kad padidėjo mūsų vartotojams skirtų prekių išvežimas virš sutarčių į kitas valstybes, kur deficitas dar didesnis, o valiuta bendra. Pripildyti rinką galima tik tada, kai išvežant iš jos prekes vyksta atitinkamas atgalinis procesas, rinka pati organizuojasi ir balansuojasi. Šitai dar teks pasiekti. Tuo tarpu dabar Vyriausybė buvo priversta "lopyti kiaurą maišą". 1990 metų rugsėjo mėnesį, dalyvaujant Vyriausybei, parengtas ir priimtas laikinasis įstatymas "Dėl atsakomybės už prekybos taisyklių, prekių supirkimo, jų išvežimo ar išsiuntimo už Respublikos ribų tvarkos pažeidimus" ir Vyriausybės nutarimas "Dėl papildomų laikinų priemonių Lietuvos Respublikos rinkai apsaugoti". Svarbiausios priemonės šioje srityje:

1990 metų spalio mėnesį organizuojama Respublikos sienų ekonominė apsauga. Kurinama Lietuvos muitinės tarnyba ir jos ma-

terialinė techninė bazė, šios tarnybos darbą reglamentuojantys dokumentai, tas darbas koordinuojamas su kaimyninėmis valstybėmis, parengtas Muitinės įstatymo projektas, įvedama Respublikos organų nustatoma kvotų ir licencijų prekėms išvežti sistema, vykdoma atitinkama įmonių ir organizacijų kontrolė, reguliuojamas turizmas;

sugriežtinamas vidaus prekybos organizavimas: vizitinių prekybos kortelių ir specialių limitinių čekių įvedimas, vienkartinio prekių pardavimo vienam gyventojui normavimas, komercinės ir komisinės prekybos ir prekyviečių darbo sutvarkymas;

padidinama kontrolė ir atsakomybė už prekybos taisyklių pažeidimą, prekių išvežimo, išsiuntimo tvarkos pažeidimus, prekių perpardavimą ir spekuliaciją;

reguliuojama pinigų cirkuliacija, visų pirma sumažinant grynų pinigų išleidimą į apyvartą, įvedamas valiutos supirkimas ir pardavimas;

griežčiau reglamentuojami valstybinių įmonių ir organizacijų santykiai su kooperatyvais ir kooperatyvų veikla, uždrausta parduoti ir išnuomoti kooperatyvams gamybinei ar kitai pagrindinei veiklai skirtas patalpas ir pagrindines priemones, apribotas tarpusavio atsiskaitymas grynais pinigais, nutraukiama veikla tų kooperatyvų, kurie verčiasi draudžiama ar nenumatyta įstatuose veikla ir kt.

Didesnė dalis minėtų priemonių yra laikino pobūdžio, kol pradės veikti rinką. Be to, rinką stabilizuoti turėtų padėti ir šios Vyriausybės rengiamos priemonės:

pagrindinių prekybos, viešojo maitinimo, paslaugų sferos ir kitų šakų įmonių, organizacijų perdavimas savivaldybių reguliavimo sferai bei nuosavybei;

prekybos ir vartotojų teisių gynimo įstatymų projektų parengimas;

privatizacijos proceso prekyboje ir paslaugų sferoje pirmaeilis įgyvendinimas;

kainų įstatymo įgyvendinimas susietai su socialinės apsaugos priemonėmis.

Finansų, kredito ir pinigų cirkuliacijos gerinimas. Didžiausia dabartinė finansų problema - tai valstybės biudžeto deficitas. Vyriausybė siekia užbaigti šiuos metus su biudžeto deficitu ne didesniu kaip 300 mln. rublių, o kitais metais Lietuvos valstybės biudžetas, kaip savarankiškos nepriklausomos valstybės, turi būti ne tik savarankiškas, bet ir subalansuotas.

Todėl, Vyriausybės nuomone, būtina:

sumažinti gamybines investicijas, finansuojamas iš valstybės biudžeto. Inventorizuoti visus naujai statomus objektus ir spręsti dėl dalies jų privatizavimo, ypač tų, kurių mažas užbaigtumo laipsnis;

investicijas gamybinėje sferoje vykdyti išimtinai ūkio subjektų savomis ir skolintomis (kreditai, akcijos) lėšomis;

mažinti išlaidas valdymo aparatui išlaikyti, šiam tikslui toliau tobulinti valdymo organų struktūrą, formuoti ją atsižvelgiant į rinką, mažinti valdymo aparato darbuotojų skaičių, didinant darbuotojų kvalifikaciją ir darbo efektyvumą;

atsisakyti nuo 1991 m. sausio 1 d. nuostolingos gamybinės veiklos dotavimo liberalizuojant kainas, perprofiluojant nuostolingas įmones, vykdant privatizavimą;

reorganizuoti mokslinio tyrimo organizacijų darbą, tiesiogiai susieti jų biudžetinį finansavimą su konkrečiomis valstybei svarbiomis ir prioritetinėmis programomis.

Kartu su išlaidų mažinimu būtina imtis priemonių biudžeto pajamoms didinti. Svarbiausia čia yra gamybos proceso normalizavimas, ūkio suaktyvinimas, jo pelno ir kartu biudžeto pajamų didinimas. Biudžeto pajamas turėtų papildyti valstybės turto privatizavimas, ne būtinausių prekių kainų liberalizavimas, jų pardavimas per aukcionus, komercinės prekybos pagrindais, mokesčių už žemę ir gamtos išteklius sutvarkymas, įmonių registravimas ir perregistravimas ir kt.

Viena iš svarbiausių ekonomikos stabilizavimo priemonių, sutvarkius sienų ekonominę apsaugą, yra savos nacionalinės valiutos įvedimas. Tai įgalintų ryžtingai, kartu įgyvendinus kitas priemones, sustabdyti infliaciją, normalizuoti vidaus rinką, efektyviau ekonominiais metodais reguliuoti prekių įvežimą ir išvežimą, atsisakyti daugelio rinkos administracinio pobūdžio reguliavimo priemonių. Tačiau dėl Lietuvos banko organizavimosi sunkumų daug laiko prarasta praktiškai sprendžiant šią problemą.

Gamybos ir jos aprūpinimo stabilizavimas. Gamybos stabilizavimo procesas daugiausia priklauso nuo kuro bei energetikos išteklių tiekimo stabilumo ir žaliavų, medžiagų, komplektuojamųjų detalių tiekimo kooperacijos pagrindu, taip pat žaliavų,

medžiagų, atsarginių dalių pirkimo užsienio šalyse. Šių problemų galimi sprendimo keliai yra:

politinių ir ekonominių klausimų sprendimas derybomis su TSRS;

ekonominių ir prekybos sutarčių bei susitarimų sudarymas su kitomis valstybėmis ir TSRS respublikomis, numatant Respublikai būtinų išteklių pirkimą ir naudingai parduodant savo prekes.

Tokie susitarimai iki 1990 m. spalio 1 d. pasirašyti su Rusija, Azerbaidžanu, Tadžikija, Kirgizija, Turkmėnija. Ekonominio bendradarbiavimo sutarties tarp Lietuvos, Latvijos ir Estijos pagrindu kuriama Baltijos rinka. Iki metų pabaigos ekonominiai ir prekybiniai susitarimai bus pasirašyti su Baltarusija, Armėnija, Ukraina, Moldova, rengiamos sutartys su Gruzija, Uzbekija, Kazachija.

Šiems susitarimams realizuoti artimiausiu metu bus derinama tarpusavyje Lietuvos valstybinis užsakymas vykdyti tarpvalstybinius išsipareigojimus ir liberalesnė įvežimo bei išvežimo reguliavimo tvarka (kvotos, licencijos, muitai, preferencijos, intervencinės kainos ir kt.);

užsienyje perkamų žaliavų, medžiagų kiekio mažinimas, keičiant jas kitomis medžiagomis, valiutinių išteklių didinimas plečiant pramonės produkcijos eksportą, racionaliau paskirstant turimus valiutinius išteklius pačioms būtiniausioms reikmėms, racionalus Baltijos rinkos galimybių panaudojimas, ypač kol neįsitvirtinome pasaulinėje rinkoje ir kol nepadaugėjo užsienio investicijų.

Igyvendindama ekonomikos stabilizavimo priemones, Vyriausybė pirmąjį dėmesį skiria realaus Lietuvos valstybingumo įtvirtinimui, deryboms su TSRS, sienų ekonominės apsaugos sutvarkymui, savos valiutos įvedimui, nes nuo to priklauso ir kitų darbų sėkmė. Iš kitos pusės, stabilizavimo priemonės nėra savitikslės, jos nuo pat pradžios turi tarnauti sėkmingam ekonomikos reformos įgyvendinimui.

4. EKONOMIKOS REFORMOS PROGRAMA

4.1. Lietuvos ekonomikos reformos principai

Ekonomikos reformos Lietuvoje esmę sudaro tarybinio ekonomikos modelio transformavimas į saikingai valstybės reguliuojamą socialiai orientuotą rinkos ekonomiką. Lietuvos ekonomikos modelis kuriamas panaudojant kitų pasaulio valstybių patirtį konkrečiomis, tik Lietuvai būdingomis sąlygomis. Pasaulio praktika visiškai patvirtina, kad ekonomika efektyviai funkcionuoja esant šioms svarbiausioms prielaidoms:

a) nuosavybės formų įvairovei ir nuosavybės santykiams, ugdantiems suinteresuotą savininką-šeimininką (įmonininkas-veršlininkas, komersantas) ir šeimininką-darbuotoją (fermeris, amatininkas, smulkus verslininkas ir kt.), kada teisėto turto savininkas, akcininkas, darbuotojas gali pasirinkti efektyviausią veiklos sferą ir įmonės tipą;

b) visų rūšių rinkai (kapitalo, prekių ir paslaugų, darbo) su jai būdinga konkurencija, rinkos dalyvių laisvo pasirinkimo galimybe ir valstybės dalyvavimu tarptautinėse rinkose;

c) tvirtai valiutai;

d) demokratinei politinei sistemai su stabiliomis teisišėmis garantijomis.

Reforma gali būti efektyvi tik tada, jeigu nuosekliai formuojamos visos šios prielaidos ir įvedami visi rinkos elementai.

Kad tai būtų sukurta Lietuvoje, reikės denacionalizuoti ir privatizuoti, demonopolizuoti ir internacionalizuoti ūkį.

Pereinant į rinkos ekonomiką, reguliuojantis valstybės vaidmuo pasireikš tuo, jog reikės sudaryti sąlygas formuotis aktyviesiems investitoriams bei funkcionuoti rinkai, užtikrinti socialines garantijas Lietuvos žmonėms ir ekologizuoti bei humanizuoti aplinką, rekonstruoti Lietuvos ūkio šakas, plėtoti bei subalansuoti jo ryšius su užsieniu. Kartu reikės rūpintis ir ūkio stabilizavimu, t.y. kad jis nesmuktų poblokadiniu ir reformų laikotarpiu.

Šių ekonomikos reformos principų įgyvendinimo bendros politinės prielaidos yra:

Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimas, kaip derybų su TSRS išdava, ir išėjimas iš tarptautinės izoliacijos Rytų bei Vakarų atžvilgiu;

vidinės politinės sistemos reformavimas, sukuriant demokratines jos struktūras;

Lietuvos žmonių socialinis ir psichologinis palankumas vykdomai reformai ir pasitikėjimas ja.

Ūkio privatizavimas

Rinka gali normaliai funkcionuoti, o ūkis būti efektyvus, tik vyraujant privačiam ekonomikos sektoriui. Todėl reformos pagrindu Vyriausybė laiko ūkio privatizavimą, nuosekliai sukuriant dinamišką privatinės ir grupinės nuosavybės sektorių. Valstybė parduoda dalį turto ir reguliavimo priemonėmis skatina steigti naujas verslo įmones. Taip plėtojama konkurencija, atsiranda naujų darbo vietų.

Svarbiausieji privatizavimo principai yra šie:

a) privatizavimas vykdomas daugiausia išparduodant valstybės turtą, naudojant šiam tikslui ir investicinius čekius.

Lietuvių išeivijai, kuri grįžta į Lietuvą ir turi čia paveldėjimo teise jai priklausantį turtą, taikoma tokia pati turto įsigijimo ar kompensavimo tvarka, kaip ir dabartiniams Lietuvos Respublikos piliečiams;

b) privatizuoti pradedama daugiausia nuo įvairių smulkių ir vidutinių (pagal turto vertę) šakų, pirmiausia prekybos, paslaugų sferos ir smulkaus verslo įmonių;

c) privatizavimas įgyvendinamas pagal schemas: valstybė - privatus asmuo (kai valstybinė įmonė transformuojama į privačią) arba valstybė - privatus asmuo - privačių asmenų grupė (kai kuriama akcinė bendrovė ar ūkinė bendrija grupinės nuosavybės pagrindu);

d) pirminiame reformos etape tikėtina ir valstybinio turto nuoma, ilgainiui nuomininkui išperkant turtą iš nuomotojo;

e) privatizavimo procesui aktyvinti naudojamos skatinamosios finansų ir kredito priemonės;

f) valstybės turtas išparduodamas (įskaitant ir investicinių čekių pavertimą natūriniu turtu) paprastai viešuose ir uždaruose aukcionuose. Kai kurių rūšių valstybinis ir valstybinis-kooperatinis turtas (žemė, žemės ūkio įmonių turtas) išparduodamas daugiausia uždaruose aukcionuose);

g) pirmenybė įsigyti akcijas ar privatizuojamos įmonės pagrindu kurti ūkinę bendriją gali būti suteikiama tos įmonės darbuotojams;

h) į privatizacijos procesą siekiama pritraukti užsienio kapitalo, būtinais atvejais nustatant jo dalies apribojimus ir skatinant užsienio firmų pelno reinvestavimą Lietuvoje;

i) valstybinio turto privatizavimas susiejamas su lito įvedimu ir pinigų apyvartos stabilizavimu;

k) iš privatizuojamo turto išpardavimo gautos lėšos skiriamos lito perkamajai galiai didinti, teikti kreditus naujiems ir plėtojamiems verslams;

l) valstybinio (Respublikos ir savivaldybių) turto privatizavimui bus sukurtas atitinkamas teisinis institucinis ir ekonominis mechanizmas.

Valstybinė nuosavybė gali dominuoti tokiose šakose kaip ryšiai, transportas, gynybos ir aplinkos apsaugos objektai, stambioji energetika, gamtos ištekliai, miškų ūkis, architektūros paminklai ir kiti kultūros paveldo objektai, daugelis socialinių-kultūrinių objektų; atitinkamai paliekami nenedencionalizuoti ir savivaldybių normaliai veiklai reikalingi objektai.

Privatizuodama architektūros paminklus ir kitus kultūros paveldo objektus, valstybė nustatys specialias šių objektų naudojimo sąlygas ir ekonomiškai skatins šių objektų savininkus juos saugoti.

Respublikos valstybinio turto perdavimas savivaldybių nuosavybėn nėra privatizavimo būdas, o tik valstybinės nuosavybės decentralizavimas, todėl dalies savivaldybių turto išpardavimas bendrais valstybės nustatytais principais yra tikslingas ir skatintinas.

Privatinės ir grupinės nuosavybės teisę garantuoja Lietuvos Respublikos laikinasis Pagrindinis Įstatymas, Lietuvos Respublikos nuosavybės pagrindų įstatymas ir kiti Lietuvos Respublikos įstatymai.

Reformos ypatumai agrarinėje sferoje

Vykdydama agrarinę reformą Vyriausybė vadovaujasi tuo, kad žemės ūkio darbuotojai savanoriškai pasirenka ūkininkavimo formą, numatytą atitinkamuose įstatymuose:

kurti privačius ūkius;

organizuoti ūkinę bendriją ar pasidalyti esamą ūkį į keletą bendrijų pagal turimas lėšas;

steigti akcinę bendrovę keičiant ar nekeičiant esamą ūkinį darinį;

palikti esamą valstybinę ar kooperatinę įmonę.

Vyriausybė suteikia vienodas galimybes visoms ūkininkavimo formoms, kartu sudarydama prielaidas ūkininkams kurtis.

Vyriausybė valstybinio reguliavimo svertais (kainos, lengvatos, kreditai, subsidijos ir kt.) reguliuos atskirų žemės ūkio šakų ir ūkininkavimo formų plėtojimą.

Žemės, kaip svarbiausios gamtos vertybės ir žmogaus ūkinės veiklos objekto, reikšmė verčia, privatizuojant žemės naudojimu pagrįstas šakas, įvertinti kai kuriuos specifinius aspektus, kurie kartu yra ir žemės reformos elementai:

a) Lietuvos Respublikos piliečiai, norintys steigti privačius ūkius, ūkinės bendrijas arba verstis kita ūkine veikla, susijusia su žemės naudojimu žemės nuosavybės teisę įgyja pirkdami žemę;

b) žemė gali būti įsigyta išsimokėtinai. Išperkamųjų mo-

kesčių dydį priklausomai nuo žemės kokybės ir geografinės padėties įvertinimo, taip pat jų mokėjimo tvarką nustato Vyriausybė;

c) pirmumo teisė į žemę žemės ūkio gamybos tikslams suteikiama buvusiems savininkams - Lietuvos piliečiams (įskaitant grįžtančią išėiviją), ją gražinant nemokamai, kai jų atžvilgiu yra išlikusi nuosavybės teisė. Jeigu toje žemėje yra įsikūręs valstiečių ūkis arba kitas objektas, buvusiam žemės savininkui paskiriamas kitas panašios vertės žemės plotas arba bendra tvarka išduodami investiciniai čekiai;

d) žemė parduodama (grąžinama) kartu su kito turto privatizavimu, laikantis žemėtvarkos projekto ir negriaunant žemės ūkio sistemoje esamos gamybinės bazės. Privatizuojamas turtas bei akcijos parduodamos daugiausia uždaruose aukcionuose;

e) teisė įsigyti žemę pirmiausia suteikiama vietiniams gyventojams. Tose apylinkėse (valsčiuose), kuriuose valstiečių ūkiams kurti yra laisvų žemės plotų, sklypą žemės ūkio gamybos tikslams gali įsigyti ir kitų apylinkių (valsčių) arba miestų gyventojai;

f) įsigyjantiems ūkininkavimo tikslu žemę asmenims taikomi kvalifikacijos reikalavimai;

g) parduodant ar išnuomojant žemę, esančią specialiose gamtosauginio ar kultūrologinio režimo zonose, valstybė nustato specialias jos naudojimo sąlygas ir ekonomiškai skatina jų laikymąsi;

h) privatizuojant žemę melioracijos įrenginiai lieka valstybės nuosavybėje.

Rinka ir kainos

Igyvendinant ekonomikos reformą, nuosekliai išlaisvinamos kainos. Kainų nustatymo prerogatyva priklauso savininkui. Tikroji prekės ar paslaugų pardavimo pirkėjui kaina nustatoma pirkimo ir pardavimo sandėrio metu. Perėjimas į rinkos kainas priklausys nuo privatizavimo eigos.

Valstybinis kainų reguliavimas reikalingas socialinėms garantijoms užtikrinti, monopoliškai didelėms kainoms ir pelnui apriboti, taip pat tarpvalstybiniams mainams organizuoti.

Atsisakoma daugelio dotacijų kaip paplitusio būdo nuostolingumui dengti. Kainų padidėjimo dėl šios priežasties socialiniams padariniams neutralizuoti gyventojams bus mokamos atitinkamos kompensacijos.

Visų rūšių rinka (prekių ir paslaugų, kapitalo, darbo) pradeda funkcionuoti lygiagrečiai ir aktyvinama valstybinio reguliavimo priemonėmis, nevaržančiomis pačių rinkos dalyvių aktyvumo ir lygiateisiškumo. Rinkai aptarnauti ir aktyvinti steigiamos biržos (prekių, valiutos ir vertybinių popierių, darbo).

Vystantis prekių bei paslaugų rinkai, Vyriausybė turės imtis specialių priemonių pasiūlos ir paklausos subalansuotumui didinti, tarp jų:

sudaryti valstybinius prekių rezervus nenumatytiems atvejams (stichinės nelaimės, dideli prekybos konjunktūros svyravimai, būtinybė stabilizuoti kainas), būtinais atvejais nustatyti vartojimo racionavimo sąlygas ir taisykles;

atsižvelgiant į prekių įvežimo ir išvežimo balansus, nustatyti įvežimo ir išvežimo kvotas, muitus ir licencijavimo tvarką;

taikyti modifikuotą valstybinio užsakymo, kaip sutarties tarp valstybės ar jos įgaliotų valstybinių valdymo organų ir gamintojų ar vartotojų, formą.

Siekiant sukurti darbo rinką, reikės pertvarkyti visą samdos ir darbo apmokėjimo sistemą; ji turi remtis savanoriškomis savininko ir samdomojo sutartimis. Darbo kaina tada formuosis darbo rinkoje, valstybė galiausiai reguliuos tik minimalų darbo užmokestį. Valstybės tikslą užtikrinti visišką užimtumą pakeis orientacija į racionalų užimtumą ir aukštą jo lygį.

Bus sukurtos centrinė ir vietinės darbo biržos, išplečiant esamų įdarbinimo biurų veiklą; numatoma plėtoti valstybinę perkvalifikavimo ir kvalifikacijos kėlimo sistemą, skatinti komercinių centrų steigimą.

Kad rinka sėkmingai funkcionuotų, būtina griežtai riboti monopolinių susivienijimų, asociacijų veiklą ir kūrimąsi. Palaikytini įmonių junginiai, susikuriantys laisvo apsisprendimo ir interesų pagrindu, dirbantys vien komerciniais principais.

Finansai ir biudžetas

Kuriant Lietuvos Respublikos finansų sistemą, adekvačią rinkos ekonomikos sąlygoms, Vyriausybė vadovaujasi šiais principais:

a) Lietuvos valstybės biudžeto sistemos pagrindą sudaro savarankiškas valstybės biudžetas ir savarankiški savivaldybių

biudžetai. Pagrindiniai jų pajamų šaltiniai yra juridinių asmenų pelno mokestis, akcizai (apyvartos mokestis), privačių asmenų pajamų ir žemės mokesčiai;

b) užtikrinamas Lietuvos valstybės ir jos savivaldybių biudžetų subalansuotumas, jų išlaidų priklausomybė nuo įstatymuose nustatytų pajamų šaltinių ir dydžio;

c) palaikomas toks juridinių asmenų pelno ir privačių asmenų pajamų mokesčių lygis, kuris aktyvintų verslininkystę, skatintų kitų šalių kapitalo investicijas į Lietuvą. Lietuvos ūkiui naudingiems kitų šalių investitoriams nustatomos mokesčių lengvatos, skatinama reinvestuoti pelną, neribojant jo išvežimo;

d) Lietuvos mokesčių sistema derinama su kitų valstybių mokesčių sistemomis;

e) skatinant kapitalo kaupimą, taikomos apmokestinimo lengvatos pelnui, panaudotam gamtos apsaugos priemonėms įgyvendinti, tobulesnėms technologijoms diegti ir pan.;

f) atsisakoma biudžeto dotacijų, visų pirma kaip priemonės nuostolingai dirbančių įmonių veiklai reguliuoti, ir kitų valstybės biudžetui nebūdingų išlaidų.

Bankai ir pinigai

Savarankiškos bankų sistemos sukūrimo pagrindas - perimti iš TSR Sąjungos Lietuvoje esančias banko įstaigas su visais aktyvais ir pasyvais, taip pat atitinkamą dalį rezervinių įstatinių ir kitų šių bankų fondų.

Kartu bus užtikrinamas Lietuvos banko, kaip centrinio valstybinio banko, realus statusas. Svarbiausiu jo uždaviniu

tampa lito emisijos reguliavimas, siekimas paversti ją tvirta ir konvertuojama valiuta.

Vykdoma aktyvi pinigų politika, užtikrinanti racionalią prekyną-piniginę pusiausvyrą.

Vyriausybė savo priemonėmis ribos dabartinių stambių bankų monopolizmą, plėtojant akcinių ir privačių komercinių bankų bei kitų finansinių institucijų tinklą. Bankininkystė bei finansinio tarpininkavimo paslaugos atviros užsienio kapitalui.

Lygiagrečiai turi būti užtikrinta savarankiška tarptautinių atsiskaitymų, mokėjimų balanso su užsieniu ir kreditavimo sistema.

Lito įvedimas siejamas su Lietuvos bankų sistemos sukūrimu, sienų bei muitinių kontrolės perėmimu Lietuvos valstybės žinion, integruojant šį procesą su privatizavimu ir kitais ekonomikos pkyčiais.

Socialinė apsauga

Socialinė apsauga bus tobulinama dviem kryptimis:

- a) socialinių garantijų plėtimo ir jų įstatyminio įtvirtinimo;
- b) valstybės funkcijų demonopolizavimo ir decentralizavimo.

Lietuvos Respublika kiekvienam piliečiui garantuoja:

pensinį aprūpinimą, darbo apmokėjimo minimumą;

nedarbo pašalpas, kurios suteikiamos tik darbo biržoje registruotiems ir aktyviai darbo ieškantiems asmenims;

socialinę pašalpą (kai šeimos pajamos nesiekia valstybės remiamų pajamų lygio), kuri apskaičiuojama atvirkščiu pajamų mokesčiui principu, t.y. pridedant dalį trūkstančių pajamų;

paramą išigyti minimalu gyvenamąjį plotą;

nustatytos kokybės sveikatos apsauga ir globa;

nemokama išsimokslinimo minimuma;

darbo laiko, atostogų ir darbo saugos įstatymų laikymasi visu nuosavybės rūšių įmonėse ir organizacijose;

prarastų dėl kainų kilimo pajamų dalinį kompensavimą.

Gyventojų pajamos dėl kainų kilimo kompensuojamos pagal Gyventojų pajamų garantijų įstatymą.

Visiškai kompensuojamos prarastos pajamos piliečiams, gyvenantiems žemiau skurdo ribos, o tiems, kurie gauna didesnes pajamas, prarastas jų dydis kompensuojamas pagal tolygiai mažėjančią kompensavimo normą.

Valstybiniu lygiu turi būti sprendžiami tarpvalstybinių sutarčių sudarymo, dalyvavimo tarptautinėse organizacijose bei atitinkamų konvencijų ratifikavimo klausimai, įstatymų bei normatyvinių aktų priėmimas ir jų įgyvendinimo kontrolė, tobulinant visą socialinės apsaugos sistemą, skatinant socialinį aprūpinimą žemesniuose lygiuose, valstybinių socialinių programų įgyvendinimas, efektyvi pagalba ypatingomis aplinkybėmis. Demonopolizuojant ir decentralizuojant valstybės funkcijas socialinės apsaugos srityje:

valstybinio socialinio draudimo biudžetas atskiriamas nuo valstybės biudžeto, racionalizuojama visa biudžetinė sistema ir biudžetinių lėšų panaudojimas valstybinėse įstaigose;

sudaromos sąlygos privačiam socialiniam draudimui, privačių ir ne pelno įstaigų veiklai švietimo bei sveikatos apsaugos sferose;

valstybė garantuoja socialinių paslaugų apmokėjimą jos nustatytų kainų lygiu visų nuosavybės rūšių įstaigose;

visiems socialinių paslaugų teikėjams nustatomi profesiniai bei techniniai standartai, kurių laikymąsi kontroliuoja valstybė;

piliečiai, kurie naudojami privačios įstaigos paslaugomis, turi padengti tik valstybės nustatytus standartus viršijančias išlaidas.

Reformos etapai

Ekonomikos reforma neišvengiamai vyks keliais etapais, kurie skirsis būdingais ekonominiais bei politiniais procesais.

Parengiamasis etapas. Nuo 1988 metų pradžios iki teisinių ekonomikos reformos pagrindų, būtinų vidinių ir išorinių reformos sąlygų sukūrimo (1990 m. gruodis).

Etapo pabaigos požymiai - pagrindinių naują ekonominę sistemą reglamentuojančių įstatymų priėmimas (žr. 1 priedą).

Derybose su TSRS sprendžiami Lietuvos valstybės sienų kontrolės klausimai, įveikiama politinė izoliacija nuo Vakarų valstybių, perimamos įmonės ir organizacijos. Sudaromos prielaidos savarankiškai kurti Lietuvos finansų ir bankų sistemą ir steigti muitines. Pasirašomos tarpvalstybinės ekonominio bendradarbiavimo sutartys. Apibrėžiamos Respublikos valstybinio ir savivaldybių ūkio sferos, sudaromas Valstybinis turto fondas. Įsteigiamos privatizavimo tarnybos, parengiamas ir pradamas smulkus privatizavimas, kartu vykdomos rinkos stabilizavimo priemonės, sudaromos teisinės ir ekonominės prie-

laidos plėtoti prekybinius ir ekonominius bei kultūrinius ryšius su Vakarais.

I etapas. Nuo ekonomikos ir jos reguliavimo perėmimo Lietuvos Respublikos žinion iki rinkos pagrindų įtvirtinimo (1991-1992 metai).

Etapo turinys - Lietuvos finansų ir bankų sistemos bei muitinių sukūrimas; aktyvus ūkio privatizavimas, konkurencijos sąlygų ekonomikoje sudarymas, atitinkamas laisvų rinkos ir valstybinių kainų santykio sureguliuavimas, prekių ir pinigų subalansuotumo padidėjimas, prekybinių ryšių su užsieniu (Rytais ir Vakarais) plėtojimas ir racionalizavimas, socialinio vystymo reguliavimas.

Etapo pabaigos požymiai - Lietuva visiškai įtvirtina savo ūkio kontrolę, įgyja galimybę reguliuoti darbo, materialinių vertybių, prekių, pinigų judėjimą per savo išorines sienas, organizuojama muitinių sistema, aktyvėja užsienio investicijos, pagerėja vidaus rinkos aprūpinimas. Investas litas, stabilizuojama pinigų apyvarta ir realiosios gyventojų pajamos.

Prognozuojama laikotarpio trukmė - 1-2 metai.

II etapas. Kuriamos Lietuvos rinkos ekonomikos išigaliojimas.

Etapo turinys - visiškas nuosavybės santykių transformavimas, įmonių tipų įvairovė, rinkos kainos, savų pinigų politikos įgyvendinimas, įvairių rūšių rinkos (kapitalo, prekių, ir paslaugų, darbo) suformavimas, efektyvios socialinės apsaugos sistemos sukūrimas, platus užsienio kapitalo ir technologijų pritraukimas, eksportabilios produkcijos gamybos išplėtimas, įgalinantis sukaupti pakankamą konvertuojamos va-

liutos rezerva lito konvertabilumui laiduoti. Lietuvos žmonių gyvenimo lygio laipsniškas kėlimas, jų verslumo suaktyvėjimas ir komercinio mentaliteto susiformavimas.

Etapo pabaigos požymiai- funkcionuoja saikingai valstybės reguliuojama, socialiai orientuota rinkos ekonomika, Lietuvos nacionalinė valiuta pripažįstama tarptautiniu mastu ir gali būti naudojama tarptautiniams atsiskaitymams pagal nustatytą kursą kitų valstybių valiutų atžvilgiu.

Prognozuojama etapo trukmė - 4-5 metai, jo pabaiga 1996-1997 metai.

Poreforminis laikotarpis.

Efektyvus Lietuvos ūkio funkcionavimas, įsijungimas į pasaulinę ekonomikos sistemą. Priartėjimas prie išsivysčiusių šalių gyvenimo lygio.

4.2. Nuosavybės santykių transformavimas ir ūkio privatizavimas

Kuriant ekonominę sistemą, kurioje lygiagrečiai egzistuos, tarpusavyje konkuruodamos, privatinė, grupinė ir valstybinė nuosavybės rūšys, būtina surasti būdus, kaip transformuoti dalį dabartinės valstybinės nuosavybės į kitas dvi rūšis. Tokiu būdu turi atsirasti suinteresuoti savininkai-investitoriai, kurių verslumas sudarytų prielaidas ūkio gyvybingumui, aktyviems investiciniams procesams vykti, visų rūšių rinkoms funkcionuoti.

Privatizavimo tikslas ir mastas

Lietuvos ūkio privatizavimą numatoma vykdyti dviem būdais:

1) sudarant prielaidas naujoms privatinės ar grupinės nuo-

savybės pagrindu kuriamoms įmonėms atsirasti, visokeriopai skatinant jų steigimą iš gyventojų lėšų;

2) dalį valstybinio turto perduodant privatiems ir grupiniams savininkams.

Privatinės nuosavybės, privačių įmonių atsiradimo teisiniai pagrindai suformuoti Nuosavybės pagrindų įstatyme. Tačiau einant tik pirmuoju būdu, reikėtų daugelio metų nuosavybės rūšių įvairovei suformuoti. Maža to, dominuojant valstybinei nuosavybei, apskritai būtų neįmanoma pereiti prie rinkos ekonomikos. Todėl būtina privatizavimą vykdyti plačiai panaudojant antrąjį būdą, t.y. privatizuojant dalį valstybinio turto.

Siekiant sparčiai pereiti į naująją ekonominę sistemą, besiremiančią ūkinės veiklos efektyvumu, materialiai suinteresuotu savininku-investitoriumi, bei išvaduoti valstybinį aparatą ir ūkį nuo daugybės visiškai jam nebūdingų ir neefektyvių veiklos sferų, didelė valstybinės nuosavybės dalis bus transformuojama į privatinę ar grupinę nuosavybę, t.y. bus įgyvendinama visa Respublikos ūkį apimanti privatizavimo programa, kartu skatinant ir naujų privačių įmonių, ūkinių bendrijų ir bendrovių kūrimąsi.

Naujoje ekonominėje sistemoje atsisakoma monopolinės valstybės aparato teisės organizuoti ūkinę veiklą bei skirstyti pagamintus produktus. Materialų pagrindą šiai teisei egzistuoti ligi šiol sudarė absoliutus valstybinės nuosavybės dominavimas Respublikos ūkio struktūroje. Pasaulinė praktika patvirtina, jog valstybės aparato diktato galimybė ir stagnacinė ūkio būseną išlieka tol, kol valstybinio sektoriaus dalis netampa mažesnė nei 40 %. Remiantis nuosavybės valdymo rinkos ekonomikoje

teorija bei patirtimi, tikslinga Lietuvos Respublikoje piliečių privatinėn nuosavybėn arba jų savanoriškai sudarytų grupių nuosavybėn perduoti ne mažiau kaip 60% šiuo metu valstybinėje nuosavybėje esančio turto.

Norėdama sparčiai vykdyti ekonomikos reformą, Vyriausybė numato griežtai reglamentuoti privatizavimo mastą. Jeigu po privatizavimui skirto valstybinio turto inventorizacijos ir įkainojimo paaiškėtų, jog ta dalis gerokai mažesnė nei numatyta, reikėtų papildomai peržiūrėti įmonių, paliekamų valstybinėje nuosavybėje, sąrašą.

Svarbiausia privatizavimo sfera - tai materialinės gamybos ir paslaugų įmonės. Čia numatoma privatizuoti ne mažiau kaip 2/3 turto.

Sparčiai turėtų būti privatizuota didelė dalis nematerialinės gamybos sferos, teikiančios paslaugas, kur rezultatas greitai pasiekiamas ir akivaizdus. Tai ne tik buitinės paslaugos, bet ir komercinio meno įstaigos, kai kurios medicinos bei ugdymo įstaigos ir kt.

Valstybinę nuosavybę, kaip dominuojančią, numatoma palikti tikrai strateginėse, valstybingumą laiduojančiose šakose - švietimo, sveikatos apsaugos, ryšių, kelių ir transporto, miškų ūkis, energetikos, taip pat palikti valstybinėje nuosavybėje atskirus ekologinius, profesionaliosios kultūros ir kultūros paveldo objektus.

Privatizavimo būdai

Siekiant kuo greičiau pervesti Lietuvos Respubliką iš besivystančių šalių tarpo į lygiateisio Vakarų valstybių partnerio statusą, privatizavimas turi būti įvykdytas labai sparčiai.

Manytume, jog privatizavimas neturėtų tęstis ilgiau kaip 5-7 metus.

Šiame procese būtina atsižvelgti ir į Lietuvos žmonių nuomonę, pareikštą sociologiniuose tyrimuose, gautuose laiškuose bei per spaudą. Absoliuti dauguma pasisako už visišką arba dalinį turto kompensavimą, remia investicinio čekio įvedimą.

Įvertinus Lietuvos Respublikos piliečių santaupas, aki-vaizdu, jog norint sparčiai pereiti į naują ekonominę sistemą, nepakanka privatizavimą vykdyti vien pardavinėjant valstybinį turta už pinigus, kadangi santaupos (įskaitant ir ne taupomajame banke laikomus pinigus) sudaro ne daugiau kaip apie 12-18 % privatizavimui skirto valstybinio turto. Šitaip privatizuojant prireiktų ne vieno dešimtmečio.

Todėl privatizavimo procesui paspartinti siūloma perduoti 60-70 % valstybinio turto į Lietuvos Respublikos piliečių privatinę ar grupinę nuosavybę, derinant pardavimą su išsigijimu išsimokėtinai arba neatlygintinai. Neatlygintinai numatoma perduoti apie trečdalį privatizuojamo valstybinio turto, atliekant tai investicinių čekių pagalba.

Taigi pradedant privatizavimą, tikėtinos tokios lėšų šaltinių proporcijos: 1/3 - santaupos, 1/3 - paskolos ir 1/3 - investiciniai čekiai.

Labai sudėtinga problema yra okupacinio režimo metais prarasto turto gražinimas. Vyriausybė pripažįsta kiekvieno buvusio savininko teisę atgauti savo turta. Kartu nematome realių galimybių šiandien atlyginti kiekvienam žmogui tikrąjį jo praradimų dydį. Bent iš dalies išspręsti šią problema taip pat padėtų investicinių čekių įvedimas.

Investicinis čekis - tai vardinis vertybinis popierius, kuriuo būtų atliktas valstybinės nuosavybės priskyrimas konkretiems savininkams. Kiekvienas Lietuvos pilietis gautų atitinkamos vertės investicinį čekį, už kurį galėtų pirkti privatizuojamą valstybinį turtą. Investicinis čekis integruotų:

dalinį prarasto turto kompensavimą;

neatlygintų darbo rezultatų dėl buvusių mažų atlyginimų padengimą;

nepanaudotų galimybių padidinti savo turtą, besiverčiant ūkine-komercine veikla, kompensavimą;

galimybių kiekvienam Lietuvos žmogui tapti investitoriumi-savininku suteikimą;

psichologinio-socialinio priešiško privatizavimui neutralizavimą.

Taigi investicinio čekio įvedimas ne tik paspartintų privatizavimo procesą ir garantuotų, jog iš jo juridškai ir ekonomiškai nebus eliminuota kuri nors socialinė piliečių grupė, bet ir iš dalies patenkintų aktyviai savo pretenzijas reiškiančių socialinių grupių reikalavimus:

buvusių savininkų ir jų paveldėtojų siekimą atgauti turtą;

darbo kolektyvų ketinimus perimti grupinę nuosavybės įmonės (organizacijos) turtą, kuris buvo kuriamas iš bendrų valstybės lėšų;

buvusiame kooperatiniame sektoriuje (kolūkiuose, vartotojų kooperacijos sistemoje) dirbančiųjų žmonių nuostatas laikyti šių įmonių turtą bendra kolektyvo narių nuosavybe, nepaisant to, kad jis buvo formuojamas ir valdomas ne pagal grupinei-koo-

peratinei nuosavybei būdingus požymius. Per investicinių čekių bus įteisinta reali jų turto dalis.

Investicinių čekių išdavimo ir panaudojimo tvarka

Investicinių čekių vardinė knygelė išduodama tik Lietuvos Respublikos piliečiams ir suteikia jiems teisę pirkti privatizuojamą turtą už knygelėje nurodytą pinigų (litų) sumą.

Plataus vartojimo prekės už investicinių čekių neparduodamos. Siekiant išvengti staigaus vartojimo masto padidėjimo, taip pat neleidžiama perduoti investicinių čekių kitam asmeniui (išskyrus paveldėjimo atvejį).

Nustatant pinigų sumos, tenkančios piliečiui, dydį, siūloma visus Lietuvos Respublikos piliečius suskirstyti į dvi amžiaus grupes: iki 18 metų ir daugiau kaip 18 metų.

Investicinio čekio vertė pagal šias dvi amžiaus grupes nustatoma santykiu 0,3:1.

Amžiui skaičiuoti priimama fiksuota data, kada skelbiamas privatizavimas.

Nepilnamečių asmenų investiciniais čekiais disponuoja tėvai arba jų globėjai.

Perkant turtą arba įsigijant akcijas, galima panaudoti grupės asmenų investicinius čekius, juos sujungiant, taip pat pridėdant dalį grynų pinigų arba kreditą.

Kaip specifinė mokėjimo priemonė už perkamą valstybinį turtą investiciniai čekiai galioja terminuotą laikotarpį. Galiojimo laikas paskelbiamas iš anksto, prieš išduodant investicinius čekius.

Investiciniai čekiai nėra apyvartos priemonė ir negali būti keičiami į piniginius ženklus.

Investicinių čekių išleidimą, išdavimą piliečiams bei atsiskaitymą jais atlieka ir kontroliuoja Lietuvos bankas.

Privatizavimo etapai

Vyriausybė numato 3 privatizavimo etapus - parengiamąjį, smulkaus ir stambaus privatizavimo. Svarbiausi darbai nurodyti 2 priede, o normatyviniai dokumentai, reikalingi privatizavimui vykdyti, - 3 priede.

Parengiamasis etapas. Siekiant išvengti masinio piktnaudžiavimo pardavinėjant valstybinį turtą, labai svarbu kruopščiai pasirengti šiam procesui bei garantuoti visišką jo viešumą. Intensyvus parengiamasis darbas negali vykti tol, kol nebus įkurtas specialus organas (tarnyba), tiesiogiai atsakingas už privatizavimą. Todėl pirmas žingsnis pradedant realizuoti privatizavimo programą - privatizavimo tarnybų, atliekančių valstybinės nuosavybės valdymo subjektų vaidmenį, įkūrimas. Šios tarnybos rengtų metodinę medžiagą, reglamentuojančią privatizavimo procesą, koordinuotų visų su privatizacija susijusių valdymo organų ar atskirų jų padalinių veiklą bei tiesiogiai ar per savo skyrius savivaldybėse organizuotų valstybinio turto pardavimą.

Pirmiausia reikėtų sudaryti privatizuojamų įmonių sąrašus. Nebūtina privatizuojamų objektų parinkimą centralizuoti Respublikos mastu. Didelę šio darbo dalį turėtų atlikti pagal bendrą Vyriausybės patvirtintą metodiką miestų ir rajonų valdybose įsteigti privatizavimo skyriai. Suprantama, prieš tai turi būti užbaigtas valstybinio turto valdymo funkcijų pasidalijimas tarp Respublikos valdymo organų ir aukštesniosios bei žemesniosios pakopos savivaldybių.

Ginčus tarp apylinkių, gyvenviečių ir rajonų ar miestų savivaldybių dėl privatizuojamų objektų parinkimo spres privatizavimo tarnyba. Privatizuojamų objektų sąrašą tvirtins Vyriausybė.

Valstybinės įmonės, nepatekusios į privatizuojamųjų sąrašą, galėtų parduoti gyventojams ar privačioms įmonėms joms nereikalingas gamybos priemones. Tačiau jos turi būti parduodamos laikantis bendros Respublikoje nustatytos privatizuojamo turto pardavimo tvarkos ir terminų.

Privatizuojamo valstybinio turto inventorizaciją ir pradinį įkainojimą turėtų atlikti specialios Respublikos ir savivaldybių lygiu sudarytos ekspertų komisijos, kurios vadovautųsi Vyriausybės patvirtintais turto įkainojimo nuostatais. Valstybinis turtas turėtų būti parduodamas aukcionuose.

Atlikus privatizuojamo valstybinio turto inventorizaciją ir įkainojimą, būtų galima apskaičiuoti investicinių čekių vertę ir pradėti jų išdavimą.

Kartu su šiais darbais turėtų būti rengiami juridiniai aktai, reglamentuojantys nuosavybės teisės informinimą, ir nustatoma privatizuojamų objektų pardavimo tvarka. Ne mažiau svarbu atlikti gyventojams aiškinamąjį darbą apie būsimą privatizavimą.

Smulkaus privatizavimo etapas. Realų valstybinio turto pardavinėjimą numatoma pradėti nuo vadinamojo smulkaus privatizavimo, t.y. pirmiausia būtų parduodami nedideli ir palyginti nebrangūs objektai, kuriuos pajėgtų nusipirkti vienas asmuo, šeima ar nedidelė žmonių grupė. Į šių įmonių kategoriją patektų buitinių paslaugų, prekybos ir viešojo maitinimo, autotranspor-

to, nedidelės statybos ir remonto bei kitos smulkios gamybinės įmonės.

Smulkių įmonių Lietuvoje yra palyginti nedaug. Tačiau jų skaičius gali būti gerokai padidintas ekspertų komisijoms atliekant įmonių turto inventorizaciją ir įkainojimą. Dirbant šį darbą, bus galima išskirti nedidelius organizacinius vienetus, galinčius veikti savarankiškai, ir pateikti juos pardavimui kaip atskiras įmones. Ypač nesudėtinga taip išskaidyti buitinio gyventojų aptarnavimo įmones, kurios yra sujungtos į įvairius kombinatų ir susivienijimus, nors pagal technologijos procesus yra visiškai savarankiškos. Kiek sunkiau dalinti didesnes prekybos įmones. Tačiau visais įmanomais atvejais tai būtina daryti, siekiant operatyviai sukurti tarpusavyje konkuruojančių prekybos įstaigų tinklą. Kaip smulkias įmones tikslinga parduoti ir visus galinčius savarankiškai funkcionuoti didelės valstybinės įmonės padalinius: gamybos cechus, projektavimo ir konstravimo biurus ir pan.

Smulkių valstybinių įmonių pardavimą tikslinga organizuoti per privatizuojamo valstybinio turto aukcionus, veikiančius pagal atitinkamus nuostatus.

Privatizuojamo valstybinio turto aukcionuose taip pat turi būti parduodamos stambioms įmonėms nereikalingos gamybos priemonės.

Stambaus privatizavimo etapas. Stambių valstybinių įmonių privatizavimas daug sudėtingesnis nei smulkių įmonių ar jų inventoriaus pardavimas ir jam reikia ilgesnio pasirengimo.

Pirmiausia valstybinė įmonė turi būti transformuota į ak-

cinę bendrovę, parengiant visus jai steigti reikalingus dokumentus. Ekspertų komisija turi parengti:

1) pagrindinę pirkėjams reikalingą informaciją apie bendrovę, ypač didelį dėmesį atkreipiant į bendrovės galimybes nepriklausomai veikti rinkoje artimiausiu laikotarpiu;

2) akcinės bendrovės tikėtinos vertės Lietuvos rinkoje arba parduodant ją užsienio piliečiams ar firmoms prognozę.

Atskirais atvejais įmonės turtas gali būti parduodamas dalimis, jeigu tai leistų gerokai padidinti būsimos akcinės bendrovės akcijų paklausą.

Visi šie darbai yra labai sudėtingi, todėl rengiant pardavimui stambias įmones, būtina turėtų dirbti ne mažiau kaip dvi atskiros ekspertų komisijos. Joms pateikus savo vertinimus, privatizavimo tarnybos turėtų priimti galutinį sprendimą, atsižvelgdamos į visų ekspertų komisijų atliktą darbą.

Komisijoms atlikus savo vertinimus bei privatizavimo tarnyboms patvirtinus įmonės kapitalo vertės bei akcijų kainos dydžius, būtina dar kartą patikrinti šių sprendimų teisingumą aukcione. Pateikus dalį akcijų parduoti aukciono salygomis, bus galima gauti informaciją apie akcijų paklausą ir taip patikrinti ekspertų išvadas. Be to, dalies akcijų pardavimas aukcione padės nustatyti aktyvius investitorius bei padaryti juos savininkais. Šie žmonės, disponuojantys didesniu kapitalu ir norintys realizuoti savo koncepciją apie įmonės turto panaudojimą didesniems pelnams gauti, yra pasiryžę brangiau mokėti už akcijų paketus, leidžiančius daryti poveikį įmonės politikai. Tokių jų pardavimą reikėtų pradėti nuo teoriškai reikalingo

kontroliniam akcijų paketui turėti įmonės kapitalo dydžio, t.y. į aukcioną pateikti ne mažiau kaip 51% privatizavimo tarnybų patvirtintos pradinės įmonės kapitalo vertės. Realiai aukcione parduotų akcijų paketų, patekusių į vieno savininko (ar tarpusavyje koordinuotos grupės) rankas, dydis, žinoma, gali būti daug mažesnis. Tačiau tai nėra svarbu įmonės valdymo aspektu tiek iš naujųjų savininkų, tiek iš valstybės pusės. Valstybei svarbu, kad įmonėje būtų aktyviųjų ir kvalifikuotų investitorių, o aktyviesiems investitoriams svarbu turėti galimybę daryti poveikį įmonės politikai.

Patikslinus aukcione akcijų kainą ir suradus įmonės veiklos organizavimu suinteresuotus asmenis, likusi akcijų dalis turi būti siūloma jau fiksuota kaina pasyviems investitoriams, t.y. asmenims, norintiems už savo pinigus įsigyti akcijų tiksliai kaip alternatyvą banko indėliams.

Kaip rodo užsienio šalių patirtis, patikimiausias akcijų pardavimo pasyviems investitoriams būdas yra išankstiniai užsirašymai įsigyti akcijų už konkrečią kainą. Tuo atveju, kai norinčiųjų užsirašo daugiau nei yra pasiūlyta akcijų, jos padalijamos prenumeratoriams proporcingai pageidaujama džiui, suteikiant pirmumo teisę smulkiems pirkėjams. Šis būdas ypač tinka parduodant akcijas privatizuojamos įmonės darbuotojams. Numatoma, kad įmonės darbuotojams pirmumo teisė gali būti parduodamas tik tam tikras akcijų kiekis, o likusios akcijos turi būti parduodamos bendrais pagrindais arba likti valstybės nuosavybėje.

Akcijoms parduoti turētu būti isteigtas respublikinis akcijų pardavimo aukcionas, kuris, baigiantis stambaus privatizavimo etapui, būtų reorganizuotas į fondinę biržą.

4.3. Valstybinio turto fondo sukūrimas

Vykdamas privatizavimą, tam tikra turto dalis pasilieka valstybės nuosavybėje. Todėl būtina apibrėžti valstybės funkcijas šio turto atžvilgiu. Valstybė turi užtikrinti šio turto saugumą ir racionalų naudojimą.

Ši klausimą išspręsti labai aktualu, kadangi nesant bendros valstybinio turto savininko tarnybos ir vis aktyviau veikiant naujiems verslininkams, iškyla rimtas pavojus valstybinio turto saugumui. Pasitaiko, kad valstybės turtas lengvatinėmis sąlygomis nuomos pagrindais perduodamas kooperatyvams, nenustatant jo išsaugojimo sąlygų arba apskritai nemokamai perduodamas kooperatyvams. Atskirais atvejais valstybinis turtas perduodamas kooperatyvams arba privatiems asmenims kainomis, neatitinkančiomis rinkos vertės kainų.

Taigi valstybinio turto požiūriu valstybė turi reglamentuoti ir kontroliuoti valstybinio turto naudojimą ir jo judėjimą ir tai būtų viena iš Vyriausybės veiklos krypčių.

Valstybinio turto fondas - tai valstybės valdymo, disponavimo ir naudojimo sferoje esančių ūkinių subjektų turto visuma (tiek gamybinėje, tiek negamybinėje sferose). Valstybinio turto fondą turėtų atstovauti konkretus valdymo organas prie Vyriausybės, kuriam Aukščiausioji Taryba suteiktų valstybinio turto savininko teises. Respublikos sąlygomis toks organas galėtų

būti valstybinio turto fondas arba valstybinio turto tarnyba, įsteigta nedidinant biudžetiniu asignavimų valdymo aparatui išlaikyti.

Valstybinio turto fondo pagrindinės funkcijos turėtų būti:
 valstybės turtiniu teisiu ir interesu gynimas;
 valstybinio turto saugumo užtikrinimas;
 valstybinio turto naudojimo efektyvumo kontrolė;
 valstybinės akcijų dalies akcinėse bendrovėse turėtojo funkcijų vykdymas;

privatizuojamų įmonių sąrašų sudarymas ir teikimas privatizavimo tarnybai;

atstovavimas valstybei privatizuojamų įmonių pardavimo vertės įvertinime;

įmonių, organizacijų nelikvidinių debitorinių išskolinimų tvarkymas jas privatizuojant;

valstybinio turto valdymo funkcijų delegavimas ministerijoms, departamentams, savivaldybių valdyboms;

valstybinio turto perdavimas savivaldybių nuosavybėn.

Valstybinio turto fondą reikėtų sudaryti ne vėliau kaip 1990 m. lapkričio mėnesį.

4.4. Kainų ir antimonopolinė politika

Rengiantis ekonomikos reformai, priimtas Kainų įstatymas, kurio įgyvendinimui iki 1990 m. lapkričio 1 d. Vyriausybė parengs Kainų įstatymo realizavimo programą.

Pagrindinė kainų politikos kryptis - kainų liberalizavimas vykdomas kartu su privatizavimu. Kainų liberalizavimas turi pa-

šalinti kliūtis, trukdančias kainoms formuotis, remiantis prekių judėjimu, pasiūla ir paklausa. Tačiau tai nereiškia, kad liberalizuojant kainas valstybė visiškai atsisako kainų reguliavimo. Reguliavimas turi padėti išvengti ar maksimaliai sušvelninti "šoko terapijos" ir infliacijos padarinius ir kartu su gyventojų socialinės apsaugos priemonėmis - gyventojų gyvenimo lygio staigų kritimą.

Kainų liberalizavimas gali duoti efektą tik užtikrinus sienų ekonominę apsaugą ir įvedus savo valiutą. Be to, turi įsigaliooti antimonopolinis įstatymas, privatizavimo įstatymas, gyventojų pajamų garantijų bei infliacijos padarinių kompensavimo mechanizmai, ir būti sukurta rinkos infrastruktūra.

Vyriausybė, formuodama kainų politiką, vadovaujasi šiais principais:

atsisakyti kainų dotavimo;

nustatant kainas, orientuotis į pasaulines kainas ir nuosekliai artėti prie jų;

liberalizuojant kainas formuoti jas laisvos konkurencijos pagrindu;

valstybei reguliuoti kainas labai ribotam prekių ir paslaugų skaičiui;

sukurti ir įgyvendinti kainų kilimo kompensacinį mechanizmą.

Kainų politikos srityje tikslinga atsisakyti tiesioginio valstybinio kainų reguliavimo tose ekonomikos sferose, kuriose:

pakankamai konkurencinga gamybos struktūra;

didelis gaminamų prekių ar paslaugų pakeičiamumas;

yra galimybė sudaryti pakankamai efektyvią konkurenciją tam tikrų prekių ir paslaugų rinkose importo politikos pagrindu;

tam tikrų prekių ar paslaugų kainų dydis nedaro didesnės įtakos gyvenimo lygio minimumui.

1991 m. pradžia nustatomos šios laipsniško kainų liberalizavimo sritys:

a) lengvosios pramonės gaminiai - techniniai ir dekoratyviniai dirbiniai, siūti drabužiai, baltiniai, trikotažo gaminiai, galvos apdangalai, sportinė avalynė, odinė modelinė avalynė, tekstilės ir odos galanterija, natūralaus kailio gaminiai ir kt.;

b) kultūrinės-buitinės prekės - metaliniai indai, fajanso, porceliano ir keramikos gaminiai, elektros prekės, dažai, lakai ir buitinės chemijos prekės, metalo galanterija, ūkinės prekės, geležies dirbiniai, plokštelės, fotoprekės, kino prekės ir kt.;

c) statybinės medžiagos (išskyrus cementą, šiferį, plytas);

d) maisto pramonės produkcija - vaisių, uogų, daržovių konservai, konditerijos gaminiai, ledai, gaivinantys gėrimai, majonezas, mineraliniai vandenys, gyvos žuvys, kulinariniai žuvų gaminiai ir kt.;

e) žemės ūkio produkcija - ankstyvosios daržovės, kai kurios kitos daržovės, vaisiai ir uogos, medus ir kt.;

f) buitinės paslaugos (išskyrus ritualines ir kai kurių kitų rūšių paslaugas):

Valstybinis kainų reguliavimas jau pirmajame etape pasireikš:

1) valstybei nustatant bei reguliuojant kai kurių produkcijos rūšių ir paslaugų kainas bei tarifus. Čia patektų produkcija ir paslaugos, perkamos ir parduodamos tarpvalstybinių sutarčių pagrindu, be to, toks reguliavimas būtinas valstybiniam užsakymams, svarbiausioms žaliavoms ir medžiagoms (nafta ir jos produktai, dujos, kietasis kuras, elektros ir šiluminė energija, miško medžiaga, žemės ir gelmių turtai, pagrindinė žemės ūkio produkcija ir žaliavos), svarbiausioms plataus vartojimo prekėms (tenkinančioms būtiniausių gyventojų poreikius arba kurioms gaminti yra išimtinis valstybės monopolis), kai kurioms paslaugų rūšims (valstybinio transporto, ryšių, telegrafo, valstybinio butų fondo nuoma);

2) deklaruojant arba nustatant aukščiausią produkcijos, paslaugų ir tarifų lygį. Čia ribotai prekių nomenklatūrai (sąrašą tvirtintų Vyriausybė) nustatomi aukščiausi tų prekių kainų lygiai (arba dydžiai), apibrėžiamos kainos ir tarifai, kurie turi būti reklamuojami, t.y. derinami su valstybiniais valdymo organais (Ekonomikos ministerija ir savivaldybėmis). Deklaruojamos kainos būtų taikomos kai kuriems lengvosios pramonės gaminiams (verpalai, audiniai, natūrali oda, natūralūs ir dirbtiniai kailiai ir kt.), statybinėms medžiagoms (cementas, šiferis, plytos), baldams, mineralinėms trašoms ir kitiems gaminiams.

Tolesniuose etapuose, einant į rinkos santykius, kainų liberalizavimas turėtų plėstis iš esmės atsisakant deklarujamų kainų ir paliekant dar mažiau prekių bei paslaugų, kurioms kainas ir tarifus nustato Vyriausybė.

Liberalizuojant kainas, formuojant prekių bei paslaugų rinką, Vyriausybė šalia rinkos aktyvinimo turės imtis specialių priemonių pasiūlos ir paklausos subalansuotumui didinti:

sudarvinti valstybinius prekių rezervus nenumatytiems atvejais (stichinės nelaimės, dideli prekybos konjunktūros svyravimai, kainų stabilizavimo būtinybė);

paskirstyti atsakomybę už prekių išteklių sudarymą tarp ministerijų, valstybinių tarnybų ir savivaldybių;

atsižvelgiant į prekių įvežimo ir išvežimo balansus, nustatyti įvežimo ir išvežimo kvotas, muitus ir licencijavimo tvarką;

būtiniais atvejais nustatyti vartojimo racionavimo sąlygas ir taisykles.

Kainų deformacijoms pašalinti reikia atsisakyti tiesioginių dotacijų gamintojui, perduodant jas vartotojui ir iš kainų sistemos laipsniškai eliminuoti apyvartos mokestį, kuris, kaip ir dotacijos gamintojui, daro kainų sistema labai painia ir gerokai apsunkina reguliuojamąjį kainų poveikį. Numatoma, kad visiškai perėmus ekonomikos valdymą Respublikos žinion, akcizu apmokestinamos prekės ir paslaugos turės fiksuotą pardavimo kainos procentą. Tai atitiktų kainodaros logiką, įgalintu pereiti prie vienapakopės kainų sistemos ir bendro prekybinio antkainio, kuris turėtų būti artimas vidutinei pelno normai, susiklosčiusiai Respublikos ūkyje.

Pereinamuoju į rinkos ekonomiką laikotarpiu, pradėdant kurti vartojimo reikmenų bei paslaugų, gamybos priemonių, darbo jėgos ir kapitalinių investicijų rinkas, pasitelkus kompleksą organizacinių, ekonominių ir teisinių priemonių, numatoma at-

likti susiklosčiusių ūkio struktūrų demonopolizavimą. Pirmiausia tai reiškia, kad įvyks esminė ūkio subjektų dekoncentracija. Bus sudaromos prielaidos savaiminiam dabartinių gamybinių susivienijimų ir asociacijų iširimui arba toks monopolizuotų struktūrų suardymas bus reguliuojamas įstatymų aktais, atsižvelgiant į tam tikras produkcijos ir paslaugų gamintojų kvotas vidaus rinkoje.

Siekiant sudaryti sąlygas atsirasti konkurencijai tarp gamintojų ir vartotojų, pirmiausia bus vykdomas cirkuliacijos sferos valdymo demonopolizavimas ir dekoncentravimas. Iš dalies tai jau yra atlikta, perduodant didžiąją dalį prekybos objektų į savivaldybių reguliavimo sferą, o vėliau - ir jų nuosavybėn. Tuo pat metu iš esmės turės keistis didmeninės prekybos grandies funkcijos. Didmeninės prekybos įmonės, bazės ir kontoros jau dabar transformuojamos į komercinių pramonės įmonių ir mažmeninės prekybos partnerius. Tai savo ruožtu leis susiformuoti prekių biržos užuomazgoms. Nesubalansuotos gamybos priemonių bei vartojimo reikmenų pasiūlos ir paklausos sąlygomis bei neišvengiamai tam tikrą laiką išliekant centralizuotam išteklių skirstymui, didmeninės prekybos tarpininkų veikla turės reikštis per nuolatinis gamybos priemonių aukcionus, komercines tarpininkavimo operacijas, lizingines firmas ir pan.

Vykdamas ūkio demonopolizavimą, didelio prekių deficito sąlygomis bus parengtas naujas valstybinio užsakymo formavimo mechanizmas, leidžiantis, viena, plėtoti tiesioginius gamintojų ir vartotojų santykius, o kita vertus, užtikrinantis reikalingų centralizuotų fondų sudarymą gyventojams aprūpinti ir tarpvalstybiniais barteriniais mainais vykdyti.

Demonopolizavimo programai įgyvendinti bei šioje srityje priimtu teisinių-organizacinių priemonių kontrolei vykdyti numatoma įkurti Ekonomikos ministerijos ar kito organo sudėtyje antimonopolinio reguliavimo ir konkurencijos plėtojimo tarnyba, kuri vėliau galėtų transformuotis į savarankišką antimonopolinio reguliavimo valstybinį organą.

Vyriausybė, vykdydama antimonopolinę politiką, numato panaudoti ekonominius svertus: kainas, subsidijas, palūkanų politiką, aktyviai sekti monopolinių junginių formavimąsi ir neleisti jiems susidaryti.

Demonopolizavimo priemonių arsenale svarbią reikšmę numatoma skirti ir vartotojų teisių gynimui. To bus siekiama, priimant vartotojų teisių gynimo įstatymą bei skatinant ir remiant visuomeninių vartotojų teisių gynimo organizacijų veiklą. Šiam tikslui tarnaus ir standartų sistemos tobulinimas.

4.5. Finansų, biudžeto ir mokesčių politika

Finansų, biudžeto ir mokesčių politika Vyriausybė vykdys atsižvelgdama į Biudžetinės sandaros, Juridinių asmenų pajamų mokesčio, Fizinių asmenų pajamų mokesčio ir kitų įstatymų, sąlygojančių šią politiką, nuostatas ir sieks, kad finansų sistema būtų mobili, operatyviai reaguotų į įgyvendinamos ekonomikos reformos priemones ir pati prisidėtų prie ekonomikos reformos spartinimo. Vadovaudamasi šiomis nuostatomis, Vyriausybė numato:

nuo 1991 m. sausio 1 d. suformuoti Lietuvos valstybine biudžeto sistema, nepriklausoma nuo TSR Sąjungos. Šią sistemą sudarys savarankiškas Lietuvos valstybės biudžetas ir savarankiški vietos savivaldybių biudžetai;

užtikrinti Lietuvos valstybės biudžeto ir vietos savivaldybių biudžetų subalansuotumą, jų išlaidų priklausomybę nuo įstatymuose numatytų pajamų šaltinių, pereiti prie normatyvinio vietos savivaldybių biudžetų formavimo principo;

pagrindiniais Lietuvos valstybės biudžeto ir vietos savivaldybių biudžetų formavimo šaltiniais turi tapti juridinių asmenų pelno mokestis, akcizai (apyvartos mokestis), fizinių asmenų pajamų mokestis ir žemės mokestis;

tobulinti priimtus mokesčių įstatymus, ypač fizinių asmenų pajamų mokesčio įstatymą, pereiti prie metinių pajamų iš visų šaltinių apmokestinimo pagal mokėtojų pateiktas deklaracijas;

numatant biudžeto asignavimus, prioritetą teikti socialinės sferos reikmėms bei garantijoms, taip pat ekonomikos reguliavimo poreikiams pagal tikslines ūkio vystymo programas;

mokslo finansavimo srityje teikti prioritetą tiems fundamentaliesiems ir taikomiesiems tyrimams, kurie artimiausioje ateityje duotų didžiausią efektą (naujų sugebančių konkuruoti pasaulinėje rinkoje gaminių ir technologijų sukūrimas);

atsisakyti Lietuvos valstybės biudžetui nebūdingų išlaidų, palaipsniui nutraukti įmonių ir ūkinių organizacijų subsidijavimą (dotavimą), taip pat kainų skirtumo kompensavimo praktiką. Būtiną kainų kilimo kompensaciją išmokėti tiesiogiai vartotojams;

vykdyti griežtą taupymo politiką valstybinėse biudžetinėse įmonėse, įstaigose ir organizacijose;

palaikyti tokį juridinių asmenų pelno mokesčio ir fizinių asmenų pajamų mokesčio lygį, kuris aktyvintų verslininkystę, skatintų kitų šalių kapitalo investicijas į Lietuvą. Tai galima būtų įgyvendinti atleidžiant užsienio kapitalo įmones ir bendras įmones tam tikram laikui nuo pelno mokesčių, taikant mokesčių lengvatas naudingoms Lietuvos ūkio investicijoms, atleidžiant nuo mokesčių reinvestuotą Lietuvos Respublikos teritorijoje pelno dalį, neribojant ir neapmokestinant išvežamo pelno:

skatinti bei remti akcinių bendrovių steigimąsi, organizuoti nuolatinę akcijų biržą;

derinti mokesčių sistemą su kitų valstybių mokesčių sistemomis;

užtikrinti naujos mokesčių sistemos efektyvų funkcionavimą ir jos integravimą į kuriamą rinkos ekonomiką. Tai padės įgyvendinti Valstybinę mokesčių inspekcija su jos teritoriniais padaliniais.

4.6. Bankų, kredito ir pinigų politika

Reformos sėkmę, greta savarankiškos finansų sistemos sukūrimo, turi užtikrinti savarankiškos bankų sistemos sukūrimas, savų pinigų įvedimas, aktyvi pinigų cirkuliacijos ir kredito politika.

Kuriant savarankišką bankų sistemą, įsteigtas Lietuvos bankas, patvirtintas jo statutai, priimti įstatymų aktai dėl

TSRS valstybinio banko ir specializuotųjų bankų perėmimo Respublikos nuosavybėn, jų veiklos reguliavimo remiantis Respublikos įstatymais. Tačiau dar būtina šioje srityje sureguliuoti kai kuriuos klausimus su TSR Sąjunga, perimti priklausanti įstatini, rezervini ir valiutini fondus, Taupomojo banko pritrauktų indėlių dalį, panaudotą TSR Sąjungos kaip kreditų šaltinį. Vyriausybė padės Lietuvos bankui spręsti išiskolinimo TSRS agropamoniniam bankui sureguliuavimo klausimą, kartu rengs ir spręs derybose su TSRS turtinių santykiu klausimus. Vyriausybė sieks atgauti kitose valstybėse Lietuvai priklausanti turta.

Vyriausybė numato skatinti ir palaikyti komercinių bankų kūrimą, kitų kredito įstaigų steigimą ir vystymą, stiprinti Lietuvos banką kaip pagrindinį emisijos centrą. Tuo tikslu rengiamas Komercinių bankų ir kitų kredito įstaigų įstatymo projektas.

Itin daug dėmesio Vyriausybė skiria savų pinigų įvedimui, siedama šį procesą su sienų kontrolės perėmimu, privatizavimo ir kitais fundamentaliais ekonominės sistemos pokyčiais. Vyriausybė atliko parengiamąjį darbą pinigų išleidimui į apyvartą. Tačiau jai kartu su Lietuvos banku dar reikia išspręsti nemaža svarbių problemų, susijusių su lito įvedimu, taip pat užbaigti rengti Lietuvos Respublikos pinigų įvedimo įstatymo projektą.

Artimiausiu laiku numatoma išspręsti valiutos laisvo supirkimo ir pardavimo klausimą.

Vyriausybė taip pat numato pertvarkyti atsiskaitymų sistemą, pradėti sudarinėti atsiskaitymų ir mokėjimų balansus, per-

tvarkyti esamą vietinių ir tarp miestinių atsiskaitymų sistemą. Tolesniame etape numatoma sukurti savarankišką tarptautinių atsiskaitymų sistemą, susidarius reikiamoms sąlygoms, litui suteikti konvertuojamos valiutos statusą ir pereiti į laisvą rinkos valiutų kursą.

Pereinant į rinkos ekonomiką, būtina įteisinti komercinį kreditą, vekselių apyvartą, sukurti fondinę biržą. Tuo tikslu rengiami vertybinių popierių, čekių ir vekselių įstatymų projektai.

Formuodama ir įgyvendindama kredito ir pinigų cirkuliacijos politiką, Vyriausybė sieks suderintos veiklos su Lietuvos banku. Tam būtina konkreti Lietuvos banko veiklos programa bei Vyriausybės aprūpinimas informacija apie pinigų cirkuliacijos būklę ir kredito išteklių panaudojimą bei efektyvumą.

4.7. Ekonominių ryšių su užsieniu plėtojimas

Užsienio prekybos ir ekonominių ryšių su užsieniu srityse Vyriausybė siekia išnaudoti tarptautinės prekybos galimybes bei pranašumus, kuriuos Lietuvos Respublikai gali suteikti jos geografinė padėtis.

Vyriausybės programos priemonių veiksmingumą ekonominių ryšių su užsieniu srityje lems Lietuvos Respublikos tarptautinė padėtis. Dabar ją galima apibūdinti kaip kolizinę, todėl Vyriausybės priemonės turi būti nukreiptos dviem kryptimis: pirma, siekti Lietuvos Respublikos pripažinimo, antra, ieškoti ir įgyvendinti tuos ekonominius ir administracinius svertus, kurie

nepripažinimo iš TSRS pusės sąlygomis yra galimi ir efektyviausi.

Ekonomikos reformos Lietuvoje esmę sudaro tarybinio ekonominio modelio transformavimas į rinkos modelio ekonomiką, todėl ekonominiai ryšiai su užsieniu per atvirą užsienio investicijų politiką, lanksčią muitų sistemą bei valiutinę politiką visu pirma turi skatinti rinkos struktūrų Respublikoje formavimąsi ir laisvos verslininkystės plėtojimą. Užsienio kapitalo pritraukimas į Lietuvą padėtų prisotinti Lietuvos rinką prekėmis, išvystyti Lietuvos pramoninį potencialą, įvežti Respublikai gyvybiškai būtinas prekes ir žaliavas, išlaikyti socialiai priimtina užimtumo (nedarbo) lygį.

Siekdama plėtoti Lietuvos tarptautinę prekybą, Vyriausybė stengsis kuo greičiau perimti uostus, sukurti savarankišką ryšių su kitomis valstybėmis sistemą, pasiekti vizų tvarkymo laisvę bei tarptautinių oro laivyno ir kitų transporto linijų atidarymą, perimti sienų, komunikacijų kontrolę.

Užsienio prekyba Lietuvoje turi būti reguliuojama per valiutų kursus, muitų tarifus, subsidijas, mokesčius, banko procentus, kvotas ir licencijas.

Kadangi Lietuvos užsienio prekybos balansas šiuo metu neigiamas, būtina siekti jį subalansuoti, pirmiausia plečiant eksportą.

Importo srityje tikslinga visu pirma mokesčiais skatinti importo pakeitimą į savus gaminius, forsuoti importo decentralizavimą, kartu įvedant licencijų decentralizuotam importui išdavimo valiutos turėtojams tvarką, suteikiant prioritetą tiems importuotojams, kurie nori įvežti į Lietuvą vartojimo reikme-

nis, įrengimus smulkioms ir vidutinėms įmonėms, gaminančioms vartojimo reikmenis ir maisto produktus, statybines medžiagas bei įrangą mašinų gamybos pramonei, taip pat gamybinės paskirties prekes, kurios prisideda prie Lietuvos eksporto plėtojimo.

Pradinėje stadijoje būtinoms importo reikmėms tenkinti (vaistai, negaminami Lietuvos ūkyje maisto produktai, energetikos ištekliai ir pan.), turi būti sukauptos valiutinės lėšos. Šių lėšų pagrindinis formavimo šaltinis - įplaukos už eksportuojamą produkciją. Todėl produkcijai, turinčiai paklausą užsienio rinkoje, dar turi būti formuojamas valstybinis užsakymas. Valstybei sukaupus pakankamai valiutinių lėšų ir pasiekus lito konvertabilumą, bus atsisakyta valstybinio užsakymo ir valstybinio jo aprūpinimo šaltinių. Atsisakius valstybinio užsakymo, prireikus bus naudojamos subsidijos iš Lietuvos valstybės biudžeto.

Eksporto srityje numatoma nustatyti prioritetines ūkinės veiklos sferas, kuriose Lietuvos prekės (produkcija ir paslaugos) greičiausiai galėtų tapti konkurencingos užsienio rinkoje ir kurios lemtų Lietuvos vietą ekonominiame bendradarbiavime su užsienio šalimis. Pagal susiklosčiusią Lietuvos ūkio struktūrą tai galėtų būti šių jo šakų produkcija: tranzitinio transporto paslaugos, tarptautinė prekyba, turizmo-rekreacinės paslaugos, tikslųjų mašinų gamyba ir tikslusis metalo apdirbimas, vietinės žaliavas naudojanti maisto pramonė, lengvoji pramonė, miško ir medžio apdirbimo pramonė, tiek perteklinė žemės ūkio produkcija, tiek tokios specifinės žemės ūkio šakos, kaip linininkystė, žuvininkystė, žvėrininkystė, taip pat meno verslai. Šių ša-

ky produkcijos eksportas turės garantuoti valiutines įplaukas į Vyriausybės valiutinį fondą, iš kurio bus finansuojamos Lietuvos transporto ir ryšių sistemų integravimo į Europos (pasaulio) ryšių sistemą bei kitos Vyriausybės programos.

Valstybinio reguliavimo priemonių sistema taip pat lems visokeriopą eksporto į tas šalis, iš kurių Lietuva importuoja gyvybiškai svarbias produkcijos rūšis, skatinimą ir jo rėmimą.

Kadangi kol kas Respublikos ūkis dar labai priklausomas nuo TSRS žaliavų bazės (Respublikoje funkcionuojančios įvežamų iš TSRS žaliavų pagrindu eksportabilios ūkio šakos yra naftos perdirbimas, mašinų gamyba, elektronika), Vyriausybė sieks išlaikyti susiklosčiusius ryšius, t.y. pirkti iš Rytų žaliavas, jas kokybiškai perdirbti ir parduoti dalį pagamintos produkcijos atgal Rytams. Optimali eksporto į TSRS apimtis turėtų būti 40-60 % visos eksporto apimties, o eksporto struktūroje taip pat galėtų dominuoti maisto ir lengvosios pramonės produkcija. Tuo pat metu tikslinga skatinti ir eksportą į Vakarų valstybes, siekiant pakeisti dabartinę vienpusišką eksporto struktūrą, orientuotą į TSRS.

Atsižvelgiant į Lietuvos, Latvijos ir Estijos politinę bei ekonominę situaciją, taip pat į geografinę padėtį, svarbus etapas yra Baltijos rinkos sukūrimas. Šalys - Baltijos rinkos dalyvės siekia koordinuoti tarpusavio veiklą tarptautinės prekybos srityje, bendradarbiauti ieškant produkcijos realizavimo rinkos, sudarant kuo palankiausias sąlygas tarpusavio prekybai, materialinių išteklių ir kapitalo judėjimui, įgyvendinti bendramuity politiką. Bendradarbiavimui plėtoti steigiamas Baltijos

respublikų finansinis fondas, Baltijos investicijų bankas, Baltijos rinkos marketingo asociacija.

Užsienio kapitalo pritraukimo srityje numatoma suteikti pirmenybę investicijoms tose šakose, kur reikalinga renovacija su didelėmis valiutos sąnaudomis, naujų technologijų diegimas. Užsienio investicijų pradžia turėtų būti derinama su privatizavimo pradžia. Pirma, privatizavimas bus skatinamas tose šakose, kur būtinos užsienio investicijos. Antra vertus, užsienio investicijos skatins privatizavimo procesą. Ypač daug dėmesio bus skiriama trišaliams ir daugiašaliams projektams, kai gamyba Lietuvoje vykdoma panaudojant iš TSRS įvežamas žaliavas ir Vakarų technologijas. Užsienio verslininkystės skatinimas neturi apsiriboti mokesčių lengvatomis, reikia kurti kompleksinę užsienio kapitalo pritraukimo sistemą, numatančią stabilias politines garantijas, kadro rengimą ir socialinės infrastruktūros kūrimą, visų rūšių komunikacijų plėtojimą, ekonominės ir finansinės pagalbos iš užsienio efektyvaus panaudojimo užtikrinimo sistemos kūrimą. Mokesčių lengvatos užsienio investicijoms turi būti diferencijuotos pagal Vyriausybės nustatytus ilgalaikius prioritetus ūkio šakoms. Užsienio investicijų skatinimo prasme svarbu iš esmės išspręsti klausimą dėl galimybės užsienio piliečiams įsigyti (nuomoti) žemės sklypus.

Užsienio kapitalo investicijos Lietuvos mastu bus kontroliuojamos Vyriausybės. Jos, pasiekusios 30-40 % Lietuvos ūkio pagrindinių gamybinių fondų vertės, turėtų būti ribojamos. Valstybė turi išlaikyti monopolį uostams (ypač atsižvelgiant į Klaipėdos uosto padėtį, palankią tiek prekybai su Europa, tiek tranzitiniams pervežimams iš TSRS), transportui, komunikaci-

joms, energetikai, žemės ūkiui, kai kurioms kitoms strategiškai svarbioms ūkių šakoms ir skatinti vietines investicijas į smulkių vietinių sektorių.

Pritraukiant užsienio kreditus, būtina vengti nepagrįsto išsiskolinimo, teikiant pirmenybę užsienio investicijų judėjimui į Lietuvą (bendros įmonės, užsienio kapitalo įmonės, kitos užsienio kapitalo dalyvavimo Lietuvos ūkyje formos), taip pat kapitalo reinvestavimui į Respublikos ūkį ir ribojant kreditų bei paskolų, kurių gražinimas yra abejotinas, ėmimą.

Valstybės valiutinės politikos formavimo srityje pagrindinis principas turi būti oficialių valstybės užsienio paskolų atskyrimas nuo komercinių paskolų. Oficialios paskolos turi būti imamos Vyriausybės vardu tik valstybiniam rezervams papildyti, komercinės paskolos - arba tiesiogiai, arba konkrečių ūkinių subjektų vardu. Numatoma oficialiai pradėti skaičiuoti mokėjimų balansą, o užsienio paskolų ėmimo reguliavimą sieti su mokėjimų balanso būkle, kasmet nustatant tiek oficialios, tiek bendros užsienio skolos augimo ribas sutinkamai su pasauline praktika. Turi būti kuriamos Vyriausybės programos, kurios bus pagrindas gauti įvairių tarptautinių organizacijų teikiamus kreditus ir finansinę paramą.

Vienas iš Respublikos valiutinių pajamų šaltinių turėtų būti užsienio turizmo plėtojimas. Užsienio turizmo demonopolizavimas, aptarnavimo sistemos elementų sukūrimas, plačiai pritaikant užsienio turizmo firmų patirtį bei pritraukiant kapitalą, padės panaudoti mūsų gamtos bei istorijos savitumus turizmo plėtojimui.

Vyriausybė sieks, kad Lietuva būtų atstovaujama tarptautinėse ekonominėse organizacijose, visų pirma Generaliniame Susitarime dėl prekybos ir tarifų, Europos rekonstrukcijos ir išvystymo banke, Ekonominio vystymosi ir bendradarbiavimo organizacijoje, Europos laisvosios prekybos asociacijoje, Šiaurės Taryboje, Tarptautiniame valiutiniame fonde, Tarptautiniame rekonstrukcijos ir išvystymo banke bei kitose organizacijose, ir galėtų naudotis tokio dalyvavimo teikiamais ūkio vystymo pranašumais.

Ekonominių ryšių su užsieniu srityje Vyriausybės tikslų įgyvendinimas susijęs su šią sritį reguliuojančių įstatymų aktu, kurių projektus ji rengia, priėmimu.

5. SOCIALINĖS REFORMOS PROGRAMA

Kartu su ekonomikos reforma Vyriausybė numato įgyvendinti ir socialinę reformą, kurios tikslas stabilizuoti, o vėliau kelti Lietuvos žmonių gyvenimo lygį, įveikti socialinės sferos ir ligšiolinės socialinės politikos paveldėtas problemas.

Socialinės reformos turinį nulemia:

efektyvios ekonomikos, į kurios kūrimą nukreipta reforma, modelis, pagal kurį ekonomika pati sprendžia socialines problemas per ekonominių interesų sąveiką, o socialinė politika tik ištaiso rinkos klaidas ar papildo jos veikimą;

perėjimo į rinkos santykius (privatinė nuosavybė, konkurencija, laisvos kainos) galimų padarinių ir kitų su tuo susijusių problemų (perteklinė moki paklausa, monopolizuota ekonomikos struktūra) numatymas ir sprendimas;

socialinės sferos ir ligšiolinės socialinės politikos paveldėtos problemos, kurias reikia spręsti nepriklausomai nuo visos ekonomikos reformos uždavinių.

Ligšiolinė socialinė politika nesugebėjo patenkinti esamų ir juo labiau naujų poreikių, atsirandančių pereinant į rinkos ekonomiką. Ji rėmėsi prielaida, kad už socialinių poreikių patenkinimą visiškai atsako valstybė, kad ji geriausiai žino kiekvieno individo poreikius ir kad nėra būtina atsižvelgti į individualius asmenų motyvus ir stimulus ar individualų troškimą pasitikėti savimi. Šių prielaidų pagrindu sukurtos socialinės programos pasirodė neveiksmingos ir tokios brangios, kad tapo nepakeliamos biudžetui.

Visiškas arba dalinis valstybės monopolis finansuojant pensinį aprūpinimą, gyvenamųjų namų statybą, kultūrą, švietimą, sveikatos apsaugą nepajėgė užtikrinti deramos socialinių paslaugų kokybės ir apribojo individualų jų pasirinkimą bei atsakomybę.

Senose socialinėse programose buvo laikomasi prielaidos, kad pajamų diferenciacija visiškai valdoma per uždarbio reglamentavimą, pensijas ir kitas socialines išmokas, kad nedarbas ir infliacija paprasčiausiai negali atsirasti, kad kainos ir pajamos gali būti stabilios nepriklausomai nuo rinkos poveikio. Todėl ir nebuvo plėtojamos atitinkamos socialinės apsaugos sistemos.

Siekdama išvengti ligšiolinės socialinės politikos trūkumų, Vyriausybė numato ją demokratizuoti, decentralizuoti ir demopolizuoti.

Numatomi šie pagrindiniai socialinės sferos organizavimo principai:

1. Diferencijuotas socialinių grupių traktavimas. Aktyvių grupių socialinė apsauga, reikalaujanti, visų pirma, sveikatos, išsimokslinimo ir darbo galimybių bei nuosavybės garantijų, iš esmės skiriasi nuo riboto darbingumo, nedarbingų ir kitų ribinių gyventojų grupių (auginančios mašamečius vaikus ir nepilnos šeimos, mažas pajamas turintys gyventojai ir pan.) socialinių poreikių. Pastaruoju atveju numatoma plačiau taikyti socialinius normatyvus, pajamų indeksavimą, paramą natūra ir kt. Daugeliu atvejų Vyriausybė kompleksiskai spręs problemas (pvz., invalidų socialinės reabilitacijos problemą), kurios anksčiau buvo išskaidytos skirtingose ministerijose;

2. Socialinės sferos struktūrizavimas. Tobulinant visą socialinę sferą, valstybės lygiu bus sprendžiami tarpvalstybinių sutarčių sudarymo, dalyvavimo tarptautinėse organizacijose bei atitinkamų konvencijų ratifikavimo klausimai, įstatymų bei normatyvinių aktų priėmimas ir jų įgyvendinimo kontrolė. Decentralizuojant socialinę politiką, bus perskirstoma atsakomybė už socialinių poreikių tenkinimą tarp valstybės, savivaldybių, įmonių ir piliečių.

3. Socialinės įtampos prevencija. Rekonstruojant socialines programas, bus siekiama ne tik kompensuoti už neigiamus rinkos padarinius, bet ir neleisti susidaryti per didelei socialinei įtampai ekonomikos reformos procese.

Socialinės kultūrinės sferos ekonominis mechanizmas remsis mišriu finansavimu (apimančiu valstybės ir vietinių biudžetų, socialinio draudimo, labdaros, visuomeninių fondų bei gyventojų asmenines lėšas) ir nuosavybės formų įvairove, kai konkurenciniais pagrindais funkcionuoja valstybinės, komercinės ir ne pelno įmonės.

Numatoma, kad socialinė kultūrinė sfera, skirtingai negu kitos šakos, komerciniais pagrindais bus pertvarkoma saikingai, kadangi ji ne visada gali efektyviai funkcionuoti rinkos sąlygomis, o pereinant į rinkos ekonomiką, tampa ypač pažeidžiama. Ši sfera (fundamentiniai mokslai, daugelis sveikatos apsaugos, švietimo, kultūros, kompleksinės kraštovarkos ir gamtosaugos sričių) yra gyvybiškai svarbi visuomenei. Todėl Vyriausybė numato šiuos finansavimo prioritetus:

1) nemažinant paramos socialinės kultūrinės sferos šakoms, indeksuoti ir kompensuoti joms skiriamas lėšas priklausomai nuo kainų didėjimo;

2) pertvarkyti biudžetinių įstaigų veiklą, siekiant efektyviau panaudoti joms skiriamus išteklius, kritinėje situacijoje išsaugoti labiausiai kvalifikuotus kadrus;

3) finansuoti, naudojant ir valiutinius išteklius, perspektyviausias socialinėje sferoje rengiamas ir įgyvendinamas programos, svarbias tautos ir valstybės egzistencijai bei reprezentacijai pasaulyje.

Numatoma toliau pertvarkyti valstybinių socialinių draudimą orientuojantis į pasaulinius reikalavimus, didinti jo vaidmenį ir plėsti funkcijas. Vyriausybės patvirtintas 30 % socialinio draudimo tarifas sudarys pagrindą nedarbo draudimo fondui, išplės sveikatos draudimą, įgalins pagerinti pensinį aprūpinimą. Bus remiamas privataus bei savanoriško asmeninio socialinio draudimo plėtojimas.

Socialinė sfera bus pertvarkoma komerciniais pagrindais (privatus švietimas, privati medicinos praktika) nediskriminuojant gyventojų, kiekvienam sudarant galimybes laisvai pasirinkti įstaigą nepriklausomai nuo jos nuosavybės formos ar savo gyvenamosios vietos.

Vyriausybė periodiškai peržiūrės socialinės sferos svarbiausiųjų paslaugų kainas, nustatys socialinių paslaugų teikėjams profesinius ir techninius standartus. Įstaigoms, atitinkančioms šiuos standartus, bus leidžiama teikti paslaugas, o valstybinėms ir ne pelno įstaigoms - garantuojamos atitinkamos subsidijos iš Lietuvos valstybės biudžeto lėšų.

5.1. Socialinė apsauga

Visoms įmonėms ir įstaigoms numatoma nustatyti bendra darbo apmokėjimo minimumą.

Valstybės sektoriuje reikėtų palikti darbo apmokėjimui skiriamų lėšų kontrolę: nesant privatinės nuosavybės, tik valstybė gali nustatyti kaupimo ir vartojimo santykį. Tačiau šiuo atveju valstybinis darbo apmokėjimo reglamentavimas turi būti ribotas, nes valstybinės įmonės bus priverstos konkuruoti darbo rinkoje su privačiomis.

Garantuojant kitas pajamas, numatoma pereiti prie prarastų dėl infliacijos asmeninių pajamų kompensavimo, teikiant pranašumą neaktyvioms grupėms, skurdžiams. Gyventojų pajamos stabilizuotinos per minimalaus gyvenimo lygio (MGL), nuolatinių išmokų indeksavimą bei socialinės pašalpos (atvirkštinio pajamų mokesčio) laipsnišką įvedimą.

Prarastas pajamas numatoma kompensuoti remiantis Gyventojų pajamų garantijų įstatymo nuostatomis. Tai įgalins stabilizuoti infliaciją, kadangi prarastos pajamos bus kompensuojamos nevisiškai, išskyrus tokias, kurios atitinka minimalų gyvenimo lygį arba yra už jį mažesnės. Priešingu atveju, t.y. kompensuojant visas prarastas pajamas, infliacijos stabilizuoti nepavyktų.

Remiant šeimų pajamas, bus plėtojama socialinių pašalpu praktika, siekiant panaudoti jos pagrindinį pranašumą: remiant gyventojus, kurių pajamos yra mažesnės už valstybės remiamas pajamas, didesnė parama bus teikiama tiems, kurių pajamos mažesnės, o po remimo didesnes pajamas turi tie, kurie daugiau uždirba

patys. Vadinasi, socialinė pašalpa darbo paskatas, kartu ir darbo rinką, pažeidžia mažiau negu kitos pašalpų formos.

Svarbiausia pensinio aprūpinimo problema yra ta, kad valstybinė pensija dabar nepriklauso nuo įnašų ir šių įnašų iplaukų normos, o priklauso nuo darbdavių ir samdinių atvirų susitarimų ir valstybės sugebėjimo bei norėjimo padidinti mokestines pajamas bei pinigų emisiją. Individo vaidmuo - minimalus. Todėl pertvarkant pensinį aprūpinimą, numatoma:

a) skatinti savanorišką individų atsakomybe paremtą pensinio draudimo plėtojimą;

b) atsisakyti pensijų mokėjimo darbuotojams, skatinant žmonių suinteresuotumą atidėti pensijų mokėjimą vėlesniam laikui, nebloginant esamų pensinio aprūpinimo normų. Ankstyvas išėjimas turi likti kaip pasirinkimas, bet pensinės išmokos turi priklausyti nuo uždirbtos sumos. Ankstesnė politika, nustatanti pensinį amžių, silpnai atspindėjo grėsmingą demografinį amžiaus pasiskirstymą.

Įteisintas pensinio amžiaus skirtumas tarp vyrų ir moterų taip pat nepakankamai pagrįstas bei diskriminacinis. Todėl numatoma laipsniškai likviduoti moterų bei vyrų pensinio amžiaus skirtumus, perkeliant moterims teikiamas lengvatas į fertility amžių;

c) organizuoti visu apdraustųjų nacionalinę apskaitos sistemą, leidžiančią tiesiogiai susieti pensijų dydį su socialinio draudimo įnašų suma;

d) atskirti socialinį draudimą nuo valstybės biudžeto. Tai izoliuos biudžetą nuo poreikio pensijoms ir užkirs kelią bandymams finansuoti kitas valstybines išlaidas iš pensinio fondo.

Konkurencinių pensinių fondų įteisinimas paspartins kapitalo rinkos formavimąsi, užtikrins pensininkų interesų efektyvesnį tenkinimą bei asmeninę pensijų siekėjų atsakomybę.

Pensinio aprūpinimo reformai reikės ne mažiau kaip 5 metų. Siekiant neskausmingo perėjimo prie naujos sistemos, šie pakeitimai turi būti įgyvendinami laipsniškai.

Valstybinis darbo, jo apmokėjimo, sąlygų ir pan. reguliavimas bus vykdomas atsižvelgiant į darbo rinkos funkcionavimą, siekiant šalinti jos neigiamus padarinius.

Pirmiausia numatoma suformuoti nedarbo draudimo fondą, finansuojamą iš atskiros socialinio draudimo tarifo dalies. Kompensacijos iš šio fondo bus skiriamos bedarbiams, t.y. darbo biržoje registruotiems ir aktyviai ieškantiems darbo asmenims. Šios kompensacijos turi būti gerokai mažesnės negu atitinkamas darbo užmokestis ir ribojamos lanksčiai nustatomu maksimaliai leistinu darbo paieškos periodu. Struktūrinis nedarbas bus šalinamas per valstybines perkvalifikavimo programas, taip pat sudarant sutartis tarp darbo biržos, darbdavių ir kvalifikacijos kėlimo ir perkvalifikavimo įstaigų.

Migracijos reguliavimas tarptautinių sutarčių pagrindu taps sudėtine užimtumo reguliavimo dalimi. Vyriausybė numato įgyvendinti repatriavimo programą.

Specialios programos padės tiems piliečiams, kurie negali lygiomis sąlygomis konkuruoti darbo rinkoje (invalidai, priešpensinio amžiaus žmonės).

Darbo santykiai darbo rinkoje bus grindžiami trišaliais - darbuotojų (profesinių sąjungų), darbdavių ir valstybės - susitarimais, užtikrinančiais darbuotojams minimalias apmokėjimo

už darbą, darbo laiko, atostogų, darbo saugos ir kitas garantijas.

Globa gerinti numatoma šiomis pagrindinėmis kryptimis:

a) racionalizuoti funkcijų bei atsakomybės paskirstymą tarp valstybės, savivaldybių, įmonių, visuomeninių organizacijų ir šeimos bei individo;

b) įstatymiškai įtvirtinti globos reikalingų žmonių garantijas;

c) didinti globos įstaigų savarankiškumą, tobulinti jų ūkio mechanizmą ir išdėstymą, stiprinti globos įstaigų materialinę bazę;

d) analizuoti invalidų, kurčiųjų ir aklujų socialinės ir medicininės reabilitacijos problemas ir padėti jų draugijoms spręsti šias problemas;

e) tobulinti globos sistemos finansavimą. Numatoma pereiti prie mišraus globos įstaigų finansavimo, apimančio Lietuvos valstybės biudžeto ir vietos savivaldybių biudžetų, socialinio draudimo bei gyventojų asmenines lėšas.

Socialinės apsaugos sistemoje numatoma įgyvendinti šias priemones:

nustatyti ir periodiškai tikslinti minimalų gyvenimo lygį; tobulinti jo skaičiavimo metodiką ir suformuoti specialią socialinių rodiklių sistemą, kuri įgalintų operatyviai įvertinti socialinius procesus Respublikoje, įvairių gyventojų grupių gyvenimo lygį ir jo kitimo tendencijas;

iki 1990 m. pabaigos nustatyti vartojimo reikmenų ir paslaugų standartinį rinkinį suvestiniam vartojimo kainų in-

deksui skaičiuoti ir nuo 1991 m. šį indeksą kas ketvirtį skelbti spaudoje;

pradedant 1991 metų I ketvirčiu, Gyventojų pajamų garantijų įstatymo nustatyta tvarka indeksuoti minimalų gyvenimo lygį, minimalų darbo apmokėjimą, minimalias pensijas, visas nuolatinės išmokas (stipendijas, tarnybinius atlyginimus, pensijas, socialines pašalpas);

1991 metais atlikti iš biudžeto finansuojamų įstaigų darbuotojų darbo apmokėjimo reformą;

sukurti gyventojų užimtumo reguliavimo sistemą, susidedančią iš profesinio konsultavimo, mokymo ir perkvalifikavimo sistemos, darbo biržų (respublikinės bei teritorinių), parengti specialias užimtumo programas tiems gyventojams, kurie negali lygiomis sąlygomis su kitais gyventojais realizuoti teisės į darbą.

Gyvenamosios erdvės apsaugos srityje valstybė garantuoja minimalaus gyvenamojo ploto įsigijimą, atsisako nuo monopolizuotos komunalinių butų statybos ir paskirstymo, įstatymiškai įtvirtina pareigą aprūpinti butais tik socialiai neapgintas ir ekonomiškai nepajėgias gyventojų grupes, skatina esamą komunalinio butų fondo privatizavimą ir individualią ar kolektyvinę būstų statybos formas, humanizuoja visą gyvenamąją erdvę (butų ir aptarnaujančių organizacijų kompleksinis išdėstymas bei pritaikymas ypatingų gyventojų grupių - invalidų, pagyvenusių žmonių, vaikų bei jaunimo poreikiams).

5.2. Sveikatos apsauga

Siekdama gerinti Lietuvos Respublikos gyventojų sveikatą, ilginti jų amžių, sumažinti sergamumą ir mirtingumą, Vyriausybė, vykdydama ekonomikos reformą, deklaruoja bei įteisina sveikatą kaip aukščiausią socialinę-ekonominę vertybę, užtikrinančią visuomenės fizines ir dvasines galimybes įgyvendinti socialinius-ekonominius tikslus, teikia prioritetą sveikatos apsaugai.

Rūpindamasi piliečių sveikatos išsaugojimu, Vyriausybė rengia ir įgyvendina nacionalinių higienos normatyvų, normų, valstybinių standartų, techninių sąlygų, statybos normų ir taisyklių sistemas, skirtas aplinkos, mokslo ir technikos, pramonės, statybos, žemės ūkio produkcijos, transporto, tiekimo ir kitų rūšių darbų bei paslaugų kokybės reikalavimams reglamentuoti.

Vykdydama sveikatos apsaugos pertvarką, Vyriausybė numato parengti Respublikos sveikatos apsaugos sistemos teises ir ekonomines garantijas.

Sveikatos apsaugos teisinių garantijų srityje numatoma parengti sveikatos apsaugos įstatymą ir sveiką gyvenimo būdą reglamentuojančių įstatymų bei normatyvinių dokumentų paketą.

Sveikatos apsaugos ekonominių garantijų srityje numatoma: parengti sveikatos įstaigų daugiakanalio finansavimo sistemą (biudžetinių-draudiminių, nebiudžetinių lėšų ir fondų sąskaita);

nuo 1991 metų pradėti taikyti perteklinių gydymosi kaštų kompensacijas;

parengti motinos ir vaiko sveikatos apsaugos, profilaktinės medicinos, pirmosios medicinos pagalbos vystymo prioritetines nacionalinės sveikatos programas ir užtikrinti jų finansavimą;

ekonominėmis priemonėmis (įskaitant ir valiutą) skatinti prioritetinės farmacijos pramonės plėtojimą, medicinos technikos ir aparatūros įrangos pramoninę gamybą, sudaryti galimybes integruotis į Baltijos ir Europos medicinos pramonę;

formuoti sveikatos draudimo ir ligonių kasų sistemos modelį ir jį įgyvendinti. Užtikrinti ligoniui teisę laisvai pasirinkti gydytoją.

Be to, Vyriausybė numato:

skatinti įvairias nuosavybės formas, labdarą, decentralizuoti gydymo ir profilaktikos įstaigas;

bendroje medicinos pagalbos sistemoje pirmenybę teikti motinos ir vaiko sveikatos apsaugai, ligų profilaktikai, ligonių reabilitacijai; integruotis su kitomis žinybomis pagal Pasaulinės sveikatos organizacijos sistemą spręsti vaikų invalidumo profilaktikos, apsigimimų, kūdikių mirštamumo mažinimo, vaikų racionalios mitybos naudojant ekologiškai švairius maisto produktus, higieninių įgūdžių įtvirtinimo šeimoje bei organizuotuose kolektyvuose klausimus;

integruoti medicinos mokslą, mokymą ir gydymą kuriant akademinių-universitetinių klinikų ir centrų sistemą;

pertvarkyti specialistų su aukštuoju ir viduriniu išsilavinimu rengimą ir jų kvalifikacijos kėlimą, reorganizuoti jų atestavimo sistemą, skatinančią savišvietą ir užtikrinančią jų aukštą profesinį kompetentingumą;

rengti gydytojus rezidentūroje. Tam tikslui skirti lėšas pedagogų personalui išlaikyti ir bendrabučiams statyti;

rūpintis medicinos ir farmacijos aukštos kvalifikacijos specialistų rengimu ir jų kvalifikacijos kėlimu, sudaryti sąlygas gambiausiam Lietuvos jaunimui studijuoti, o medicinos ir farmacijos specialistams bei mokslininkams tobulintis pažangiausiuose pasaulio sveikatos apsaugos centruose;

plėtoti sveikatos informacinę tarnybą, parengti ir pradėti įgyvendinti sveikatos apsaugos monitoringą.

5.3. Kultūra ir švietimas

Kultūrą ir švietimą Vyriausybė laiko prioritetinėmis tolesnės krašto plėtotės sritimis. Siekdama užtikrinti istorinį Lietuvos kultūros tęstinumą, Vyriausybė numato įgyvendinti kultūros ir švietimo politiką, stiprinančią kultūrinius krašto valstybingumo pamatus, laikosi nuostatos, jog svarbiausias suverenios demokratinės valstybės ir jos kultūros gyvastingumo garantas - laisva, kūrybinga asmenybė. Tokios asmenybės ugdymu bei visokeriopu jos saviraiškos skatinimu bus ypač rūpinamasi. Vyriausybė numato skirti būtina lėšų kiekį švietimo reformai įgyvendinti, kultūriniam gyvenimui normalizuoti ir deramai kultūros plėtrai užtikrinti.

Vykdydama kultūros ir švietimo pertvarką, Vyriausybė numato:

Reformuoti švietimo sistemą:

kurti demokratinę, depolitizuotą ir demilitarizuotą Lietuvos mokyklą, ugdančią Respublikos pilietį ir pilietę, geban-

čius konstruktyviai dalyvauti tobulesnės visuomenės kūrime, savo krašto kultūriniame gyvenime;

remti švietimo formų įvairovę, privačią iniciatyvą švietimo srityje.

Igyvendinant šiuos tikslus, numatoma:

1) pertvarkyti atskirus mokyklų tipus:

a) orientuojantis į integruotas mokymo programas, iš esmės pertvarkyti bendrojo lavinimo mokyklų mokymo turinį, organizuoti diferencijuotą mokymą aukštesnėse klasėse;

b) remiant ikimokyklinį auklėjimą šeimoje, pertvarkyti pradinio ugdymo institucijų tinklą, gerinti vaikų auklėjimo bei pedagogų darbo sąlygas, tobulinti šių įstaigų darbuotojų darbo apmokėjimo sistemą; ikimokyklinio ugdymo srityje pradėti taikyti laidavimo sistemą;

c) radikaliai pertvarkyti pagalbinių (ypatingųjų) mokyklų tinklą, jų ugdymo programas bei metodus, reorganizuoti vaikų atrankos į šio profilio įstaigas, pedagogų kvalifikacijos tobulinimo sistemas, rūpintis vaikų su nedideliais psichiniais ir fiziniais trūkumais ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose galimybių sudarymu;

d) reorganizuoti delinkventinių paauglių ugdymo institucijas (specialaus režimo mokyklas), jų darbo turinį bei formas, rūpintis optimalių specializacijos sąlygų šių įstaigų auklėtiniams sukūrimu;

e) sukurti visų tipų valstybinių ir privačių ugdymo institucijų atestavimo sistemą, organizuoti jų atestavimą;

2) pertvarkyti specialistų rengimą:

a) sukurti profesinio rengimo sistemą, garantuojančią Respublikos ūkio aprūpinimą aukštos kvalifikacijos darbininkais ir technikais, reorganizuoti profesinio ugdymo institucijų tinklą;

b) remti aukštųjų mokyklų autonomijos įgyvendinimą, iš esmės tobulinti aukštosios mokyklos finansavimo metodus, sukurti studentų asmeninę atsakomybę skatinančią kreditų ir stipendijų sistemą;

c) skatinti įmonių ir mokyklų sutarčių sudarymą rengiant specialistus;

d) pertvarkyti pedagogų rengimą, kurti jų tęstinio ugdymo ir atestavimo sistemą, skatinančią saviugdą ir užtikrinančią aukštą profesinę ir dalykinę pedagogų kompetenciją, susieti pedagogų tolimesnį mokymąsi ir kvalifikacijos lygį su darbo apmokėjimu;

e) organizuoti tęstinio ugdymo sistemą, pertvarkyti vakarines ir neakivaizdines mokymosi formas, įvedant valstybinę jų suteikiamo išsimokslinimo vertinimo sistemą, sukurti perimamumo santykius tarp įvairių lygių mokymo sistemų.

Remti ir skatinti Lietuvos kultūros plėtrą:

a) rūpintis Lietuvos kultūros tapatumo išsaugojimu ir jo formavimu pasaulio kultūros kontekste;

b) skatinti kultūros decentralizavimą ir tolygią jos sklaidą Respublikoje, remti savitų regioninės kultūros židinių formavimąsi.

Įgyvendinant šiuos tikslus, numatoma:

1) sudaryti deramas sąlygas profesionaliosios kultūros raidai, rūpintis jos gyvastingumu, tęstinumu ir vertybiniu kryptingumu:

a) remti profesionalaus meno kūrėjus, atlikėjus ir tyrinėtojus, skirti ypač daug dėmesio naujų metodų ir naujų problemų paieškoms, skatinti privačią iniciatyvą ir didinti atsakomybę;

b) ugdyti vertybinę visuomenės orientaciją profesionalaus meno atžvilgiu, rūpintis profesionaliosios kultūros (dailės, architektūros, muzikos, teatro, literatūros, kino) propagavimu Respublikoje;

c) isigyjant vertingiausius šiuolaikinio meno kūrinius, laiduoti nacionalinio kultūros paveldo kaupimą ir išsaugojimą;

d) sukurti profesionaliosios kultūros funkcionavimo juridinį mechanizmą;

2) rūpintis nacionalinio kultūros paveldo išsaugojimu ir aktualizavimu dabarties kultūroje:

a) formuojant kultūrinę visuomenės savivoką, diegti kritiškai sąmoningą kultūros paveldo, kaip neprilygstamos vertybės ir tautos istorinio tęstinumo pagrindo, supratimą;

b) iš esmės gerinti kultūros paveldo ir tautinės kultūros vertybių saugojimo ir eksponavimo sąlygas; rūpintis modernia muziejų, bibliotekų ir archyvų įranga, deramu jų fondų kaupimu, bibliotekinės informacijos automatizuotu tvarkymu;

c) vykdyti sistemingas svetur išvežtų Lietuvos kultūros vertybių paieškas, organizuoti jų gražinimą, rūpintis rekonstravimu, garantuoti krašto kultūros vertybių apsaugą;

d) stabdyti Lietuvos etnokultūrinio kraštovaizdžio irimą;

3) rūpintis krašto tradicijas atliepiančios humanizuotos socialinės-kultūrinės aplinkos kūrimu. Remiantis ekonominiais švertais ir statybinės veiklos normatyvais, užtikrinti žmogaus būsto psichologinį jaukumą ir fizinį patogumą;

4) sudaryti reikiamas sąlygas Lietuvos etninių bendrijų kultūros raidai:

a) rūpintis etninių kultūrų išsaugojimu ir plėtote, sudaryti kuo palankiausias sąlygas išlikusioms etninių kultūrų formoms, tautinių bendrijų kalboms funkcionuoti;

b) skatinti etninių kultūrų natūralių ryšių su lietuvių kultūra atkūrimą;

c) rūpintis etninių bendrijų natūralizacija Lietuvos kultūroje, remti jų ugdymo ir kultūros institucijų steigimą bei veiklą;

5) koordinuoti saviveiklinės ir pramoginės kultūros plėtrą:

a) skatinti pramogų įstaigas, finansiškai remiančias profesionalųjį meną ir tautinę kultūrą;

b) remti kultūros saviveiklą, ugdyti sugebėjimą skirti autentišką saviraišką nuo komercinės pseudokultūros ir pretenzingo kičo.

Siekti integruoti Lietuvos kultūrą ir švietimą į pasaulio, visu pirma į Europos, kultūrinį gyvenimą:

a) bendroje santykių su užsienio šalimis politikoje suteikti prioritetą kultūriniam bendradarbiavimui, rengti nacionalinio lygmens tarptautinio bendradarbiavimo kultūros, švietimo ir mokslo srityse programas, jas finansuoti ir realizuoti;

b) rūpintis meno ir mokslo sričių aukštos kvalifikacijos specialistų rengimu, sudaryti sąlygas Lietuvos jaunimui studijuoti pasaulio kultūros, meno ir mokslo centruose;

c) organizuoti ir koordinuoti deramą Lietuvos Respublikos kultūros reprezentavimą užsienyje;

d) siekti atkurti Lietuvoje ir užsienio lietuvių kuriamos kultūros vientisumą; teikti tarptautinių sutarčių pagrindu nustatytą paramą užsienio lietuvių kultūros ugdymo įstaigoms ir kultūros židiniams.

5.4. Ūkio aprūpinimas specialistais

Lietuvos ūkio raidos svarbiausias stabdys yra darbuotojų kvalifikacijos atsilikimas, palyginti su išsivysčiusiomis pasaulio šalimis.

Vidutinės ir aukštos kvalifikacijos specialistai Lietuvoje buvo rengiami siauro profilio, ypač inžinerinių profesijų. Respublikos ūkyje ši orientacija mažino specialistų veiklos efektyvumą. Mokymo įstaigos iš esmės nevykdė perkvalifikavimo. Specialistų rengimo planavimas buvo centralizuotas. Specialistai persikvalifikuodavo savarankiškai arba dirbdavo ne pagal specialybę, todėl faktiškai neįgydavo reikiamos kompetencijos ir kvalifikacijos. Iki šiol nesukurta profesionalių vadovų rengimo sistema.

Vyriausybė numato orientuoti mokymo įstaigas įvairaus lygio specialistų rengimui, organizuoti kryptingą jų perkvalifikavimą, pradėti rengti profesionalius vadovus. Bus sudarytos prielaidos nepertraukiamo kadro rengimo ir kvalifikacinio ugdymo sistemai funkcionuoti.

Ūkio rekonstravimui, taip pat bendrai ekonomikos reformai įgyvendinti bus parengta kompleksinė žmogiškųjų išteklių ugdymo programa, kurioje bus numatyti moksleivių ir akademinio jaunimo

profesinio orientavimo, permanentinės visu ūkio dirbančiųjų rengimo, perkvalifikavimo ir nepertraukiamo kvalifikacinio ugdymo sistemų sukūrimo ir išvystymo klausimai.

6. VYRIAUSYBĖS REGIONINĖ POLITIKA IR BENDRADARBIAVIMAS SU SAVIVALDYBĖMIS

Atsižvelgiant į naujas teises Vyriausybės nuostatas ir įgyvendinant Savivaldos pagrindų įstatymą bei ekonomikos reformą, iš esmės keičiasi Vyriausybės santykiai su vietiniais valdžios organais. Vyriausybė nesiekia savivaldybių tiesioginio pavaldumo, o telkia jas spręsti bendras Respublikos, kaip vientisos valstybės, problemas ir realizuoti jos valstybingumo įtvirtinimo tikslus.

Vyriausybė numato šias pagrindines bendradarbiavimo su savivaldybėmis plėtojimo kryptis:

Savivaldybių ekonominės bazės formavimas. Stiprėjančios savivaldybės turi savarankiškai spręsti didžiąją dalį socialinio ir ekonominio vystymo klausimų rajone, mieste, o jų sprendimo galimybės turi priklausyti nuo savivaldybių ir rajono, miesto teritorijoje esančių įmonių, įstaigų, organizacijų darbo, pačių savivaldybių veiklumo.

Savivaldybių ekonominę bazę numatoma formuoti:

priskiriant savivaldybėms vietinio ūkio sferą su atitinkama reguliavimo sistema;

įteisinant savivaldybių nuosavybę.

Vyriausybė, tardamasi su savivaldybių vadovais, priėmė atitinkamus nutarimus dėl įmonių, įstaigų ir organizacijų priskyrimo savivaldybių vietiniam ūkiui, jų reguliavimo sferai. Šis klausimas gana prieštaringas: neretai savivaldybės norėtų perimti visą ūkį, esantį jų teritorijoje, o kai kurios ministerijos, departamentai savo ruožtu stengiasi kuo daugiau objektų

išlaikyti savo reguliavimo sferoje. Ieškant racionalaus ūkio valdymo ir funkcionavimo prielaidų, pasiekta susitarimo. Į savivaldybių reguliavimo sferą perduodama statybos, statybos ir remonto, žemės ūkio, įskaitant ir valstiečių ūkius, transporto, kultūros ir švietimo, sveikatos apsaugos, valstybinės ir kooperatinės mažmeninės prekybos ir viešojo maitinimo, buitinio gyventojų aptarnavimo, butų ūkio eksploatavimo, kai kurios komunalinio ūkio, kūno kultūros ir sporto įmonės, įstaigos ir organizacijos, kurių produkcija (paslaugos) skiriama paprastai vietos savivaldybės gamybiniais bei gyventojų socialiniams poreikiams tenkinti, taip pat individualios (personalinės) įmonės bei ūkinės bendrijos ir pan. Taip savivaldybės tampa visiškai atsakingos savo gyventojams ir Lietuvai už efektyvų vietinio ūkio objektų funkcionavimą ir jų ūkinės veiklos įstatyminių reguliavimą pagal savo kompetenciją.

Ūkio priskyrimas savivaldybėms yra svarbus žingsnis ūkio decentralizavimo kryptimi, nors kol kas dar neišvengiamai išlieka centralizuotas išteklių gavimas. Vyriausybės nuomone, ir toliau reikėtų plėsti savivaldybių ūkio reguliavimo sferą, kartu vykdant privatizavimą.

Antras svarbus žingsnis, įtvirtinant savivaldybių ekonominių pagrindą - tai ūkio perėmimas savivaldybių nuosavybėn. Vyriausybė šiuo klausimu 1990 m. liepos 19 d. priėmė nutarimą dėl valstybinės nuosavybės objektų perdavimo savivaldybės nuosavybėn tvarkos. Aukštesniosios pakopos savivaldybių nuosavybėn, atsižvelgiant į bendrus valstybės interesus ir savivaldybių siūlymus, numatoma pirmiausia perduoti valstybinį nežinybinį

butų fondą, butų ir komunalinio ūkio, švietimo, kultūros ir kinofikacijos, sveikatos apsaugos ir profilaktinio gydymo, kūno kultūros ir sporto, socialinės rūpybos, buitinio gyventojų aptarnavimo, prekybos ir viešojo maitinimo bei kitus bendrojo naudojimo socialinės paskirties valstybinių įmonių, įstaigų ir organizacijų objektus, kurių teikiamos paslaugos, atliekami darbai, gaminama produkcija skiriama tik tos aukštesniosios pakopos savivaldybės teritorijos gamybiniams ir gyventojų socialiniams poreikiams tenkinti.

Vyriausybė pateiks šio proceso įgyvendinimui reikalingus įstatymų aktų projektus.

Formuojant savivaldybių nuosavybę, lygiagrečiai turi prasidėti valstybinio savivaldybių turto privatizavimas. Savivaldybėms teks nustatyti joms priklausančio ūkio objektų privatizavimo eiliškumą, objektų įvertinimo ir kitus klausimus.

Savivaldybių ūkininkavimo mechanizmo kūrimas. Savivaldos pagrindų įstatyme pabrėžiamas visiškas savivaldybių savarankiškumas formuojant ir realizuojant socialinės ir ekonominės raidos programas jų biudžetų ir nebiudžetinių lėšų pagrindu. Atsižvelgiant į gana skirtingą savivaldybių ūkio struktūrą ir jo išvystymo lygį, taigi ir biudžeto pajamų formavimo galimybes, Vyriausybė laiko, jog yra tikslinga įstatymiškai reguliuoti savivaldybių biudžetų ir jų įplaukų sudarymo tvarką. Vyriausybė, pritarus beveik visoms savivaldybėms, pasiūlė Aukščiausiajai Tarybai taikyti savivaldybėms individualius ir diferencijuotus jų biudžeto formavimo normatyvus, tuo pat metu savarankiškai naudojant sukaupiamas biudžeto lėšas.

Atsižvelgiant į susiklosčiusią atskirų teritorijų socialinės sferos išvystymo netolygumą, kai kuriems rajonams dar teks skirti tikslines dotacijas iš valstybės biudžeto ir padėti savivaldybėms užtikrinti kai kurių socialinės sferos šakų spartesnę plėtojamą. Tai pasakytina apie gyvenamųjų namų statybos spartinimo būtinumą, bendrojo lavinimo mokyklų, ligoninių, mažmeninės prekybos ir viešojo maitinimo, buitinio gyventojų aptarnavimo įmonių tinklo plėtojamą. Papildomų dotacijų socialinės sferos materialinei bazei stiprinti būtina skirti Rytų Lietuvos rajonams.

Ateityje, suaktyvėjus ūkiui visose savivaldybėse ir nusistovėjus biudžetų formavimo tvarkai, dotacijos gali būti skiriamos tik išimtiniais atvejais.

Administracinis-teritorinis pertvarkymas. Įgyvendinant Savivaldos pagrindų įstatymą, taip pat atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos, kaip nepriklausomos valstybės, tęstinumą ir istorinę atmintį, tikslinga grįžti į administracinių-teritorinį skirstymą apskritimis, valsčiais ir miestais. Respublikos administracinio-teritorinio suskirstymo reformos koncepcija jau parengta, svarstyta Aukščiausiosios Tarybos Savivaldybių reikalų komisijoje, atlikta ekspertizė, įvertintos pastabos ir parengtas patikslintas koncepcijos variantas. Vyriausybė artimiausiu laiku jį pateiks Aukščiausiajai Tarybai. Organizuojamas įstatymų dėl naujų administracinių-teritorinių darinių savivaldos projektų rengimas. Vyriausybės nuomone, artimiausius kelerius metus įgyvendinti administracinio-teritorinio suskirstymo reformą nebūtų naudinga nei politiškai, nei praktiškai. Vėliau ją

tikslinant ir vykdant, būtina atsižvelgti į per tą laiką susiklosčiusias politines, socialines-ekonomines ir kitas realijas.

Vietos savivaldybių valdžios ir valdymo organų veiklos pradžia atskleidė kai kurių Savivaldos pagrindų įstatymo neapibrėžtumą valdžios ir valdymo organų kompetencijos ir savivaldybių ekonominės veiklos srityje. Todėl rengiamos šio įstatymo pataisos. Vyriausybės siūlymai dėl Savivaldos pagrindų įstatymo pakeitimo bus pateikti Aukščiausiajai Tarybai 1990 metų spalio mėnesį.

7. LIETUVOS ŪKIO REKONSTRAVIMO PROGRAMA

Siekdama užtikrinti normalų Lietuvos, kaip nepriklausomos valstybės, ekonomikos funkcionavimą, iš esmės padidinti jos efektyvumą transformuojant komandinius-administracinius ekonomikos santykius į rinkos ekonomikos santykius, Vyriausybė numato formuoti ir realizuoti atitinkamą viso ūkio rekonstravimo programą. Dėl daugelio priežasčių Lietuva dar neturi suvereniai, nepriklausomai valstybei būdingos ekonomikos struktūros. Visų pirma, mažas, palyginti su išsivysčiusiomis pasaulio valstybėmis, pramonės, žemės ūkio, statybos ir kitų ūkio šakų gamybos ir darbo efektyvumas riboja galimybes dalyvauti pasaulinėje rinkoje, tenkinti socialines žmonių reikmes. Antra, Lietuvos ūkis dar labai priklauso nuo TSRS žaliavų, o nemaža dalis Respublikos pramonės taip pat vienpusiškai orientuota į TSRS rinką. Tik įvežimais iš TSRS tenkinami Respublikos gamtinių dujų, naftos, metalų, medvilnės, daugelio kitų žaliavų ir medžiagų, taip pat traktorių, automobilių, kitų mašinų bei įrengimų poreikiai. Neigiamus tokios priklausomybės padarinius ypač reljefiškai išryškino ekonominė blokada.

Ūkio rekonstravimo pagrindas - prioritetų sistema tiek viso ūkio, tiek atskirų jo kompleksų ar šakų lygiu, sukuriant ir realizuojant atitinkamai orientuotą ekonominį šių prioritetų įgyvendinimo mechanizmą bei adaptuotą ekonomikos valstybinio reguliavimo sistemą.

7.1. Svarbiausieji valstybiniai prioritetai ir ūkio rekonstravimo kryptys

Ūkio rekonstravimas rinkos sąlygomis turi būti grindžiamas šiais svarbiausiais prioritetais, kuriais Vyriausybė vadovausis kaip strateginiais tikslais ir uždaviniais. Tarp jų:

a) Ūkio orientavimas į tarptautinę rinką, siekiant aktyvaus užsienio prekybos saldo, pirmiausia su Vakarų valstybėmis.

Tai būtina prielaida subalansuoti ekonomiką naujomis sąlygomis. Todėl Vyriausybė numato skatinti esamas ir naujas gamybos ir veiklos sferas, kurios gali greičiausiai pasiekti tokį technikos ir technologijos, produkcijos ir paslaugų lygį, kuris įgalintų konkuruoti užsienio rinkoje.

Pasirenkant ūkio rekonstravimo kryptis, būtina atsižvelgti į tarptautinės rinkos situaciją ir kainas, šiuo aspektu vertinti ekonomikos efektyvumą, jos potencialą. Tokia analizė yra ūkio rekonstravimo programos sudėtinė dalis; ji bus vykdoma nuolat. Kitaip galima priimti nepamatuotus sprendimus.

Ūkio orientavimas į tarptautinę rinką ir į aktyvu užsienio prekybos balansą mūsų sąlygomis yra itin svarbus ir aktualus dar ir todėl, kad deformuota ūkio struktūra lėmė ne tik neigiamą įvežimo ir išvežimo balansą su TSRS, bet ir didelę disproporciją tarp valiutinio importo ir eksporto kitų valstybių atžvilgiu (Statistikos departamento duomenimis, 1989 metais importas sudarė beveik 1,29 mlrd. in valiutinių rublių, o eksportas - apie 508 mln. in valiutinių rublių).

Numatoma parengti ir realizuoti valstybinę eksporto plėtojimo programą, teikiant pirmenybę bendrų įmonių ir akcinių ben-

drovių su užsienio firmomis steigimui, pramoninei kooperacijai, technopolių ir technologinių parkų organizavimui, intelektualinės produkcijos ir paslaugų eksportui, tarptautinio turizmo ir poilsio industrijos vystymui, efektyviam užsienio kapitalo investicijų ir kreditų panaudojimui konkrečioms projektams realizuoti:

b) alternatyvų paieška, išsilaisvinant iš ūkio priklausomybės nuo TSRS žaliavų bazės ir rinkos.

Tai natūralus nepriklausomos valstybės ūkio organizavimo pagrindas, sudarantis reikiamas sąlygas ekonominiam manevrui, pakitus ekonominių ar kitų ryšių situacijai. Todėl Vyriausybė ieško alternatyvų, kaip pereiti nuo vienakanalio pagrindinių žaliavų ir medžiagų gavimo prie daugiakanalio, skatina įmones ir organizacijas veikti šia kryptimi. Tai ne vienkartinis aktas, o ilgalaikė strategija, kuria turėtų vadovautis visos ūkio šakos bei veiklos sferos.

Siekiant daugiakanalio medžiagų ir žaliavų gavimo, neblogos perspektyvos gali atsiverti pereinant prie tiesioginių ekonominių ir prekybinių ryšių su TSRS respublikomis. Tai įgalintų taip pat geriau subalansuoti prekių mainus, pirmiausia svarbiausių žaliavų ir medžiagų bei produkcijos rūšių lygiu.

Vyriausybė skatins tuos ūkio sektorius ir tas veiklos sferas, kurios racionaliai naudoja vietines žaliavas bei medžiagas, aktyviai diegia beatliekes technologijas. Tai svarbu ir rinkos aprūpinimo stabilizavimo požiūriu;

c) kuro ir energetikos išteklių minimizavimas ir racionalizavimas visose ūkinės veiklos sferose ir buityje.

Vyriausybė sieks, kad labai sumažētu ūkio imlumas energetikos ištekliams (palyginti su Švedija ar Suomija, nacionalinio produkto vienetui pas mus reikvojama nuo pusantro iki dviejų kartų daugiau kuro ir energijos), šilumos nuostoliai pastatuose, kad būtų racionaliau vartojama elektra ir šiluma visose veiklos sferose.

Tai pareikalaus didelių struktūrinių, techninių ir technologinių pokyčių visose ūkio šakose, taip pat sutelktu pastangų alternatyvinių (atsinaujinančių) energijos išteklių paieškoms ir jų realizavimui. Tam turi būti sukurta atitinkama ekonominio skatinimo ir valstybinio reguliavimo sistema;

d) ūkio ir žmonių veiklos ekologizavimas, mokliškai pagrįstas gyvenamosios aplinkos organizavimas.

Ekologinės krizės padarinius vis skaudžiau jaučia Respublikos žmonės ir ekonomika, todėl dėsninga šią problemą, jos sprendimą kelti į svarbiausiųjų valstybinių prioritetų lygį:

e) inovacinių procesų ir informatikos vystymo skatinimas.

Struktūrinių pertvarkymų pagrindas - nauja produkcija ir naujos technologijos, todėl be gamybinio aparato technologinio pertvarkymo pagal šiuolaikinio mokslo ir technikos laimėjimus neįmanoma sukurti konkurencingos produkcijos, mažinti energijos ir medžiagų imlumą, kompleksiskai spręsti ekologines problemas.

Vyriausybė sieks, kad šie ūkio rekonstravimo prioritetai būtų nuosekliai realizuojami rengiant atskirų ūkio šakų ir kompleksų ar veiklos sferų rekonstravimo programas, būtų atsižvel-

giama į juos priimant visų lygių ūkinius sprendimus, t.y. formuos ir įgyvendins atitinkamai orientuotą ekonominių paskatų sistemą.

Atsižvelgdama į svarbiausius ūkio rekonstravimo prioritetus, Vyriausybė ypač remia atskirų ūkio sektorių ir kompleksų plėtojimą, tokių, kaip:

1) intelektui ir mokslui imli produkcija ir veiklos sfera, kitos esamos ir naujai kuriamos gamybos ir veiklos sferos, kurių produkcijos ir paslaugų lygis įgalina integruotis tarptautinėje rinkoje;

2) žemės ir miškų ūkis, maisto ir medžio apdirbimo kompleksas, kitos vietinės žaliavas naudojančios ūkio šakos (kai kurios lengvosios pramonės šakos, statybinių medžiagų pramonė ir kt.);

3) gamybinė infrastruktūra (energetikos ir kuro kompleksas, statyba, transportas ir ryšiai).

Principinė ūkio rekonstravimo nuostata - pirmiausia rekonstruoti turimą gamybos bazę, tik atskirais atvejais statant naujus fabrikus ir gamyklas. Šitam reikalui turi ypač pasitarnauti ūkio privatizavimas.

Vyriausybė numato tokias atskirų ūkio sektorių ir kompleksų rekonstravimo pagrindines kryptis.

7.2. Žemės ūkio ir maisto kompleksas

Pagrindinė žemės ūkio plėtojimo kryptis ir toliau turi likti mėsos ir pieno bei veislinė gyvulininkystė, besiremianti

intensyviais gamybos plėtojimo veiksniais. Tam būtina 1,3-1,5 karto sumažinti koncentruotųjų pašarų lyginamąsias sąnaudas, užtikrinti optimalius pašarų bazės, gyvulių skaičiaus ir jų tankumo struktūrinius pokyčius - kiaulininkystę ir paukštininkystę iš esmės orientuoti vidaus rinkos poreikiams ir didinti galvijienos lyginamąjį svorį bendroje mėsos gamyboje. Numatoma mažinti įvežamų pašarinių grūdų kiekį, stiprinant savą grūdų ūkį, aprūpinant jį šiuolaikine technika.

Analizė rodo, kad artimiausioje ateityje vis dar reikės pirkti ne mažiau kaip 200-250 tūkst. tonų maistinių grūdų (kietųjų kviečių ir kukurūzų) vietoj dabar perkamų 400 tūkst. tonų. Normaliam pašarų subalansavimui kol kas reikės pirkti (importuoti) ir baltyminius priedus, vitaminus, mikroelementus. Taip pat būtina plėsti baltyminių kultūrų, ypač rapsų, pasėlių plotus, siekiant didinti apsirūpinimą savo gamybos baltyminiais pašarais.

Lietuvos žemės ūkis turi didelį linų auginimo patyrimą, kuris šiuo metu daugiausia dėl ekonominių priežasčių nėra pakankamai panaudojamas, o linų ūkis yra atsilikęs. Linininkystė gali turėti geras perspektyvas, nes lininiai audiniai ir jų gaminiai turi paklausą pasaulinėje rinkoje. Juolab kad tai įgalintų sukurti savų žaliavų bazę aliejaus gamybai. Todėl Vyriausybė skatins ir rems linų ūkio ir linų pramonės plėtojimą, sieks sudaryti tam reikiamas ekonomines sąlygas.

Būtina ištaisyti vaisių ir daržovių ūkio struktūros deformacijas, kad jis tenkintų daugiausia Respublikos reikmes, būtų auginami ir perdirbami ekologiškai švarūs produktai, siekiant šioje srityje integruotis ir į tarptautinę rinką.

Svarbu stiprinti ir plėsti vaisių ir daržovių saugyklų bazę, kad būtų išvengta vis dar dideliu nuostoliu. Racionali kryptis - decentralizuoti saugyklas, priartinant saugojimą prie žaliavų bazės, tiesiogiai integruojant gamybą, perdirbimą ir saugojimą.

Savo ruožtu Respublikos maisto pramonės šakos turi efektyviau perdirbti pirmiausia vietinių žaliavų išteklius. Dabar pas mus iš žemės ūkio produkcijos vieneto pagaminama galutinio produkto 2-2,5 karto mažiau nei išsivysčiusiose šalyse. Todėl pirmiausia numatoma gilinti mėsos perdirbimą, plėtoti antriniu pieno produktų panaudojimą ir bulvių perdirbimo į įvairius maisto produktus pramonę.

Tikslinga importuoti tik tas žaliavas ir produktus, kurių neauginame dėl klimatinių sąlygų ar kitų objektyvių priežasčių ar patys pasigaminti negalime, taip pat plėtoti prekybą su užsienio valstybėmis, įskaitant ir TSRS respublikas, tais maisto produktais, kuriems gaminti turime tinkamas sąlygas.

Apsirūpinimo cukrumi problema artimiausiais metais numatoma spręsti ne tik plečiant savų žaliavų bazę (pirmiausia didinant cukrinių runkelių cukringumą), bet ir toliau naudojant importuojamą cukraus pusfabrikatį. Čia būtina įvertinti tai, kad optimalus cukrinių runkelių perdirbimo sezonas - tik 90-100 parų, o cukrus ir gaminiai su juo gali būti eksporto prekė. Kartu nagrinėjama skysto cukraus pusfabrikačio iš cukrinių runkelių gamybos organizavimo ir jo perdirbimo ištisus metus galimybė, pastatant penktą cukraus fabriką maždaug 6 tūkst. tonų cukrinių runkelių perdirbimo per parą pajėgumo. Tai įgalintų atsisakyti cukraus žaliavos importo.

Numatoma pradėti gaminti maistinį aliejų iš vietinių riebalinių žaliavų (atitinkamos rapsų veislės, linų sėmenys), kur kas mažiau aliejaus importuoti, o perspektyvoje ir visiškai nuo šito atsisakyti. Nagrinėjamos sojos perdirbimo į aliejų ir baltyminius pašarus galimybės.

Vyriausybė skatins ir remis kūdikių ir vaikų mitybos produktų gamybos plėtojimą.

Numatoma intensyvinti tvenkinių žuvininkystę, nes pašarų sąnaudos maistinės produkcijos vienetui čia gerokai mažesnės negu gyvulininkystėje, o vartotojų poreikiai tenkinami toli gražu nepakankamai. Reikia racionalizuoti žvejybą Baltijos jūroje, geriau naudoti okeaninės žvejybos galimybes.

Respublikos žuvų pramonė, naudojanti apskritai savas žaliavas ir turinti pakankamai galimybių stabiliai veiklai, gali ir privalo būti svarbus užsienio valiutos šaltinis. Todėl Vyriausybė numato ją skatinti ir remti.

7.3. Miškų ūkis ir miško pramonė

Šiuo metu Respublikos miškingumas siekia 27,9%. Įvertinant plačias miško naudojimo funkcijas, miškingumo lygį reikia dar kelti. Tam būtina apželdinti miškais iki 200 tūkst. ha eroduojamų ir žemės ūkio gamybos tikslams netinkamų bei žemo produktyvumo žemių. Kita mūsų miškų ypatybė - žemas brandžių medynų lyginamasis svoris - tik 7% bendro miškų ploto, esant optimaliam rodikliui 17%. Optimalią miškų struktūrą galėsime turėti tik 2020-2040 metais.

Šiuo metu vos ne pusė naudojamų medienos (1,9-2 mln. m³) yra išvežama, tuo tarpu nepakankamai naudojame vietinę smulkia ir menkavertę medieną. Miškotvarka leidžia šiuo metu kirsti maždaug 4,2 mln. m³, iš jų kolūkiniuose ir kituose miškuose - 0,7 mln. m³ (vietoj atitinkamai 3,2 mln. ir 0,4 mln. m³ faktiško kirtimo apimtį). Dar apie 0,6-0,7 mln. m³ sudaro smulki dabar nenaudojama mediena.

Labai svarbu techniškai pertvarkyti medienos perdirbimą. Pavyzdžiui, įdiegus šiuolaikinę (importinę) techniką, galima iki 20 % padidinti medienos išeią, panaudoti smulkia medieną. Todėl numatoma šį klausimą spręsti taip: laikinai didinti medienos, ypač smulkios, eksportą, už tai išigyjant šiuolaikinės technikos, kurios panaudojimas kompensuotų išimamus iš balanso jos kiekius. Kartu tikslinga visokeriopai panaudoti TSRS respublikų miško žaliavų bazę, steigiant, pavyzdžiui, bendras įmones.

Labai svarbus klausimas - šiuolaikiškai tvarkyti Lietuvos miškus, juos išvalyti, paimti iš miško maksimaliai visą galimą medieną. Užsienio patyrimas rodo, kad galima ir būtina panaudoti ir perdirbti visą medienos masę, kurią galima paimti iš miško. Todėl numatoma šiuolaikinių medienos paruošimo ir perdirbimo technologijų požiūriu įvertinti turimus miško išteklius, pasitelkiant šiam reikalui ir užsienio firmas (verta dėmesio šioje srityje Suomijos patirtis).

Siekiant geriau tvarkyti miškų ūkį, tikslinga peržiūrėti miškų pavaldumo klausimą. Šiuo metu valstybiniams miškų ūkiams priklauso 67,1 % Respublikos miškų, kolūkiams ir tarybinams

ūkiams - 29 %. Tuo tarpu pastarieji miškai duoda tik 13 % visos pas mus gaunamos medienos. Reikia pradėti taip pat plantacinių miškų auginimą.

Vyriausybė numato sukurti efektyvią miškų atkūrimo, apsaugos ir naudojimo valstybinę sistemą, priartinti medienos kainas prie pasaulinių, suformuoti reikiamas ekonomines, technines ir socialines prielaidas, skatinančias darbą miške ir tuo pagrindu pasiekti, kad Respublikos ūkio ir gyventojų poreikiai būtų tenkinami iš savos miško žaliavos.

7.4. Kuras ir energetika

Tai kompleksas, kurio struktūrą būtina smarkiai rekonstruoti. Pirma, kaip jau buvo minėta, būtina monopolinės priklausomybės nuo TSRS įveikimo alternatyvų paieška ir realizavimas, kuro išteklių saugyklų sukūrimas ir valstybinių atsargų sudarymas. Antra, energijos ir kuro vartojimo minimizavimas ir racionalizavimas. Trečia, alternatyvinių (atsinaujinančių) ir vietinių energetikos išteklių maksimalus panaudojimas.

Kuras. Vienakanaliam kuro tiekimui įveikti ir priklausomybei nuo TSRS žaliavų bazės sumažinti Vyriausybė numato rekonstruoti Klaipėdos naftos bazę, pritaikant ją naftai bei jos produktams priimti ir eksportuoti. Nagrinėjamas variantas - naftotiekis iš uostamiesčio į Mažeikius. Būtina išsiaiškinti taip pat galimybes prisijungti prie Vakarų Europos dujų tiekimo sistemos. Gyvenimo praktika taip pat įrodė būtinumą ir tikslingumą turėti gamtinių dujų saugyklas, nes be šito neįmanoma užtikrin-

ti pakankamai stabilaus dujų tiekimo. Siekiant mažinti geležinkelio apkrovą ir cisternų parką bei iš esmės pagerinti ekologinę situaciją, nagrinėjamas naftos produktotiekių iš Mažeikių naftos perdirbimo gamyklos į pagrindines naftos produktų bazes tiesimo tikslingumas.

Numatoma spartinti naftos ir dujų paieškas, pačiu racionaliausiu būdu spręsti vietinių naftos išteklių panaudojimą, tobulinti Mažeikių naftos perdirbimo gamyklos technologiją, toliau gilinant naftos perdirbimą išleidžiant ekologiškai švairius produktus.

Reikia rekonstruoti ir kuro balanso struktūrą: dabar daugiau kaip 97 % viso sunaudojamo kuro yra atvežtinis, o pagrindinė jo dalis - nafta ir dujos. Reikia plėsti ir kietojo kuro (akmens anglių, malkų, durpių) naudojimą. Šiomis sąlygomis tikslinga statyti naujas vietines komunalines buitines katilines, o kur tai apsimoka - rekonstruoti esamas, kad jose būtų galima naudoti ir kietą kurą. Šia linkme numatoma pertvarkyti ir individualinių gyvenamųjų namų šildymo sistemą, apskritai ją daugiau orientuojant į kietąjį kurą bei sudarant galimybes vartoti ir kitas kuro rūšis.

Reikia labai susirūpinti gamtinių dujų naudojimo apšildymui decentralizavimu: numatoma iš esmės paspartinti ir išplėsti dujinių šilumos generatorių gamybą ir jų panaudojimą šilumos poreikio vietoje, tuo išvengiant didžiulių nuostolių šiluminiuose tinkluose.

Atsižvelgiant į tai, kad bendros kuro sąnaudos Respublikoje nepateisinamai didelės, ypač šildymui ir karšto vandens tie-

kimui, numatoma iš esmės peržiūrėti griežtos kuro ekonomijos atžvilgiu visus pastatų projektus, pirmiausia mažinant šilumos nuostolius, įvesti griežtą kuro vartojimo įvairiems šildymo poreikiams apskaitą, operatyviai pradėti apskaitos bei reguliavimo prietaisų gamybą ir juos diegti.

Numatoma inventorizuoti daug energijos ir kuro vartojančias chemijos, statybinių medžiagų, statybos industrijos, transporto, kitas ūkio šakas lyginamųjų kuro sąnaudų atžvilgiu, atsižvelgiant į tai, spręsti jų tolesnio vystymo perspektyvas.

Elektros energetika. Dabar turimi energetiniai pajėgumai užtikrina stabilų elektros energijos tiekimą laikotarpiui iki 2005 metų. Tolesnėje perspektyvoje, įvertinant labai ribotas naftos ir dujų kuro galimybes, esant realioms dviem alternatyvoms - akmens anglis ar branduclinis kuras, būtų tikslinga orientuotis į atominę energetiką. Tam būtina jau dabar nagrinėti kartu su Latvija ir Estija, su TSRS, Vakarų Europos valstybėmis naujos atominės elektrinės statybos Pabaltijo regione klausimus.

Alternatyvinė energetika. Šioje srityje Respublikoje neturime beveik jokios patirties, nors pasaulinė praktika gana įvairi. Atsižvelgiant į tai, iš praktiškai mėgėjiško lygio šia problemą būtina pakelti iki vyriausybės politikos. Todėl numatoma parengti atitinkamą valstybinę alternatyvinių, atsinaujinančių ir netradicinių energijos ir kuro šaltinių įsisavinimo programą, pradedant mažomis hidroelektrinėmis, vėjo jėgainėmis, biodujomis, saulės energija ir baigiant šiluminiais siurbliais bei geotermine energetika.

7.5. Pramonės šakos

Dabartiniu metu pramonės vieta ir vaidmenį Respublikos ūkio sistemoje iš esmės lemia trys labiausiai išvystytos jos šakos: maisto, lengvoji, mašinių gamybos ir prietaisų pramonė, kurios kartu paėmus gamina apie 68 procentus visos pramonės produkcijos. Turime palyginti išvystytą statybinių medžiagų bei chemijos pramonę. Tačiau pramonės struktūra susiformavo nemaža dalimi kaip daugiametės jos integracijos į TSRS ūkio sistemą rezultatas, kai iš sąjunginių pozicijų ir kriterijų buvo vertinamas atskirų pramonės šakų efektyvumas ir vystymo tikslingumas, toli gražu nepakankamai atsižvelgiant į vietos sąlygas. Todėl formuojant dabartinį Lietuvos ekonomikos modelį, kai kurių pramonės šakų vidinė struktūra ir vystymosi orientacija turėtų būti iš esmės pakeista.

Jau buvo minėta, jog aiškų prioritetą turi maisto pramonė. Šiuo atžvilgiu jai prilygintina medžio apdirbimo pramonė bei statybinių medžiagų pramonė, t.y. šakos, besiremiančios savų žaliavų baze ir Respublikos ūkio bei gyventojų poreikiais ir apskritai turinčios neblogas galimybes išeiti į tarptautinę rinką.

Perspektyviu laikytinas meno verslų plėtojimas, nes čia sukauptas nemažas patyrimas, daugiausia naudojamos vietinės žaliavos, o produkcija turi paklausą ne tik vidaus, bet ir tarptautinėje rinkoje (kaulų porcelianas, keramika, pinti gaminiai, vitražas).

Svarbia laikytina ir medicinos pramonė: dideli ir netenkiami gyventojų poreikiai, nemažas mokslinis potencialas ir turimas idirbis kuriant šiuolaikinius medicininius preparatus. Be to, produkcijai gaminti nereikia daug atvežtinių žaliavų, medžiagų ir energijos. Tai pasakytina ir apie medicinos įrenginius.

Svarbia pramonės gamybos kryptimi turi tapti antrinių žaliavų perdirbimas. Šioje srityje didelės nepanaudotos galimybės mažinti ūkio priklausomybę nuo atvežtinių medžiagų ir žaliavų.

Vyriausybė numato skatinti ir remti šių pramonės šakų ir kompleksų vystymą.

Nevienareikšmiai vertintina lengvosios pramonės struktūra. Reikia atsižvelgti pirmiausia į tai, kad lengvoji pramonė naudoja apie 83 % atvežtinių žaliavų (daugiausia iš TSRS, dalį - iš kitų valstybių). Daugiau kaip 50 % savo produkcijos lengvosios pramonės įmonės išveža į TSR Sąjungą. Palyginti nedidelė jos produkcijos dalis šiuo metu randa ir gali rasti vietą tarptautinėje rinkoje. Visa tai rodo, jog būtini struktūriniai pokyčiai šioje pramonės šakoje: pirmiausia reikia mažinti jos priklausomybę nuo TSRS žaliavų bazės ir rinkos, ieškoti galimybių plačiau įsijungti į tarptautinę rinką.

Dideli struktūriniai pokyčiai numatomi mašinų gamybos ir prietaisų pramonėje (daugiausia todėl, kad ji palyginti mažai susijusi su Respublikos rinka, jos poreikiais, o išleidžiama produkcija nekonkurencinga tarptautinėje rinkoje).

Medžio apdirbimo pramonės struktūra apskritai atitinka Respublikos ūkio ir žmonių poreikius bei žaliavų galimybes. Pa-

grindinė kryptis - modernizuoti medienos perdirbimo technologiją siekiant racionaliai panaudoti visą miško medžiagą. Todėl tikslinga ir racionalu toliau plėtoti medžio plokščių gamybą. Tai lemia ir Respublikos medienos išteklių struktūra (daug menkavertės medienos bei atliekų po pirminio medienos perdirbimo), ir neblogo medžio plokščių paklausa užsienio rinkoje.

Plėtoti baldų pramonę verčia Respublikos gyventojų poreikiai, kurie tenkinami toli gražu nepakankamai. Be to, ši pramonės šaka turi realias galimybes eksportuoti savo produkciją už laisvai konvertuojamą valiutą ir tuo pagrindu modernizuoti savo techninę bazę. Vertinant pasaulinės rinkos kainomis, geras perspektyvas turi popieriaus, kartono, celiuliozės, faneros gamyba. Todėl, greta medžio plokščių ir baldų gamybos, Vyriausybė skatins ir rems popieriaus ir kartono pramonę, jos techninį modernizavimą bei pertvarkymą, kartu plėtojant ir poligrafijos bazę.

Reikia racionalizuoti medienos naudojimą statybai, gyventojų buičiai, taros gamybai ir ipakavimui.

Medicinos pramonei plėtoti, kaip jau buvo pažymėta, turime palyginti neblogo gamybinę bazę, nemažas mokslininkų pajėgas bei idirbį kurti preparatus genų inžinerijos pagrindu.

Siuo metu Lietuvos farmacijos pramonė gamina vaistinių preparatų už 53 mln. rublių (mažmeninėmis kainomis), daugiausia iš atvežtinių žaliavų, o 80 % produkcijos išvežama atgal į TSRS. Vaistinių preparatų per metus sunaudojame maždaug už 140 mln. rublių, iš jų net 43 % - importuotų iš kitų užsienio šalių.

Pertvarkant vidinę farmacijos pramonės struktūrą, numatoma orientuotis į turimo mokslinio įdirbio realizavimą, vietinių žaliavų naudojimo žymų padidinimą, smarkiai išplėtus, atsižvelgiant į vietos poreikius, išleidžiamų medicininių ir veterinarinių vaistinių preparatų asortimentą.

Reikia kur kas geriau išnaudoti galimybes stiprinti ir plėsti augalinės kilmės vaistų žaliavų bazę ir jų perdirbimą.

Antrinių žaliavų perdirbimas. Tikslinga toliau vystyti turima gamybinę bazę, nes palyginti nemažai antrinių žaliavų dar patenka į savartynus. Nėra technologijos bei įrengimų kineskopinio stiklo duženoms, sudėvėtoms didžiagabaritėms padangoms ir padangoms su metalo kordu, panaudotiems polietileniniams maišams, kuriuose laikomos mineralinės trąšos, odos atliekoms, avalynės, kailių ir galanterijos pramonės atliekoms perdirbti. Surenkame 50 tūkst. tonų makulatūros, nors galime perdirbti 70 tūkst. tonų (20 tūkst. tonų makulatūros turime išvežti). Jos surinkimas iš gyventojų beveik neorganizuotas. Tuo tarpu pasaulyje sukurtos technologijos, pavyzdžiui, gaminti laikraštinių popierių tik iš makulatūros, visiškai nenaudojant celiuliozės. Iš gyventojų taip pat nerenkama spalvotojo metalo, tekstilės ir daug kitų atliekų.

Respublikoje antrinių žaliavų surinkimas ir perdirbimas išsklaidytas po daugelį žinybų, todėl nebuvo reikiamai koordinuotas. Siekdama ištaisyti padėtį, Vyriausybė pavedė šiuos klausimus koordinuoti vienai žinybai - Materialinių išteklių ministerijai. Pradėta rengti antrinių žaliavų surinkimo ir perdirbimo kompleksinė programa.

Lietuvoje per metus susikaupia 500 tūkst. tonų juodųjų metalų ir 18 tūkst. tonų spalvotųjų metalų atliekų. Siekiant mažinti Respublikos priklausomybę nuo įvežamo metalo, nagrinėjamas mažosios metalurgijos kombinato statybos tikslingumas, kartu įkomponuojant ir metalo miltelių gamybos cechą, kad būtų galima perdirbti visą metalo laužą. Šį klausimą numatoma koordinuoti su Latvija (Liepojos metalurgijos kombinatas).

Lengvoji pramonė - tai viena labiausiai išvystytų mūsų pramonės šakų, turinti palyginti neblogą techninį potencialą. Nemaža jos dalis pastaraisiais metais modernizuota - instaliuoti importiniai įrengimai. Tačiau ši pramonės šaka nevisiškai tenkina Respublikos poreikius. Įsivežamos iš TSRS pagrindinės žaliavos, išvežama taip pat daug pagamintų dirbinių. Ypač daug išvežama kilimų ir kiliminių gaminių (87%), kailių ir jų gaminių (83%), vilnionių audinių (74%), lininių audinių (68%), šilkinų audinių (66%), kojinių ir puskojinių (61%).

Todėl perprofiluojant lengvosios pramonės plėtojimą, numatoma orientuotis į tai, kad būtų visiškai užtikrintas Respublikos gyventojų aprūpinimas pirmiausia siuviniais, trikotažo, odos dirbiniais, avalyne, ieškoma šios pramonės šakos gaminių eksporto galimybių.

Kaip jau buvo minėta, geras perspektyvas Respublikoje turi linininkystė ir atitinkamai lininių audinių ir gaminių iš jų išleidimas. Tačiau tam būtina ne tik smarkiai plėsti linų auginimą, bet ir gerinti žaliavos kokybę. Sava linų žaliava tenkina tekstilės poreikius 70-80%, o aukštos kokybės žaliava - tik 35-40%. Todėl būtina ne tik sutvarkyti linų auginimo ekonomiką,

jų augintojų skatinimą, bet ir pereiti prie klasikinės linų pirminio apdirbimo technologijos - klojėjimo (be šito neįmanoma gauti kokybiškos žaliavos), atsisakant stiebelių mirkymo, kas leistų sutaupyti ir energetikos išteklių. Linų pramonėje taip pat reikia modernizuoti turimą technologinę bazę.

Daug sėkmingiau turėtų būti plėtojama iš savų žaliavų odu ir kailių perdirbimo pramonė. Tam reikia plėsti ir tobulinti jų perdirbimo bazę, kad būtų galima eksportuoti gatavus gaminius, o ne žalias odas. Tokios galimybės yra, reikia jas panaudoti.

Atsižvelgiant į vidaus poreikius būtina plėsti siuvimo pramonę, pirmiausia steigiant mažas įmones. Tai galima įgyvendinti taip pat ribojant vilnonių ir šilkinių audinių gamybą, tam tikru mastu perprofiluojant trikotažo pramonę. Audinių išvežimas (eksportas) geriausiu atveju yra jeigu ne žaliavos, tai pusfabrikačių eksportas. Medvilniniai audiniai iš esmės tenkina Respublikos vidaus poreikius. Trikotažo pramonė jau susidūrė su dideliais apsirūpinimo žaliavomis sunkumais.

Tekstilės pramonės srityje, siekiant mažiau priklausyti nuo TSRS žaliavų bazės, tikslinga iš dalies perprofiluoti Kauno dirbtinio pluošto gamyklą, pradėti gaminti kitus efektyvius cheminius pluoštus Respublikos tekstilės ir trikotažo pramonės poreikiams.

Geras perspektyvas turi techniniai audiniai, kurių gamybą tikslinga organizuoti iš dalies perprofiluojant šilkinių bei medvilninių audinių įmones. Tokie audiniai - tai ir ateities konstrukcinės medžiagos, keičiančios metalą ir medieną.

Numatoma perprofiliuoti Anykščių vėlimo fabriką "Spartakas", kad jis gamintų siūlus siuvimo pramonei ir būtų galima atsisakyti jų importo.

Be to, lengvojoje pramonėje, kuri daugiausia naudoja atvežtinę žaliavą, labai svarbu įvertinti padėtį ir galimybes iš pasaulinės rinkos, pasaulinių kainų pozicijų. Ši pramonės šaka apskritai galėtų (tiksliau - turėtų) tapti rimtu valiutos šaltiniu. Užsienio rinkų paieškų aktualumą lemia dar ir tai, kad šioje pramonės šakoje nemaža dalis esamų įrengimų yra importiniai (išskyla atsarginių dalių problema), todėl reikia įvertinti galimybes perspektyvoje juos keisti taip pat šiuolaikiniais įrengimais. Todėl galimybė konkuruoti užsienio rinkoje turi būti apskritai lengvosios pramonės normalaus vystymosi pagrindas.

Vyriausybės pozicija - teikti pirmenybę, skatinti ir remti linų pramonės kompleksą (linininkystė, pirminis linų perdirbimas, linų tekstilės pramonė), odos, kailių, avalynės, siuvimo pramonę, ieškoti galimybių mažinti priklausomybę nuo TSRS žaliavų bazės, o toms šakoms, kurios neranda galimybių išeiti į užsienio rinką, apsiriboti tik vidaus poreikių tenkinimu (per pastarąjį dešimtmetį Švedija perpus sumažino tekstilės produkcijos išleidimą).

Mašinu gamybos ir prietaisų pramonė dirba pirmiausia TSRS rinkai, beveik visiškai naudodamasi ir jos žaliavų baze. Todėl naujomis sąlygomis būtina iš esmės peržiūrėti šios pramonės šakos struktūrą, pirmiausia plėtoti mūsų ūkio ir gyventojų reikmes tenkinančias jos gamybos rūšis.

Respublikoje beveik negaminame įrengimų žemės ūkio produkcijai perdirbti ir technologinės įrangos kitoms pramonės ir

ūkio šakoms, neturime ne tik technikos, bet ir paprasčiausių padargų besikuriantiems ūkininkams, beveik kritinėje situacijoje remontas ir servisas, apsirūpinimas atsarginėmis dalimis. Todėl pirmoji svarbi mašinų gamybos ir prietaisų pramonės rekonstravimo kryptis - aprūpinti žemės ūkį ir maisto komplekso įmones žemės ūkio mašinomis, traktoriais ir padargais (patiems pradėti juos gaminti, pirmiausia atsižvelgiant į ūkininkų reikmes), žaliavų perdirbimo įrengimais ir maisto produktu kokybės kontrolės prietaisais, atsarginėmis dalimis, šaldymo įrengimais, sandėliavimo įranga, taip pat teikti žemės ūkiui ir šioms įmonėms serviso paslaugas.

Be to, numatomos kitos rekonstravimo kryptys:

gaminti mokslui imlią ir techniškai sudėtingą produkciją ir prietaisus, orientuojantis ne tik į Respublikos poreikius, bet ir eksporto būtinumą, tam panaudojant aukštos kvalifikacijos darbininkus, intelektualinį potencialą, sukauptą radiotelekttronikos, skaičiavimo technikos, elektrotechnikos, didelio tikslumo staklių bei prietaisų gamybos patirtį. Tai televizinė technika ir buitinė radiotechnika, personaliniai kompiuteriai, monitoriai bei displėjai, televizijos kameros, kopijavimo ir dauginimo bei poligrafinė technika su dažų ir tonerių gamyba, ryšių aparatūra, akustiniai bei lazeriniai prietaisai, kilnojamosios televizijos stotys, buitinė elektrotechnika ir namų apyvokos reikmenys, elektroninė pramonės, žemės ūkio ir medicinos technika;

pradėti energijos, kuro ir kitų materialinių išteklių vartojimo ūkyje ir gyventojų buityje matavimo, apskaitos bei

reguliavimo prietaisų, vėjo jėgainių, saulės energiją panaudojančių elementų, mažų hidroelektrinių valdymo mechanizmų, šilumos akumuliatorių ir pan. įrenginių bei prietaisų gamybą:

pradėti mašinų ir technologinių įrengimų, reikalingų lengvajai pramonei, miškų ūkiui ir medžio apdirbimo pramonei, prekybai ir komunaliniam ūkiui, taip pat medicinos technikos, ekologinės situacijos kontrolės bei santechnikos prietaisų ir įrengimų gamybą;

kartu su užsienio firmomis pradėti lengvųjų automobilių surinkimą ir komplektuojamųjų detalių gamybą;

perprofiluojamose įmonėse sukurti specializuotus technologinės įrangos gamybinius pajėgumus su atitinkamomis konstruktorių ir technologų tarnybomis, įrankių, nestandartizuotos įrangos ir inventoriaus gamybą;

sukurti ir plėtoti gamybinio serviso sistemą.

Respublikos staklių pramonę tikslinga orientuoti į įvairių mažagabaričių ir nesudėtingų metalo ir medžio apdirbimo staklių gamybą smulkioms įmonėms, ūkiams ir privatiems verslininkams (tokios staklės turi ne tik gerą vietinę rinką, bet ir paklausą užsienyje), taip pat į įvairių įrankių gamybą.

Lietuvos elektrotechnikos įmonės, gaminančios elektros variklius, įvertinus Talino gamyklos "Volta" galimybes, turėtų pirmiausia aprūpinti elektros varikliais Respublikos ūkį, taip pat tenkinti Estijos bei Latvijos buitinės technikos ir prietaisų gamybos poreikius.

Būtina gerokai pertvarkyti Kauno ketaus liejinių gamyklos išleidžiamos produkcijos struktūrą, orientuojantis į mūsų pramonės, statybos ir žemės ūkio reikmes.

Atsižvelgiant į naujas sąlygas, numatoma nuodugniai išnagrinti klausimus, susijusius su daug metalo naudojančių (laivų statyba, didžiagabaritės pašarų ruošimo mašinos ir pan.), kompleksuojamuosius gaminius TSR Sąjungos poreikiams išleidžiančių įmonių ir susivienijimų (kuro aparatūra, kompresoriai ir autokompresoriai, varikliai mopedams ir pan.) funkcionavimo tikslingumu ir racionalumu, pirmiausia tuo aspektu, kiek ši produkcija galėtų padėti subalansuoti mūsų ekonominius santykius su TSRS ar TSRS respublikomis. Kaip žinoma, TSR Sąjungoje pradėtos realizuoti šių ir panašių gaminių gamybos dubliavimo priemonės.

Chemijos pramonė. Respublikoje sunaudojama apie 60 % pagamintų mineralinių trąšų, trečdalis acetatinio pluošto, penktadalis guminės ir polimerinės avalynės, 15 % polietileno vamzdžių ir pan. Kita chemijos pramonės produkcijos dalis tiekama TSRS ar TSRS respublikų rinkai. Palyginti silpni ryšiai su Latvija ir Estija, beveik nedalyvaujame tarptautinėje rinkoje.

Smarkiai priklausoma šios pramonės šakos padėtis naudojamų žaliavų atžvilgiu: vienakanalis žaliavų tiekimas iš TSRS (apatitai, sierra, aliuminio hidroksidas) į Kėdainių chemijos gamyklą, Jonavos "Azoto" susivienijimą (gamtinės dujos) ir pan.

Mineralinių trąšų gamyboje būtų galima apsiriboti apimtimi, tenkinančia Respublikos žemės ūkio poreikius. Tačiau čia būtina įvertinti tą faktą, kad negaminame kalio trąšų; jas vienaip ar kitaip reikės importuoti. Taigi tikslinga galvoti apie mineralinių trąšų eksportą, juolab kad Lietuvoje gaminamų trąšų kokybiniai ir techniniai parametrai iš esmės atitinka pasaulinės rinkos reikalavimus.

Jonavos "Azoto" susivienijime numatoma organizuoti metanolio gamybą, panaudojant ją ekologiškai švaraus benzino priedams gaminti bei perdirbant į kitus paklausius produktus, taip pat dervas medžio apdirbimo pramonei.

Labai svarbu išlaikyti fosfatinių trašų gamybos apimtį, nes Respublikos dirvoms labai trūksta fosforo. Todėl itin didelį dėmesį reikia skirti superfosfato gamybai ir mažinti amofoso gamybą. Kėdainių chemijos gamykloje aktualu toliau plėtoti fosfogipso utilizavimą, išnagrinėti fosfoanhidritinių granulių gamybos cemento pramonei tikslingumą, įvertinant ir šios gamybos galimą poveikį atmosferai.

Vilniaus "Plastos" gamykloje pernelyg išplėsta polietileno plėvelės ir vamzdžių gamyba. Ji sunkiai ekonomiškai pateisinama, nes tenka įsivežti gana daug polimerų, o apie 85 % gatavos produkcijos - išvežti. Perprofiluojant gamybą numatoma didinti presuotų ir lietu plastmasinių detalių gamybą Respublikos mašinų ir prietaisų įmonėms, statybos bei energetikos organizacijoms, orientuojantis taip pat į Baltijos rinką.

Gamybinis susivienijimas "Lietuvos buitinė chemija", jo gamybos struktūra apskritai atitinka Respublikos poreikius, įvertinant ir tai, kad jis turi realias potencialias galimybes daugiau eksportuoti savos produkcijos, tik būtina išspręsti taros ir įpakavimo kokybės klausimus.

Kauno "Inkaro" gamyklą numatoma specializuoti vienkartinio naudojimo medicinos reikmenų gamybai (vienkartiniai švirkštai, pirštinės ir pan.), plėtoti dabartinę techninių gumos dirbinių specializacijos kryptį.

Kėdainių biochemijos gamyklą numatoma perprofiluoti į medicininių ir veterinarinių vaistinių preparatų bei biopolimerų gamybos įmonę. Sudėtinga problema - pašarinių mielių gamyba, nes taikant dabartinę technologiją, nuteka daug sunkiai valomo (tiksliau neišvalomo) vandens. Būtina rasti naujus pašarinių mielių gamybos technologinius sprendimus, kurie įgalintų iš esmės sumažinti vandenų teršimą.

Tikslinga išnagrinėti Respublikos mokslininkų susintetintų medžiagų (skysti kristalai, blizgodariai) gamybos organizavimo tikslumą, įvertinant galimybę išeiti į užsienio rinką.

Chemijos pramonės kompleksas turėtų tenkinti ne tik Respublikos ūkio ir gyventojų poreikius, bet ir integruotis pasaulinėje rinkoje, geriau ir greičiau eliminuoti neigiamą įtaką aplinkai.

Dar viena Respublikos pramonės rekonstravimo problema, reikalinga sprendimo, - tai produkcijos standartizavimas ir sertifikavimas. Siekiant integruotis į tarptautinę rinką ir tarptautinį darbo pasidalijimą, numatoma peržiūrėti išleidžiamos produkcijos standartus ir kitus techninius bei ekologinius normatyvus, kad būtų galima įsijungti į tarptautines produkcijos standartizavimo ir sertifikavimo sistemas.

Siekiant visiškai tenkinti Respublikos įmonių ir organizacijų poreikius techniniam bei pramoniniam servisui, numatoma skatinti šios veiklos plėtojimą. Tikslinga organizuoti bendrą gamybinių servisą, kas įgalintų racionaliau panaudoti gamybą aptarnaujančius darbuotojus, gerinti šių darbų kokybę. Reikia plėsti ir reorganizuoti esamas serviso įmones, orientuoti įmo-

nes gamintojas kurti ir plėtoti firmini servisą, taip pat skatinti užsienio firmas steigti Respublikoje savo produkcijos serviso laones, orientuoti visas įmones į savo eksportuojamos produkcijos serviso paslaugų eksportą.

Siekiant kryptingai panaudoti užsienio kapitalo investicijas pramonės rekonstravimui, numatoma įsteigti Tarptautinį Lietuvos Respublikos pramonės vystymo fondą.

7.6. Statybos ir urbanistikos kompleksas

Sprendžiant statybos komplekso plėtojimo klausimą, svarbu ekonominėmis kompleksinės kraštotvarkos priemonėmis harmonizuoti industrijos, miestų bei rekreacinių teritorijų vystymą ir kurti humanizuotą gyvenamąją erdvę.

Visą gyvenamąjį fondą (esamą ir kuriamą) reikia vertinti kaip bendrą gyvenamųjų būstų sistemą, kurioje esamo fondo modernizavimas bei remontas būtų lygiaverčiai su nauja namų - butu statyba. Spartėjant gyvenamųjų namų ir gamtosaugos objektų statybai, numatoma proporcingai plėsti socialinių ir kultūrinių - buitinių objektų statybą, skatinti ir remti gyvenamąją statybą, pritraukiant gyventojų lėšas ir privatų kapitalą, paspartintai plėtoti mažaaukštę gyvenamąją statybą miesto gyventojams didžiųjų Respublikos miestų priemiestinėse zonose.

Kintant gyvenamųjų namų statybos struktūrai, vis daugiau statant mažaaukščių ir vienbučių namų, reikalinga nauja gyvenamosios erdvės ir buto struktūros koncepcija, kitokios medžiagos bei inžinerinė įranga, nauji namų projektai. Gyvenamieji būs-

tai, socialiniai objektai bus statomi, atsižvelgiant į įvairių gyventojų grupių reikmes, numatoma vystyti rekreacinę pramonę, pasitelkiant užsienio firmų ir privataus sektoriaus kapitalą.

Atitinkamai turi būti pertvarkyta statybos industrija ir statybinių medžiagų pramonė. Pirmiausia, mažėjant didžiagabaričių, sunkių, masyvaus surenkamojo gelžbetonio konstrukcijų poreikiams, numatoma rekonstruoti pajėgumus, keičiant gaminių nomenklatūrą, mažinant jų masę su termoizoliacinėmis medžiagomis.

Numatoma iš esmės apriboti energijai ir kurui imlių medžiagų gamybą ir naudojimą. Prioritetine statybinių medžiagų bei konstrukcijų gamybos plėtojimo kryptis - efektyvių termoizoliacinių ir lakštinių medžiagų (mineralinės vatos gaminiai, stiklo pluošto dembliai, plokštės iš spalių, šiaudų ir t.t.) bei tobulesnės decentralizuotos autonominės inžinerinės įrangos gamyba ir naudojimas.

Viena svarbių priemonių kuro sąnaudoms mažinti yra gyvenamųjų namų išorės sienų vienasluoksnių konstrukcijų pakeitimas trisluoksnėmis ar daugiasluoksnėmis, o tai leidžia sutaupti nuo 40 iki 70 % kuro (gamyboje ir naudojant, kartu paėmus). Numatoma parengti ir patvirtinti minimalias šiluminės varžos normas pagal atskiras statinių rūšis, užtikrinti griežtą jų laikymąsi rengiant projektus ir naudojant šiuos statinius.

Vyriausybė ekonomiškai skatins ir rems įmones, gaminančias efektyvias statybines medžiagas bei konstrukcijas, termoizoliacines, hermetizuojančias ir lakštines medžiagas. Būtina pertvarkyti plytų gamybos pramonę - pradėti naujų keramikos dirbinių gamybą.

Reikia iš esmės išplėsti opokos (vietinė žaliava) naudojimą cemento pramonėje (atsisakant įsivežamų priedų), taip pat jos pagrindu diegti naujų rišamųjų medžiagų gamybą.

Ateityje reikės daugiau medžiagų šlaitiniams stogams dengti, todėl dalį ruloninės dangos gamybinių pajėgumų ir žaliavų tikslinga panaudoti kanadietiškomis čerpėmis gaminti, įsisavinti betoninių čerpių gamybą.

Numatoma perprofiluoti Alytaus eksperimentinį namų statybos kombinatą, jame gaminti lakštines statybines medžiagas (cemento drožlių, gipso plaušo, gipso drožlių plokštes), orientuotas medžio plokštes bei izoliacines medžiagas iš menkavertės medienos. Tikslinga taip pat gaminti bei eksportuoti industrines lengvas konstrukcijas gyvenamiesiems namams.

Siekiant sumažinti statybinių medžiagų įvežimą, Respublikoje numatoma pradėti gaminti santechninius dirbinius, daugiau medžiagų pastatų išorės ir vidaus apdailai, plėsti jų asortimentą.

Turimų nerūdinių medžiagų gamybinių pajėgumų (įskaitant Sarnų gamyklą Ukrainoje) nepakanka gelžbetonio, betono ir skiedinio gamybai. Naudojamų žvyro karjerų išteklių palyginti riboti. Todėl numatoma baigti rekonstruoti Petrašiūnų dolomitinės skaldos gamyklą, padidinti jos pajėgumus ir ateityje ją dar išplėsti. Numatoma organizuoti betono laužo perdirbimą į skaldą.

Be to, siekiant racionaliai panaudoti turimus statybos organizacijų pajėgumus ir gausinti užsienio valiutos išteklius, tikslinga organizuoti statybos padalinius darbams už Respublikos ribų, t.y. plėtoti statybos paslaugų eksportą.

7.7. Transportas ir ryšiai

Transporto sistemos rekonstravimo pagrindinis tikslas - užtikrinti racionalią visų transporto rūšių sąveiką, integruoti į Respublikos ūkio sistemą geležinkelio, jūrų ir oro transportą, įjungti Lietuvos transporto sistemą į bendrą Europos kelių tinklą ir pritaikyti ją tranzitiniams pervežimams. Atsižvelgiant į tai, Vyriausybė numato spręsti šiuos svarbiausius klausimus:

optimizuoti pervežimus, suteikiant pirmenybę mažiau energijos naudojančioms ir pigesnėms transporto rūšims;

plėtoti keleivių ir krovinių tarptautinius pervežimus, įsteigti Lietuvos transporto ekspedicinę agentūrą, kurti bendras su užsienio šalimis transporto ir ekspedicines transporto įmones:

sukurti teisinę sistemą, reglamentuojančią Lietuvos aviacijos, geležinkelio, jūrų transporto veiklą;

įsijungti į tarptautinių transporto asociacijų veiklą;

sukurti bendrą transporto informacijos sistemą.

Geležinkelio transportui reikia ypač didelio Vyriausybės dėmesio: jis, ilgus metus būdamas TSRS susisiekimu ministerijos žinioje, atsiliko nuo bendro Respublikos ūkio techninio lygio. Atsižvelgiant į tai, geležinkelio transporte numatoma:

pratęsti siaurojo geležinkelio rekonstravimą į platuji Utenos - Panevėžio ruože; o tolesnėje perspektyvoje numatyti geležinkelio tiesimą Varėnos - Alytaus ruože;

rekonstruoti Vilniaus geležinkelio stotį, paliekant joje tik keleivių pervežimą;

organizuoti krovinių ir keleivių pervežimą per Seštokų geležinkelio stotį į Lenkiją, tuo įsijungiant į Europos geležinkelio tinklą, kas ypač svarbu dabartinėmis sąlygomis.

Automobilių transportas. Šioje transporto šakoje numatoma: įsisavinti automobilių specializuotų riedmenų gamybos programą, alternatyvių kuro rūšių panaudojimą;

licencijavimo ir kvotavimo sistemos principais parengti automobilių transporto reguliavimo pagrindus;

specializuoti techninio aptarnavimo ir remonto įmones pagal atskiras automobilių rūšis ir tipus, išplėsti autoserviso paslaugas.

Automobilių keliai. Numatoma rekonstruoti automobilių kelius Helsinkis - Talinas - Ryga - Kaunas - Varšuva Respublikos teritorijoje, tiesti kelius, pėsčiųjų ir dviratininkų takus, praeinančius per gyvenvietes, pastatyti tiltus per Nemuną Kaune ir Alytuje. Statyti eismo dalyvių aptarnavimo kompleksus, plėsti teikiamas paslaugas tiek vietiniams eismo dalyviams, tiek užsienio autoturistams, panaudojant čia užsienio firmų investicijas ir patirtį.

Vandens transportas. Respublikos transporto sistemoje ypatingą vietą užima vandens transportas, kuris turi neblogas potencialias galimybes duoti nemažas konvertuojamos valiutos pajamas, išnaudojant Klaipėdos uostą, tarptautinę jūrų perkėlą Klaipėda - Mukranas. Numatomos šios pagrindinės rekonstravimo kryptys:

suformuoti Lietuvos Respublikos Klaipėdos jūros uosta, sujungiant jūrų prekybos ir žvejybos uostų kapitonų tarnybą;

parengti pajūrio zonos uostų rekonstravimo programą, kurioje numatyti Klaipėdos uosto teritorijoje esančių įmonių (kranto tarnybų) perspektyvinę struktūrą;

kol bus sudarytos naujos tarpvalstybinės sutartys, rekonstruoti jūros keltus, pritaikant juos autokroviniams bei konteineriams pervežti Baltijos baseine ir Vakarų Europoje.

Upių transporte organizuoti krovinių vežiojimą baržomis iš Kauno į Klaipėdą ir atgal bei nerūdinių medžiagų transportavimą Nerimi iš Rizgonių karjero, tvarkyti Nemuno farvaterį.

Oro transportas. Plečiantis ryšiams su pasauliu, reorganizuojant oro transportą, numatoma:

įkurti Lietuvos valstybinę aviakompaniją;

perimti aerouostus Lietuvos nuosavybėn, sudaryti sąlygas jų savarankiškai komercinei veiklai;

sukurti valstybinę oro transporto valdymo tarnybą;

tarptautinių oro pervežimų srityje pirmiausia tobulinti tarptautinį susisiekimą su Rytų ir Vakarų Europa.

Sprendžiant nurodytuosius uždavinius, numatoma pasinaudoti užsienio komercinių ir lizinginių firmų paslaugomis įsigyjant ir nuomojant transporto priemones.

Ryšių sistemai taip pat labai aktualu įsijungti į pasaulinį ryšių tinklą, tartis su kaimyninėmis valstybėmis (Lenkija, Švedija) dėl tarptautinio pašto ir elektros ryšių tranzito per jų teritoriją organizavimo dvišalių sutarčių pagrindu, atstatyti Lietuvos nario teises Pasaulinėje pašto sąjungoje ir Tarptautinėje elektros ryšių sąjungoje.

Numatoma sukurti bendravalstybinę instituciją radijo dažniams koordinuoti ir jų naudojimui kontroliuoti. Plėtoti nuosavų pašto ženklų leidybą.

Vyriausybė sieks greičiau likviduoti Lietuvos atsilikimą nuo išsivysčiusių Europos šalių pagal telefonizacijos apimtį ir jos techninį lygį, skatins bendradarbiavimą su užsienio firmomis dėl integralinio daugiatakslio ryšių tinklo sukūrimo, šviesolaidinio telefono kabelio į užsienį nutiesimo, dėl judančio telefoninio ryšio organizavimo.

Informatika. Sėkmingai besivystanti valstybė negali gyvuoti be informatikos - technologinės, ekonominės, socialinės ir politinės informacijos apdorojimo kompiuteriais. Šiuo metu informatika, greta energetikos, transporto ir ryšių, tampa ūkio funkcionavimą užtikrinančia infrastruktūros šaka. Atsižvelgiant į tai, numatomos šios prioritetinės valstybinio informatikos plėtojimo kryptys:

duomenų perdavimo tinklo, atitinkančio tarptautinius standartus, sukūrimas ir išvystymas:

nacionalinių duomenų ir žinių bazių kūrimas, vystymas bei sujungimas su tarptautinėmis duomenų bazėmis;

bankų, finansų ir kredito sistemos kompiuterizavimas;

švietimo ir specialistų rengimo informatizavimas;

informatikos priemonių kūrimas ir gamybos plėtojimas.

7.8. Ūkio ekologizavimas ir gamtos išteklių naudojimas

Vyriausybė, pripažindama ūkio ekologizavimo prioritetą, numato orientuoti jo raidą ne tiek į pasekmių, kiek į priežas-

čių, dėl kurių teršiamo gamtos aplinka, šalinimą. Todėl bus skatinama visose ūkio ir veiklos sferose mažai atliekų duodanti, be atliekų ir šviri technologija, siekiama, kad šios principinės nuostatos laikytųsi pirmiausia chemijos, popieriaus pramonės įmonės, elektroenergetika.

Respublikos mastu numatoma atlikti šiuos svarbiausius darbus:

1. Realiai įvertinti gamtos išteklių naudojimą gamtosauginiu bei ekonominiu aspektais, palyginti su išsivysčiusių šalių lygiu.
2. Sparčiai rengti gamtos išteklių naudojimo ir aplinkos apsaugos strategiją, jų valstybinės kontrolės bei ekonominio reguliavimo sistemą.
3. Parengti respublikinius ekologinius (aplinkos apsaugos) normatyvus bei standartus ir jų taikymo mechanizmą, pagal galimybes juos integruoti su Baltijos valstybių normatyvais.
4. Ekologizuoti projektavimo ir statybos normatyvus gamtos išteklių naudojimo ir aplinkos apsaugos srityje, garantuojančius ne tik aplinkos apsaugą, bet ir žmogaus sveikos aplinkos išsaugojimą.
5. Spręsti nuodingųjų atliekų utilizavimo, panaudojant Europos valstybių patyrimą ir investicijas, klausimą.
6. Plėsti saugomas teritorijas, sudaryti reikiamas apsaugines vandens ir želdinių juostas, formuoti moksliskai pagrįstą Respublikos teritorijos gamtinį karkasą.

* * *

*

Ūkio rekonstravimui, kaip Vyriausybės programos sudėtinei daliai, reikia adekvataus jos realizavimo ekonominio mechanizmo, kuris turi užtikrinti ne tik racionalius struktūrinius pokyčius, bet ir daug efektyvesnį visos ekonomikos funkcionavimą. Todėl Vyriausybė numato tiesiogiai susieti ir integruoti ekonomikos transformavimą ir ūkio rekonstravimą, nuolat tikslinti jų tarpusavio poveikio rezultatus ir kryptis.

Atskirai paėmus, daugelį ūkio rekonstravimo problemų numatoma papildomai išnagrinėti trijų Baltijos valstybių ūkio specializavimo ir kooperavimo vystymo bei racionalizavimo požiūriu. Šis darbas jau pradėtas visomis svarbiausiomis kryptimis, siekiant suformuoti koordinuotai veikiančią, integruotą trijų Baltijos valstybių rinką.

Svarbiausių ūkio rekonstravimo problemų sprendimui užtikrinti numatoma parengti ir realizuoti šias valstybines kompleksines programas:

1. Taupus ir racionalus kuro ir energetikos išteklių naudojimas, alternatyvinė ir atsinaujinanti energetika.
2. Miškų ūkio ir miško pramonės racionalizavimas.
3. Respublikos ūkio eksporto potencialo didinimas.
4. Linininkystės ir linų apdirbimo pramonės plėtojimas.
5. Klaipėdos uosto kompleksinis plėtojimas ir panaudojimas.
6. Vidutinio pajėgumo traktorių ir automobilių gamybos organizavimas.
7. Racionalus antrinių žaliavų ir atliekų panaudojimas.
8. Nemuno upyno ir Kuršių marių gamtinės pusiausvyros atstatymas.

9. Informatikos ir ryšių plėtojimas.
10. Medicinos pramonės plėtojimas.
11. Žemės gelmių išteklių racionalus išsivystymas ir naudojimas.

Lietuvos Respublikos
Ministrė Pirmininkė

K. Prunskienė

1996 m. spalio 11 d.

8. P R I E D A I

8.1. Pagrindiniai Lietuvos Respublikos įstatymai ir
programos ekonomikos reformai įgyvendinti

(1990 m. spalio 8 d. duomenys)

Įstatymo, programos pavadinimas	! Parengimo ! stadija !
1. Lietuvos Respublikos Laikinis Pagrindinis Įstatymas (ekonominė sistema)	priimtas
2. Lietuvos ekonominio savarankiškumo pagrindų įstatymas	priimtas
3. Vietos savivaldos pagrindų įstatymas	priimtas
4. Nuosavybės pagrindų įstatymas	priimtas
5. Vyriausybės įstatymas	priimtas
I. Pagrindiniai įmonių veiklą bei privatizavimą reglamentuojantys įstatymai ir programos:	
1. Privatizavimo programa	rengiama
2. Privatizavimo įstatymas	rengiamas
3. Įmonių įstatymas	priimtas
4. Valstybinių įmonių įstatymas	priimtas
5. Akcinių bendrovių įstatymas	priimtas
6. Ūkinių bendrijų įstatymas	pateiktas AT
7. Rejestro įstatymas	priimtas
8. Monopolinių veiksmy ir nesąžiningosios konkurencijos ribojimo įstatymas	rengiamas
9. Įmonių bankroto įstatymas	pateiktas AT
10. Apskaitos įstatymas	rengiamas
II. Agrarinę reformą reglamentuojantys įstatymai:	
1. Žemės reformos įstatymas	rengiamas

Įstatymo, programos pavadinimas	Parengimo stadija
2. Žemės įstatymas	rengiamas
3. Žemės mokesčio įstatymas	rengiamas
III. Rinkos kūrimą ir finansų sferą reglamentuojantys įstatymai:	
1. Lietuvos Respublikos pinigų įvedimo įstatymas	rengiamas
2. Lietuvos banko įstatymas	priimtas
3. Kainų įstatymas	priimtas
4. Biudžetinės sandaros įstatymas	priimtas
5. Juridinių asmenų pelno mokesčio įstatymas	priimtas
6. Fizinių asmenų pajamų mokesčio laikinasis įstatymas	priimtas
7. Komercinių bankų ir kitų kredito įstaigų įstatymas	rengiamas
8. Juridinių asmenų, besiverčiančių komercine-ūkine veikla, pajamų paskirstymo reguliavimo įstatymas	pateiktas AT
9. Vertybinių popierių įstatymas	rengiamas
10. Čekių įstatymas	rengiamas
11. Vekselių įstatymas	rengiamas
12. Įstatymas dėl Lietuvos Respublikoje veikiančių TSRS bankų įstaigų nuosavybės	priimtas
13. Kainų įstatymo įgyvendinimo programa	rengiama
IV. Integravimasi į tarptautinę ekonomiką reglamentuojantys įstatymai:	
1. Užsienio investicijų Lietuvos teritorijoje įstatymas	pateiktas AT

Įstatymo, programos pavadinimas	Parengimo stadija
2. Įstatymas dėl užsienio kontraktų	pateiktas AT
3. Muitų įstatymas	reniamas
4. Valiutos kontrolės įstatymas	reniamas
5. Lietuvos muitinės laikinasis įstatymas	pateiktas AT
V. Socialinę sferą reglamentuojantys įstatymai:	
1. Pajamų garantijų įstatymas	priimtas
2. Socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas	priimtas
3. Gyventojų užimtumo įstatymas	reniamas
4. Darbo apmokėjimo įstatymas	reniamas
5. Pensijų įstatymas	reniamas
6. Samdos įstatymas	reniamas
7. Draudimo įstatymas	priimtas
8. Valstybinio socialinio draudimo įstatymas	reniamas
9. Darbo sąlygų ir darbo apsaugos įstatymas	reniamas
10. Vartotojų teisių gynimo įstatymas	reniamas
11. Gyventojų pensinio aprūpinimo gerinimo įstatymas	priimtas
12. Kolektyvinių sutarčių įstatymas	reniamas
13. Sveikatos apsaugos įstatymas	reniamas

8.2. Privatizavimo etapai ir darbai

Eil. Nr. !	Darbų pavadinimas	! Atsakingi už vykdymą ir vykdymo terminai
------------	-------------------	--

1. Parengiamasis etapas

1990 metų spalio - 1991 metų sausis

1.	Vyriausybės privatizavimo tarnybos (PT) įkūrimas	Vyriausybė, spalio
2.	Privatizavimo tarnybų savivaldybėse įkūrimas	PT, miestų ir rajonų savivaldybių valdybos, spalio-lapkritis
3.	Valstybinio turto valdymo funkcijų pasidalijimas tarp Respublikos ir vietinės savivaldos valdymo organų	Vyriausybė, miestų ir rajonų valdybos, spalio
4.	Nuosavybės klausimų teisinis išsprendimas (su visuomeninėmis organizacijomis, valstybinėmis kooperatinėmis įmonėmis)	Vyriausybė, PT, Teisingumo ministerija, spalio-lapkritis
5.	Neprivatizuojamų objektų sąrašų sudarymas	PT, miestų ir rajonų valdybos, spalio-lapkritis
6.	Privatizuojamo I etape valstybinio turto inventorizacija ir įkainojimas	PT, miestų ir rajonų valdybos, įmonių administracija, lapkritis-gruodis
7.	Privatizuojamų objektų pardavimo tvarkos nustatymas	PT, Teisingumo ministerija, gruodis
8.	Investicinių čekių vertės apskaičiavimas, išleidimas ir išdavimas Lietuvos Respublikos piliečiams	PT, Lietuvos bankas, Finansų ministerija, gruodis - sausis
9.	Lito įvedimas	Lietuvos bankas, Finansų ministerija, 1991 metų I ketvirtis

Eil. Nr.	Darbu pavadinimas	Atsakingi už vykdymą ir vykdymo terminai
10.	Nuosavybės teisės dokumentų įforminimo tvarkos nustatymas	PT, Teisingumo ministerija, lapkritis-gruodis
11.	Dokumentų, garantuojančių privačios iniciatyvos laisvę ir reglamentuojančių privataus sektoriaus veiklą, parengimas	Ekonomikos ministerija ir kitos ministerijos, lapkritis-gruodis
12.	Informacijos apie privatizavimą ir jo objektus tvarkos nustatymas	PT, gruodis

2. Smulkaus privatizavimo etapas

1991 metu I ketvirtis - 1992 metų pabaiga*

1.	Privatizavimo aukcionų įsteigimas	PT, miestų ir rajonų valdybos, sausis
2.	Smulkių įmonių turto pateikimas privatizavimo aukcionams	PT, miestų ir rajonų valdybos
3.	Stambiu valstybiniu įmonių padalinių ar joms nereikalingų gamybos priemonių pateikimas privatizavimo aukcionams	PT, ministerijos, miestų ir rajonų valdybos, įmonių administracija
4.	Smulkių įmonių bei stambioms įmonėms nereikalingų gamybos priemonių pardavimas varžytinėse (aukcionuose)	PT, ministerijos, miestų ir rajonų valdybos, įmonių administracija, nuolat
5.	Išankstinis viešas parduodamų objektų sąrašų ir pardavimo sąlygų skelbimas spaudoje	PT, ministerijos, miestų ir rajonų valdybos, nuolat

* Darbų vykdymo terminai nustatomi I etapo pabaigoje.

Eil. Nr.	Darbu pavadinimas	Atsakingi už vykdymą ir vykdymo terminai
3. Stambaus privatizavimo etapas		
1994 metų liepa - 1995 metų gruodis		
1.	Valstybinių įmonių transformavimo į akcinę bendrovę dokumentų parengimas	PT, Finansų, Ekonomikos, Pramonės, Žemės ūkio ir kt. ministerijos
2.	Respublikinio akcijų pardavimo aukciono įsteigimas	PT, Finansų, Teisingumo ministerijos, Lietuvos bankas
3.	Viešas privatizuojamų įmonių ekonominė būkle nusakančių duomenų paskelbimas	PT, ministerijos, miestų ir rajonų valdybos
4.	Akcijų pardavimas prenumeratos būdu, neviršijant privatizuojamos įmonės darbuotojams nustatyto limito.	PT, ministerijos, miestų ir rajonų valdybos, Lietuvos bankas
5.	Stambių įmonių kontrolinio akcijų paketo pardavimo organizavimas varžytynėse (aukcionuose) Lietuvos Respublikos piliečiams	PT, Teisingumo, Ekonomikos, Finansų ministerijos, Lietuvos bankas
6.	Stambių įmonių kontrolinio akcijų paketo pardavimo organizavimas varžytynėse (aukcionuose) užsieniečiams	PT, Teisingumo, Ekonomikos, Finansų ministerijos, Ekonominė ryšių su užsieniu departamentas, Lietuvos bankas
7.	Likusių akcijų viešas pardavimas	PT, Lietuvos bankas
8.	Respublikinio akcijų pardavimo aukciono reorganizavimas į fondinę biržą	Finansų ministerija, Lietuvos bankas

8.3. Normatyviniai dokumentai, reikalingi privatizavimui vykdyti

1. Privatizacijos įstatymas - spalio mėnuo.
2. Privatizuojamo valstybinio turto įkainojimo metodika - lapkritis.
3. Privatizuojamo valstybinio turto aukciono nuostatai - lapkritis-gruodis.
4. Žemės įkainojimo tvarka - lapkritis.
5. Valstybinės įmonės transformavimo į ūkinę bendriją įforminimo dokumentų rinkinys - 1991 metų I ketvirtis.
6. Valstybinės įmonės transformavimo į komanditinę bendriją įforminimo dokumentų rinkinys - 1991 metų I ketvirtis.
7. Valstybinės įmonės transformavimo į akcinę bendrovę įforminimo dokumentų rinkinys - 1991 metų I ketvirtis.
8. Butų ūkio pardavimo gyventojų nuosavybės nuostatai - spalio mėnuo.
9. Respublikinio akcijų pardavimo aukciono nuostatai - 1991 metų I ketvirtis.
10. Dokumentų, garantuojančių privačios iniciatyvos laisvę ir reglamentuojančių privataus sektoriaus veiklą, parengimas - gruodis.